

DIE GESKIEDENIS VAN SENDINGWERK
DEUR DIE
NEDERDUITSE GEREFORMEERDE KERK
ONDER DIE
BUYSTAM IN NOORD-TRANSVAAL

JOHAN ANDRIES LOMBARD

Skripsie ingelewer vir die graad van Magister in
Teologie aan die Universiteit van Stellenbosch.

September 1977

INHOUD

Inleiding	3
1. Die stamvader	6
2. Die koms van die voortrekkers	22
3. Die verkryging van 'n sendeling	34
4. Die sendingwerk begin	47
5. Die verskuiwing na Bethesda	62
6. Die groot herlewing	79
7. Die Banyai-sending	95
8. Ontevredenheid en agteruitgang	107
9. Mara word aangê	120
10. Die Tweede Vryheidsoorlog	134
11. Die strewe na selfstandigheid	141
12. Oordrag aan Transvaal	154
13. Bestendige vordering	161
14. Die stigting en bearbeiding van die gemeente	170
15. Die Buyse vandag	187
Bronnelys	201

INLEIDING

Sowat 50 kilometer wes van Louis Trichardt, teen die suidelike hang van die Soutpansberg, lê Buysdorp. Die plek het 'n misleidende naam want tensy 'n mens 'n skool, 'n poskantoor en 'n kerk 'n dorp noem, is daar geen sprake van 'n dorp nie. Buysdorp lê in die middel van 'n groot plaas Mara, wat aan die Buysstam behoort. Die naam Buysstam kan ook misleidend wees aangesien almal wat op die plaas woon nie Buys genoem word nie. Die mense is wel almal familie van mekaar, maar van die 56 gesinne wat tans (1977) daar bly, dra net 29 die van Buys.¹⁾ Die ander vanne het met die loop van jare deur huwelike en buite-egtelike geboortes bygekom. Daar woon ook 'n groot groep swart arbeiders op die plaas.

Die Buyse is Kleurlinge, die produk van die kontak wat daar in die agtiende eeu op die Oosgrens plaasgevind het tussen die Blanke westerlinge en die Swartes van Afrika. Hierdie twee lyne loop vandag nog deur hulle lewenspatroon.

Hierdie studie het te make met die Buyse wat op Mara woon of in die verlede daar gewoon het, maar die 410²⁾ wat hulle tans daar bevind, maak seker nie eers die helfte van die stam uit nie. Sommige moes elders gaan woon omdat hulle met Swartes getrou het en nie langer op die plaas geduld is nie, en ander het na groter dorpe en stede getrek omdat hulle daar 'n beter lewensbestaan kon maak. Vandag kan daar in byna al die groter sentra, veral in Transvaal en selfs op sulke veraf-

1. Gemeenteregister N.G. Sendingkerk, Mara, 1977.

2. 'n Volledige sensusopname van alle Kleurlinge op Mara is in 1975 deur die kerkraad van die N.G. Sendinggemeente, Mara, gedoen.

geleë plekke soos Bulawayo en Windhoek lede van die stam gevind word.³⁾ Die plaas bly egter die kosbare besit van almal. Dis dáár waar mense in rus en vrede hulle oudag kom slyt, om dan eindelik saam met die voorgeslag in die geskiedkundige kerkhof begrawe te word. Die huidige inwoners van Mara is hoofsaaklik ou mense en kinders wat daar skool gaan. Hulle lewe sentreer grotendeels rondom die mooi wit kerkgebou, wat skerp afsteek teen die hoë kranse in die agtergrond.

Drie-en-negentig persent van die lede van die groep is verbonde aan die N.G. Kerk.⁴⁾ Enkeles het by ander kerke aangesluit en baie het kerklos geword, maar tradisioneel behoort die Buyse aan die N.G. Kerk en duld hulle nie maklik andergesindes in hulle midde nie.⁵⁾ Dit is te verstane, want die N.G. Kerk het in hulle geskiedenis 'n belangrike rol gespeel. Dit was egter nie 'n eensydige rol nie, aangesien die Buyse op hulle beurt in die vorige eeu van deurslaggewende belang vir die sendingwerk van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Noord-Transvaal was. Dit was hulle wat Alexander MacKidd uitgenooi het om hom as eerste sendeling van dié kerk in Transvaal te vestig; hulle was die onontbeerlike eerste tolke en evangeliste waarop die pioniersendinge swaar geleun het; hulle het die belangstelling van die N.G. Kerk vir Masjionaland gaande gemaak en een van hulle word vermeld as een van die twee "eerste Protestantse kruisgesante wat hulle lewens in Banyailand vir die Banyai neergelê het as bemestingstof vir die evangeliesaad".⁶⁾ Hulle was

-
3. Op voordrag van familieledes op Mara is name van Buyse opgespoor in die lidmateregisters van die volgende gemeentes van die N.G. Sendingkerk: Bellville, Bloemfontein, Edenpark, Kimberley, Klerksdorp, Mafeking, Oos-Transvaal, Oosrand, Pietersburg, Pretoria, Potchefstroom, Verre Oosrand, Windhoek, Wesrand, Witwatersrand-Oos, Witwatersrand-Wes en Worcester. Hierdie lys is nie volledig nie en daar mag ook Buyse op ander plekke woon. Kyk ook Al J. Venter: Coloured, A Profile of Two Million South Africans, p.278.
 4. Sensusopname, Kerkraad van Mara, 1975.
 5. Notule Kerkraad van Mara, 10.2.1973.
 6. W.J. van der Merwe: Sendinggenade in Mashonaland, p.21. Hierdie stelling van Van der Merwe kan betwis word. Kyk bladsy 100, waar die besonderhede opgeteken is.

onteenseglik medebouers aan die koninkryk van God, maar juis daarom was die teleurstelling dubbel so groot wanneer een van hulle tekortgeskiet of afvallig geraak het.

Lojaal en vredeliewend, maak die Buyse nie aanspraak op belangrikheid of besondere aandag nie en as gevolg van hulle velkleur is en word hulle dikwels verag. In hul grootste uur het God egter vir hulle, wat dwaas en swak en onedel is, uitverkies om die sterkes te beskaam sodat almal saam in die Here alleen kan roem.⁷⁾

7. I Korintheërs 1 : 27 - 29.

HOOFSTUK 1

DIE STAMVADER

Die geskiedenis van die Buys begin met die geboorte van hulle stamvader, Coenraad de Buys (soms ook genoem Du Buis¹⁾ of Buys²⁾). Soos later sal blyk, moes hy een van die mees onverskrokke figure gewees het wat ooit in Suid-Afrika geleef het. Hy was 'n ruwe, rustelose mens wat die wilde en woeste binneland verkies het bo die gemak en geordenheid van die beskawing, en wat ten spyte van sy wettelose en ongetwyfeld ook sedelose lewe op verrassende wyse vasgehou het aan minstens die uiterlike vorms van die godsdienst. Byna 40 jaar voor Louis Trichardt het hy al pogings aangewend om Delagoabaai oor land te bereik. Hy was ook die eerste Blanke wat hom in Transvaal gevestig het.³⁾

"The blood of the French refugees and of the pioneer Dutch colonists met in Coenraad de Buys, and this blending produced in him a man in whom the characteristics of both races were intensified almost to a fault. He was the forerunner of a new type of South African - the stoically brave, fanatically independent trekker, with his childlike faith in God's Word - but like all new types, new patterns, he possessed the traits of his successors in a more marked, a more crude degree. In him bravery was reckless daring, independence was lawlessness and his religion a mass of inconsistencies."⁴⁾

Coenraad de Buys se grootvader, Jean de Buys (ook genoem Jean du Bois of Jean du Buis⁵⁾), was 'n Hugenoot wat in 1688 uit Calais, Frankryk,

-
1. G.C. de Villiers: Geslagsregister van die Ou Kaapse Families I, p.116.
 2. D.F. du T. Malherbe: Stamregister van die Suid-Afrikaanse Volk, p.259.
 3. E.A. Walker: The Great Trek, p.111.
 4. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, the First Transvaler, p.7.
 5. C. Graham Botha: Die Kaapse Hugenote, p.73.

in die Kaap aangekom het. Sy vader, ook Jean maar later genoem Jan, is in 1730 gedoop en in 1752 getroud met Christina Scheepers, 'n weduwee met vyf kinders, wat agt jaar ouer as hy was.⁶⁾ Hulle het op die plaas "Wagenbooms Rivier, onderkant de Cogman's Kloof"⁷⁾ gaan woon, waar Coenraad as een van vyf kinders waarskynlik in 1761 gebore is. Ofskoon sy presiese geboortedatum nie bekend is nie, is sy ouderdom in Julie 1769 as agt jaar aangegee.⁸⁾

Coenraad se ouers het aan die gemeente " 't Land van Waveren" behoort, maar hy is op 24 Oktober 1762 in Kaapstad gedoop.⁹⁾ Kort hierna het die gesin hulle op die plaas Eselsjagt in die Bo-Langkloof gaan vestig, waar sy vader in 1769 oorlede is. Sy moeder het in 1770 vir 'n derde keer in die huwelik getree, hierdie keer met Jacob Senekal, 'n jonger broer van haar oudste dogter se man.¹⁰⁾

Van Coenraad se jeugjare weet ons min behalwe om uit sy mooi handskrif af te lei dat hy êrens tog 'n bietjie skoolonderrig moes ontvang het, moontlik van sy moeder of 'n rondtrekkende onderwyser. Sy jeugjare het saamgeval met die laaste jare van die regering van die H.O.I.K. aan die Kaap. Dit was 'n tydperk van wrywing tussen die Vryburgers en die amptenare aan die Kaap. In 1779 is 'n oom van Coenraad, Jacobus de Buys, saam met 'n paar ander burgers vir 'n jaar lank in die gevangenis aangehou sonder dat hulle verhoor is.¹¹⁾ Dit moes noodwendig 'n invloed op die lewe van die jong Coenraad gehad het.

In 1782, op 21-jarige ouderdom, het Coenraad by sy halfsuster Geertruy en haar man David Senekal gewoon en by hulle as kneg gewerk. Na 'n dispuut,

6. C.G. de Villiers: Geslagsregister van die Ou Kaapse Families, p.116.

7. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p.9

8. Inventaris, 31.7.1769, Kaapse Argief. D.C.13.

9. Doopregister van die gemeente Kaapstad, 24.10.1762, Kaapse Kerkargief, G1/8/4.

10. C.G. de Villiers: Geslagsregister van die Ou Kaapse Families III, p.869.

11. C. Beyers: Die Kaapse Patriotte 1779-1791, p.18.

wat uiteindelik uitloop het op 'n hofspraak, oor botter wat hy as beloning moes ontvang, het hy hulle verlaat en 'n plaas, "de Brakke rivier, aan de Lange Cloof en over de Attaquas Cloof"¹²⁾ gehuur. Nadat hy omtrent 'n jaar lank hier gewoon het, het hy in 1784 sy ouer broer Johannes na die Oosgrens in die distrik Graaff-Reinet gevolg en daar die plaas Brandwagt anderkant die Boesmansrivier gehuur en nog in dieselfde jaar 'n aantal geelhoutplanke vir die bou van die nuwe drosdy op Graaff-Reinet voorsien.¹³⁾ Hy het egter gou in die moeilikheid beland toe hy met onwettige ruilhandel in beeste met die Xhosa begin het en deur die Swartes van uitbuiting beskuldig is. Boonop het hy agterstallig geraak met die betaling van sy belasting en in 1788 hom verder skuldig gemaak aan vervalsing van die name van persone op 'n petisie.¹⁴⁾ In 1789 het hy nog twee plase, De Driefonteinen en Boschfontein, gehuur maar hy het met die huurgeld agter geraak en as verskoning aangevoer dat hy as gevolg van plundering deur die Swartes brandarm was.¹⁵⁾

Dit alles het ernstige botsings met die owerheid veroorsaak, veral met die landdros van Graaff-Reinet, H.C.D. Maynier, onder wie hy en andere gedurende die Tweede Grensoorlog geweier het om ná 1789 verder te dien. Hierdie oorlog is volgens die Xhosa van die Suurveld, asook die veldwagmeesters en Maynier self, aangestig deur De Buys en ander onverantwoordelike persone. Maynier skryf: "Behoren de voorsgde. ongelukkige ruptures der Caffers naar insien van den Ondergetde. ook wel voornamentlik te worden geattributeerd aan het gedrag van den burgher Coenraad de Buys en aan de herhaalde mishandelingen door denselve aan den anderzindts so beraisonneerde en vreedlievende Natie, by aanhoudenheid gepleegd."¹⁶⁾ Die verslag was

12. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, pp. 9, 10.

13. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p. 14.

14. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p. 16.

15. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p. 19.

16. Maynier se verslag oor die redes vir die oorlog gedateer 31.3.1794, soos aangehaal deur A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p. 21.

ongetwyfeld eensydig aangesien dit die plundering deur die Swartes totaal buite rekening gelaat het. Iets daarvan moes egter wel waar gewees het.

Op 16 Desember 1795 het Brittanje die Kaap verower. Maynier is uitgesit en tydens die rukkie wat die separatistiese administrasie in Graaff-Reinet aan bewind was, het De Buys, wat bekend was vir sy patriotiese en anti-regeringshouding, weer aansien onder die burgers verkry, veral nadat hy op 16 Junie 1796 aangebied het om hulle te help om die Xhosa op die grens in bedwang te hou. Hy het opgetree as onderhandelaar met die Swartes en daar is gerapporteer dat hy die Swartes gekalmeer en die vrede herstel het.¹⁷⁾

Nadat Graaff-Reinet ook oorgegaan het in Britse hande was De Buys se sterk anti-Britse invloed op die Xhosa een van die vernaamste redes waarom hy nie ingesluit is in die algemene amnestie wat Graaff-Reinet op 12 September 1796 van die nuwe Britse regering aan die Kaap verkry het nie. Landdros Bresler het opdrag gekry om enigiemand wat moeilikheid mag veroorsaak uit die distrik te verban en kragtens dié magte het hy De Buys beveel om die Kolonie binne twee maande te verlaat.¹⁸⁾

Vir die volgende ses jaar was Coenraad 'n swerwer en banneling. Daar is beweer dat hy by die Swartes aan die Kolonie se kant van die Visrivier aangesluit het en besig was om hulle teen die owerheid op te stook. Hy is gedagvaar en op 14 Februarie 1798 het die goewerneur, graaf Macartney, een honderd riksdaalders uitgeloof vir enigeen wat De Buys lewend of dood sou uitlewer. Dit lyk asof De Buys nog 'n rukkie in die Kolonie vertoef het en toe oor die Visrivier na Gaika gevlug het met die vaste voorneme om nie weer na die Kolonie terug te keer solank dit onder Britse bewind

17. D.W. Kruger (red.): Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek II, p.166.

18. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, pp.29,30.

sou bly nie.¹⁹⁾

Teen die einde van 1798 is daar planne gesmee om die Engelse bewind omver te werp. Toe die Van Jaarsveld-rebellie aan die begin van 1799 uitgebreek het, het De Buys vir 'n rukkie na die Kolonie teruggekeer en 'n leidende aandeel in die opstand geneem.²⁰⁾ Hy moes egter besef het dat die aanhitsing tot die opstand vrugteloos sou wees want hy het gou na Gaika teruggekeer nadat hy tevergeefs geprobeer het om deur die landdros amnestie te verkry. Nadat die opstand sonder slag of stoot onderdruk is, is daar weer eens 'n prys op De Buys se kop geplaas en kommandant Hendrik van Rensburg het opdrag ontvang om hom gevange te neem. Voordat Van Rensburg egter sy opdrag kon uitvoer, het die Derde Grensoorlog uitgebreek. Gedurende dié oorlog het De Buys in die land van die Tamboekies, ver van die werklike oorlog af, gewoon. Maynier het self bevestig dat De Buys geen deel aan die Derde Grensoorlog gehad het nie.²¹⁾ Daar in die vreemde het 'n aantal Britse drosters en ander vlugteling by De Buys aangesluit. Onder hulle was Jan Mater, wat deur De Buys gehuur is om vir sy kinders skool te hou.²²⁾

In die laaste helfte van 1799 het De Buys, wat teen dié tyd besef het dat hy nie maklik na die Kolonie sou kon terugkeer nie, pogings aangewend om na die Portugese nedersetting aan die Ooskus uit te wyk. Die geselskap, wat bestaan het uit nege drosters en agt koloniste, van wie twee hulle vroue en kinders by hulle gehad het, is twee keer deur Gaika teruggebring omdat hy bang was dat hulle die ander Swartes teen hom sou opsweep. 'n Derde keer is hulle teruggedryf deur die Tamboekies, wat hulle osse afgeneem en een persoon vermoor het.²³⁾

19. D.W. Kruger (red.): Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek II, p.166

20. M. Whiting Spilhaus: South Africa in the Making 1652-1806, p.254.

21. D.W. Kruger (red.): Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek II, p.166.

22. W. Blommaert en J.A. Wiid: Die Joernaal van Dirk Gysbert van Reenen, p.164.

23. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, pp. 47,48.

In dieselfde tyd het dr. J.T. van der Kemp planne beraam om na Gaika te gaan en met sendingwerk onder die Xhosa te begin. Johannes Theodorus van der Kemp is in 1747 in Nederland gebore en het hom onderskei as student in die teologie en medisyne. Na 'n aanvanklike onverskillige lewe het hy tot bekering gekom toe sy vrou en kind voor sy oë verdrink het. Hy het homself by die Londense Sendinggenootskap vir sendingwerk aangebied en is na die Kaap gestuur, waar hy op 31 Maart 1799 geland het. Na 'n kort verblyf in Kaapstad het hy na die Oosgrens vertrek, waar hy in Mei 1799 aangekom het, moes sukkel om verdere toestemming te kry, en eers op 18 September 1799 by Gaika se kraal aangekom het.²⁴⁾

Gaika, wat van Van der Kemp se aantog verneem het, het intussen vir De Buys uit die land van die Tamboekies laat haal. Op 20 September 1799 het Van der Kemp sy eerste onderhoud met Gaika gehad terwyl De Buys as tolk opgetree het. Die gesprek tussen Van der Kemp en De Buys het soos volg verloop: "I suppose you are Mr. Buys and understand these things: the Lord has sent me to preach the Gospel to this people, after I shall have attained their language. This I know said Mr. Buys; the Gospel must be preached to all nations, but you are come at a very improper time."²⁵⁾

Sowel Gaika as De Buys wou aanvanklik niks met Van der Kemp te doen gehad het nie, waarop Van der Kemp aan De Buys 'n brief gegee het waarin ds. Ballot vra dat De Buys tog aan Van der Kemp alle moontlike hulp moet verleen, "dewyl nu, uit u gesprek op graffereynet (ik) heb kunnen be-merken dat gy achting voor den Godsdienst hebt".²⁶⁾

24. D.W. Kruger (red.): Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek II, pp.795,796.

25. J.T. van der Kemp: Journal 24 Sept. 1799, soos aangehaal deur A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p.49.

26. Brief van Ballot aan C. de Buys 10 Julie 1799, soos aangehaal deur A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p.50.

Moontlik deels as gevolg van dié brief het De Buys se houding teenoor Van der Kemp verander, want op 24 September 1799 het Van der Kemp in sy dagboek geskryf: "In the morning Buys attended at our family worship and told us he was convinced that God had sent us; he would be our friend, come down himself, with his children and family out of the country of the Tambouchis to build an house for me on the other side of the great river T'Keiskamma".²⁷⁾

Sou dit wees dat De Buys graag 'n sendeling vir sy kinders wou hê, net soos sy seun jare later? De Buys was in elk geval 'n man van sy woord. Hy het ook vir Gaika oortuig dat Van der Kemp by hulle moet bly. Gaika het dus vir Van der Kemp grond oorkant die Keiskamarivier gegee waar hy ongehinderd kon woon. Terwyl hy nog hier by Van der Kemp en Gaika vertoef het, het De Buys 'n boodskap gekry dat sy vrou en kinders by hulle tuiste in die land van die Tamboekies vermoor is.²⁸⁾ Later het dit geblyk onwaar te wees, waarop Van der Kemp geskryf het: "Buys then desired me to pray and to thank the Lord for this deliverance".²⁹⁾ Hier-na het De Buys sy gesin laat haal en saam met Van der Kemp gaan woon op die grond wat Gaika aan hulle toegeken het.

Dit is duidelik dat De Buys betreklik gou nadat hy oor die grens gevlug het, verhoudinge met Swart vroue aangeknoop het.³⁰⁾ As hy met hulle getroud was, was dit volgens Bantoegebruik en bestaan daar natuurlik geen opgawe daarvan nie. Die eerste vrou met wie hy saamgeleef het, was Maria (Van der Horst?) of Mary, soos Van der Kemp haar in sy dagboek genoem het. Hy het reeds in 1782 met haar 'n verbintenis gehad en tussen 1782 en 1805 minstens agt kinders by haar gehad. Sy was blykbaar 'n Kleurlingvrou, want sy seun Michael het later vertel dat sy vader se

27. J.T. van der Kemp: Journal 24 Sept. 1799, soos aangehaal deur A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p.50.

28. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p.51.

29. J.T. van der Kemp: Journal 18 October 1799, soos aangehaal deur A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p.52.

30. G.M. Theal: History and Ethnography of Africa South of the Zambesi III, p.217.

vrou in "Kafferland" 'n ligte Kleurlingvrou was.³¹⁾ Wat later van haar geword het, is nie duidelik nie.

Verder het hy ook 'n verhouding gehad met Gaika se moeder. Lichtenstein skryf: "The same powers which had raised him to so much distinction in the assemblies of the insurgents, his great strength of body, a countenance full of courage and ardour, a daring and active mind, with superior eloquence of speech, soon acquired him equal distinction among the savages. He above all things so entirely gained the confidence of the mother of their King Gaika, then a minor, that a sort of marriage was concluded between them, after the manner of the Caffres, and in a short time he had shared with this woman the almost unbounded influence which from her rank as well as her prudence she had obtained over the whole nation."³²⁾ Hierdie huwelik met Gaika se moeder moes maar 'n losse verbintenis gewees het aangesien De Buys selde by Gaika se kraal gebly het.

Gustav Preller meen dat terwyl die Engelse koloniste maklik en vryelik met die Swartes vermeng het, die Hollandse koloniste met die uitsondering van De Buys dit nie gedoen het nie. Hy meen verder dat De Buys ook nie tot dié stap sou oorgegaan het as die omstandighede en veral die voëlvry-verklarings hom nie in Xhosaland ingedwing het nie.³³⁾

By geleentheid wou Van der Kemp die uitgewekenes se Hottentotvroue en hulle kinders doop maar De Buys het daarop aangedring dat dit volgens gebruik van die Ned. Geref. Kerk moet geskied. Na 'n geredekawel het De Buys geweier om die doop toe te laat.³⁴⁾

In die jaar 1800 het daar verskillende onderlinge botsings tussen die Bantoestamme voorgekom. Die botsings met die Engelse owerheid het ook

31. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.6.

32. H. Lichtenstein: Travels in South Africa I, pp.259,260.

33. G.S. Preller: Sketse en Opstelle, p.108.

34. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p.54.

hewiger geword sodat De Buys, Van der Kemp en hul volgelinge hulle on-tuis begin voel het en besluit het om 'n ander verblyfplek te soek. So het daar op 31 Desember 1800 'n geselskap van 18 mans, 11 vroue en 30 kinders met 'n kar, drie waens, 25 perde en meer as 300 beeste op die eerste skof na die Kabusierivier vertrek. Hier het Van der Kemp byna verdrink, maar De Buys het sy lewe gered. Na vier maande het hulle Schapenskraal bereik, sowat vyf kilometer van die Tarkadistrik, waar De Buys en Van der Kemp besluit het om uitmekaar te gaan. Voor sy vertrek het Van der Kemp in sy dagboek geskryf: "By the mercy of the Lord I got an opportunity to converse freely with Buys on the concerns of his soul".³⁵⁾

Van der Kemp was nog heel aan die begin van sy loopbaan as sendeling en ons kan aanneem dat hy alles in sy vermoë sou gedoen het om De Buys te beïnvloed. Miskien is dit aan hom te danke dat De Buys se seun Michael later kon getuig: "Mijn vader las geregeld in een grooten Bijbel, bad op zijne kniën, en sprak met ons omtrent Gods Woord".³⁶⁾

Van der Kemp is hierna na Graaff-Reinet, waar hy teen die middel van Mei 1801 aangekom het. Hy het besef dat die Xhosas hom vir 'n reënmaker en towenaar aansien en dat sy arbeid onder hulle tevergeefs was. Die koloniste van Graaff-Reinet het hom uitgenooi om hulle predikant te word maar hy het hom al hoe meer geroepe gevoel om onder die Rondloper-hottentotte te arbeid.³⁷⁾

Na Van der Kemp se vertrek het De Buys en sy volgelinge teruggekeer na die Keirivier en Xhosaland weer ingetrek, sommige selfs verder as die land van die Tamboekies. As Coenraad de Buys Natal ooit besoek het, dan moes dit hierná, en wel omstreeks 1802 gewees het. Michael Buys

35. J.T. van der Kemp: Journal 30 April 1801, soos aangehaal deur A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, pp.65,66.

36. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.9.

37. D.W. Kruger (red.): Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek II, p.796.

het later gesê dat voordat sy vader na die Kolonie teruggekeer het, hy Natal besoek het. Daar het sy vader die suster of niggie van Moselekatse tot vrou geneem. Haar naam was Elizabeth en hy is in 1812 in die Kolonie formeel met haar getroud.³⁸⁾

Toe die Kaap in 1803 in besit van die Betaafse Republiek gekom het, was daar weer groot onheil op die Oosgrens aan die broei. Soos gewoonlik het De Buys weer 'n aandeel daarin gehad. Die nuwe goewerneur, generaal J.W. Janssens, het besluit om die Oosgrens te besoek en op 8 April 1803 'n brief aan De Buys geskryf waarin hy hom om hulp gevra het in sy vredesonderhandelinge met die Suurveld-Xhosa. Eintlik was dit 'n poging om De Buys van die grens af weg te kry, want hy het pas tevore aan De Mist geskryf: "Buys zal ik trachten minzaam voor altoos uit Kafferland te krygen".³⁹⁾

Nadat hy ietwat gehuiwer het om sy woonplek naby Gaika se kraal te verlaat, het De Buys die goewerneur op 15 Junie 1803 naby die huidige Kookhuis aan die Visrivier te woord gestaan, gewapen met dokumente om sy gedrag tydens die Britse tydperk te verduidelik. Hy het ook gemeld dat hy graag vreedsaam in die Kolonie sal wil woon.⁴⁰⁾ Hierna het hulle Janssens se geskiedkundige ontmoeting met Gaika op 23 Junie 1803 aan die Katrivier gereël. De Buys was ook teenwoordig en het as tolk opgetree. D.G. van Reenen, wat Janssens op hierdie reis vergesel het, vermeld dat Janssens ná die samespreking vir Gaika, sy twee vroue, sy moeder en De Buys vir ete genooi het en "hij (Gaika) zo wel als zyn moeder en vrouwen, waren (niet) onhandig met mes en vurk om te gaan; nogtans was dit een zeer mislyk Dinee".⁴¹⁾

38. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.7.

39. Brief Janssens - De Mist, 31.3.1803, soos aangehaal deur A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p.71.

40. W. Blommaert en J.A. Wiid: Die Joernaal van Dirk Gysbert van Reenen, p.162. Kyk ook W.B.E. Paravicini di Capelli: Reize in de Binnen-landen van Zuid-Africa, p.119.

41. W. Blommaert en J.A. Wiid: Die Joernaal van Dirk Gysbert van Reenen, p.176.

Genl. Janssens, wat nie 'n gunstige indruk van De Buys gekry het nie, het hom beveel om saam met 'n paar Blanke renegate, kennisse van hom wat onder die Xhosa gewoon het, na die Kolonie terug te keer. Nadat hy vergifnis vir sy vroeëre daade ontvang het, het hy in November 1803 'n plaas, "d' Opkomst over de Lange en achter de Attaquas Cloof",⁴²⁾ ontvang om op te gaan woon. Na etlike oponthoude het De Buys teësinning na die Langkloof getrek, waar kommissaris-generaal J.A. de Mist hom op 31 Desember 1803 ontmoet het. Lichtenstein, wat De Mist vergesel het, gee die volgende beskrywing van De Buys: "He was invited to meet us, and came on the thirty first of December. The representations which rumour, too much addicted to exaggeration, had given us beforehand of this extraordinary man, was corrected from the moment of his entrance. His uncommon height, for he measured nearly seven feet; the strength, yet admirable proportion of his limbs, his excellent carriage, his firm countenance, his high forehead, his whole mien, and a certain dignity in his movements, made altogether a most pleasing impression. Such one might conceive to have been the heroes of ancient times; he seemed the living figure of a Hercules, the terror of his enemies, the hope and support of his friends. We found in him, and it was what according to the descriptions given we had little reason to expect, a certain modesty, a certain retiredness in his manner and conversation, a mildness and kindness in his looks and mien, which left no room to suspect that he had lived several years among the savages, and which still more even contributed to remove than his conversation the prejudice we had conceived against him. He willingly gave information concerning the objects upon which he was questioned, but carefully avoided speaking of himself and his connection with the Caffres. This restraint, which was often accompanied with a sort of significant smile, that spoke of the inward consciousness of his own powers, in which was plainly to be

42. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p.75.

read that his forbearance was not the result of fear, but that he scorned to satisfy the curiosity of anyone at the expense of truth, or of his own personal reputation, made him more interesting to us, and excited our sympathy much more than it would perhaps been excited by the relation of his story".⁴³⁾

De Buys was toe 42 jaar oud en dit lyk asof hy van plan was om voortaan 'n rustige bestaan te voer, want 'n paar maande na sy ontmoeting met De Mist het hy 'n lang brief aan hom geskryf waarin hy meld dat hy dankbaar teenoor die Here is dat hy na so 'n lang tyd onder die heidene weer na sy geboorteland kon terugkeer. Hy meld verder dat hy vas van voorneme is om stil en vredeliewend onder die beskerming van die wet te leef.⁴⁴⁾ Vir 'n paar jaar hoor mens niks van De Buys nie. Mens kan jou egter voorstel dat die bure nie baie ingenome was met die groot gekleurde huishouding in hulle midde nie. In 1811 het hy dan ook in 'n rusie oor water met sy bure betrokke geraak.⁴⁵⁾

Tydens die vierde Grensoorlog (1811 - 1812) het die Xhosas landdros Stockenström Sr. en nege ander persone om die lewe gebring. Onder hulle was Philip Buys, 'n Kleurlingtolk. Hy was waarskynlik een van Coenraad se seuns.⁴⁶⁾

Op 1 Desember 1812 het De Buys hom in Swellendam in die huwelik laat bevestig met Elizabeth, "geboren in het land van de Makinas achter de Tamboekies".⁴⁷⁾ Hulle seun Gabriël is op 17 September 1808 gebore en op 24 November 1808 gedoop, terwyl Michael op 31 Januarie 1812 gebore en op 25 Junie 1812 gedoop is. Laasgenoemde is in die doopregister as "Michael" geregistreer. Die vader word aangegee as Coenraad de Buis en die moeder

43. H. Lichtenstein: Travels in South Africa I, pp.261,262.

44. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p.77.

45. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p.79.

46. G.M. Theal: History of South Africa from 1873 to 1884 IV, p.245.

47. Huweliksregister N.G. Kerk Swellendam, 1812, Kaapse Kerkargief G5/3/1. Kyk ook H.C. Hopkins: Coenraad de Buys se Huwelik, Die Huisgenoot, 23.11.1945, p.67.

as Elisabeth van de Kaap. In die kantlyn is aangeteken "~~Geko~~leurde" (Gekleurde).⁴⁸⁾ Verskeie kinders van Coenraad en sy vrou Maria (Mary) is tussen 1807 en 1812 ná aflegging van belydenis op Swellendam gedoop, nl. Maria Magdalena, Johannes, Georg Fredrik, Elisabeth, Aletta, Petrus en Elisabeth. Ander kinders van Coenraad de Buys was Doris, Jan, Baba en Coenraad Willem.⁴⁹⁾

In 1813 het De Buys as getuie vir die staat opgetree in een van die hofsake van die berugte Swarte Ommegang. Dit het hom ongetwyfeld nog ongewilder by sy bure gemaak en kort daarna het hy besluit om die Kolonie te verlaat.⁵⁰⁾ Die tweede Britse besetting van die Kaap het seker ook iets met die besluit te doen gehad.

Nadat hy 'n rukkie lank in die omgewing van die huidige Beaufort-Wes in die Nieuweveld gewoon het, het hy saam met 'n aantal Nie-Blankes, onder wie 'n paar drosterslawe, oor die Oranjerivier getrek. Hier het hy aan verskeie onwettige bedrywighede deelgeneem en selfs hoof van 'n Griekwabende geword wat beeste van 'n Swart stam gesteel het.⁵¹⁾ Aan die einde van 1815 het die Slagtersnekrebellie plaasgevind en dadelik was daar gerugte in omloop dat De Buys na die Oosgrens teruggekeer het en 'n aandeel in die rebellie gehad het. Hiervoor kan geen bewys egter gevind word nie. A. Stockenström (jr.) het later geskryf dat indien De Buys van die opstand geweet het, hy openlik daaraan sou deelgeneem het.⁵²⁾ Talle uiteenlopende gerugte oor sy optrede en strooptogte in die noordweste het die Kolonie bereik, en die koloniale owerheid en landdros Andries Stockenström het ernstige pogings aangewend om hom te

48. Doopregister N.G. Kerk Swellendam, 1808 - 1812, Kaapse Kerkargief, G7/4/2A en G7/4/2B.

49. Doopregister N.G. Kerk Swellendam, 1808 - 1812, Kaapse Kerkargief, G7/4/2A en G7/4/2B.

50. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, pp.81,82.

51. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, pp.88,90.

52. Brief Stockenström - De Koloniale Kantoor, 22.3.1816, soos aangehaal deur A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p.89.

vang terwyl hy onder die Griekwas gewoon het. Dit het egter misluk en hy het verder noordwaarts gevlug.⁵³⁾

Volgens sy seun Michael is De Buys en sy geselskap hierna na Wes-Transvaal, na die kraal van Marokko, waar hulle gebly het totdat die kafferkoring (sorgum) ryp was; hiervandaan is hulle na Molimotzani, wat deur De Buys gesond gedokter is. In 1820 was hulle by Makaba, die hoofman van die Bangwaketse in die huidige Botswana.⁵⁴⁾ Dit het egter nou nie meer goed met hulle gegaan nie. Hulle het in voortdurende vrees vir die Swartes gelewe. De Buys was ook uitgeput vanweë sy rustelose bestaan, verlam in die een sy en sonder perd of ammunisie.⁵⁵⁾ Van Makaba af is hulle na die Hurutshe, wat in hulle kraal Tshwenyane (by Enzelsberg, Marico) gewoon het. Die Swartes was aanvanklik baie bang vir hierdie groot witman wat die eerste Blanke was wat onder hulle ingetrek het. Hulle vrees is vererger toe hy hulle van 'n ander God vertel het en hulle het planne beraam om De Buys en sy hele geselskap om die lewe te bring. Na verdere beraadslaginge en beter kennismaking (De Buys se persoonlikheid?) het hulle egter van hulle plan afgesien en is die Buysgeselskap toegelaat om op 'n plek wat later die naam Buyspoort gekry het, te woon. Hier het De Buys bekend gestaan as "Môre", sy oggendgroet aan die Swartes.⁵⁶⁾ Hier het die groep ook sorgum gesaai maar toe die Matabeles met hulle aanvalle op die Hurutshe begin en daar boonop nog struweling tussen De Buys en die Hurutshe-kaptein ontstaan het omdat die Swartes De Buys se vee wou steel, het die Buysgroepie na Mokwasele, die vader van Setjele, getrek.⁵⁷⁾

53. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, pp.86-94.

54. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.7.

55. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, pp.98,99.

56. Brief M.A. Gronum - H. Hofmeyr, 5.1.1948, Transvaalse Kerkargief. Argiefstukke in die Transvaalse Kerkargief word nie genommer nie.

57. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p.99.

Hiervandaan het De Buys sy volgelinge geneem na die Bamangwato, onder leiding van kaptein K'gadi, waar hy begin het met die oprigting van 'n hartbeeshuisie. Nog voordat die huisie klaar was, het hulle egter al weer opgepak en na die Limpoporivier getrek.⁵⁸⁾ Nadat hulle vyf dae lank met drie waens al langs die rivier noordwaarts getrek het, is De Buys se vrou Elizabeth aan malaria oorlede. Sy seun Michael vertel: "Hy (mijn vader) was zeer bedroefd over het verlies van onze moeder, en sprak ons in zijne droefheid aan, dat hy ons daar sou laten, wij moesten niet verder het land ingaan, en ook niet terug. Hy zeide nog dat de blanken naderhand zouden komen. De Heer zou voor ons zorgen. De volgende morgen vonden wij hem niet; hy was dien nacht vertrokken".⁵⁹⁾

Dit moes na Augustus 1821 gebeur het, want op dié datum het Stockenström nog berig gekry dat De Buys onder die Bamangwatos verkeer het.⁶⁰⁾ Dit was dan ook die laaste wat ooit van Coenraad de Buys verneem is. Sy kinders het later gehoor dat hy die Portugese gebied bereik het en 'n Goanese vrou getrou het by wie hy 'n seun en dogter gehad het. Laasgenoemde is later met 'n Portugees getroud.⁶¹⁾ Die waarheid van die gerug kan nie vasgestel word nie. Die feit dat hy sy kinders gevra het om op een plek by die rivier te bly, dui waarskynlik daarop dat De Buys in Delagoabaai wou gaan hulp soek omdat hy nie kans gesien het om langer vir sy gesin te sorg nie, en dat hy net soos sy vrou langs die pad aan die koors beswyk het.

So het Coenraad de Buys van die toneel verdwyn. Sy geslag is op merkwaardige wyse deur sy nasate in die Soutpansberg voortgesit. Hulle was egter nie Coenraad se enigste afstammelinge nie want behalwe sommige

58. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p.99.

59. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.8,9.

60. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p.98.

61. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.9.

van wie later melding gemaak sal word,⁶²⁾ het aan die westekant van Afrika Jan Boois (Buys?)⁶³⁾ en die sogenaamde Wit-Buise 'n belangrike rol gespeel in die vroeë geskiedenis van Suidwes-Afrika.⁶⁴⁾ Hulle was afstammelinge van seuns van Coenraad wat in die Kaapkolonie agtergebly het toe hy besluit het om noordwaarts te trek.

Whiting Spilhaus maak Coenraad de Buys af vir 'n "worthless egoist",⁶⁵⁾ en miskien is dit in 'n mate waar. Dit is egter nie die volle waarheid nie. As kleinseun van 'n Hugenoot moes hy met 'n Christelike agtergrond en 'n basiese kennis van die Gereformeerde leer grootgeword het en dwarsdeur sy onstuimige lewe van opstand en geknoei, rowery en sedeloosheid het dit telkens op verrassende wyse na vore gekom. Dit was sy respek vir die godsdiens en sy oortuiging vir die sending wat hom vir Van der Kemp by Gaika laat intree het. Toe hy met blydschap verneem dat sy vrou nie vermoor is nie, het hy nie gehuiwer om die Here daarvoor te dank nie. Hy het vryelik met Van der Kemp oor sy godsdiens gepraat en by die eerste die beste geleentheid nie alleen sy huwelik kerklik laat bevestig nie maar ook gesorg dat sy kinders volgens die Gereformeerde gebruik gedoop word. Al klink dit byna te goed om te glo, was dit sy seun Michael wat die mooiste getuigskrif van hom gegee het toe hy gesê het dat sy vader gereeld uit die Bybel gelees het, met hulle oor die godsdiens gepraat en vir hulle gebed het - iets wat beslis ook 'n invloed op Michael self gehad het.

Dikwels was Coenraad se godsdiens nie eg nie en soms het hy dit op skaamtelose wyse vir eie gewin uitgebuit. Aan die anderkant was God vir hom in sy ontredde bestaan 'n anker en het die Christelike godsdiens 'n groter rol in sy lewe gespeel as wat hyself sou wou erken.

62. Kyk p.90.

63. H. Vedder: Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika, pp.199,200.

64. T.V. Bulpin: Lost Trails of the Transvaal, p.28.

65. M. Whiting Spilhaus: South Africa in the Making, p.356.

HOOFSTUK 2DIE KOMS VAN DIE VOORTREKKERS

Na die verdwyning van hulle vader het die kinders 'n ruk langs die Limpoporivier gewag maar later onder mekaar begin twis. Doris en Jan het by die rivier gebly, waar Jan later aan die koors dood is. Baba het in 'n kapokstorm verkleum en Dorha, Gabriël en Michael het na die Bamangwato teruggekeer, waar Dorha kort na hulle aankoms aan masels oorlede is.¹⁾

Michael en Gabriël het 'n paar jaar onder die Bamangwato vertoef. Weens die rondtrekkery van die Swartes tydens hulle oorloë teen die Matabele moes Gabriël, wat intussen self 'n aantal Swartes onder sy bevel gekry het, padgee uit die gebied en het hy weer met Doris in aanraking gekom. Michael het in Botswana gebly, 'n groep Swartes onder sy toesig gekry en is daar getroud.²⁾

In dieselfde tyd het die eerste Voortrekkers, by name Langhans van Rensburg en Louis Trichardt se trekke, stadigaan die noorde binnegring. Van Rensburg het vooraan getrek met Trichardt kort op sy hakke. By Strydpoort (later Sekwatipoort genoem), wat naby die huidige Groot-hoekhospitaal geleë is en so genoem is omdat die Trekkerleiers daar getwis het, was hulle vir die laaste maal met mekaar in verbinding. Hierna het albei na die Soutpansberg getrek, van waar Van Rensburg toe ooswaarts is en die hele trek uitgemoor is. Louis Trichardt het in Mei 1836 by die soutpan aan die noordwestekant van die Soutpansberg kamp opgeslaan.³⁾

-
1. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.45. Kyk ook S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.9.
 2. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.9.
 3. W.H.J. Punt: Louis Trichardt se Laaste Skof, p.37.

Op 24 Mei 1836 het 'n patrollie van elf man onder bevel van kommandant A.H. Potgieter en J.G.D. Bronkhorst die Sandrivier in die Vrystaat verlaat om die gebied van die Vaalrivier tot noord van die Soutpansberg te verken. Die patrollie het in die waspore van Van Rensburg en Trichardt noordwaarts gery en op Donderdag, 23 Junie 1836 by Louis Trichardt by die soutpan aangekom.⁴⁾ Hulle het weer op Maandag, 27 Junie verder noordwaarts vertrek en op pad na die Limpoporivier vir Doris en Gabriël Buys raakgeloop. Bronkhorst, wat 'n verslag van die reis opgestel het, noem Gabriël Karel en maak ook melding daarvan dat die broers hulle ammunisie van Delagoabaai af ontvang het.⁵⁾ Daar was toe al blykbaar 'n taamlike handel met die Portugese aan die gang. Heelwaarskynlik het die patrollie vir Doris en Gabriël gevra om met Louis Trichardt in verbinding te tree omdat hulle vir Trichardt in sy voorgenome trek na Delagoabaai tot hulp kon wees.

Siekte onder sy vee, veral as gevolg van die tsetsevlieg, het Trichardt teen die einde van Augustus 1836 gedwing om na die suide van die Soutpansberg te trek. Hy het kamp opgeslaan naby die plek waar Schoemansdal later aangelê sou word, want hier was volop weiding, water en wild. In die omgewing het ook 'n bondgenoot van Trichardt, nl. die Bavendakaptein Rossetoe (Rasethau), gewoon asook die twee broers Doris en Gabriël Buys.⁶⁾

Op 2 Oktober 1836 maak Trichardt vir die eerste keer melding van Doris Buys (hy noem hom Doors) in sy dagboek.⁷⁾ Op 22 Desember 1836 word sowel Doris as Gabriël vermeld.⁸⁾ Hierna kom die twee name byna daaglik in die dagboek voor totdat Trichardt die Soutpansberg in

4. W.H.J. Punt: Louis Trichardt se Laaste Skof, p.39.

5. G.S. Preller: Dagboek van Louis Trichardt, p.337.

6. W.H.J. Punt: Louis Trichardt se Laaste Skof, p.41.

7. L. Trichardt: Dagboek, 1836-1838, p.12.

8. L. Trichardt: Dagboek, 1836-1838, p.22.

Augustus 1837 verlaat het. Dit is duidelik dat Doris en Gabriël baie nou met die Trekkers saamgeleef het. Hulle het saam deelgeneem aan stamgevegte, saam gaan jag, dikwels as tolke vir die Blankes opgetree, en dan en wan is die broers ook deur Trichardt tereggewys.⁹⁾ Op 26 Mei 1837 vermeld Trichardt dat Doris met sy klein vroultjie, wat vir Trichardt gelyk het asof sy net nege of tien jaar oud kon gewees het, by die kamp opgedaag het.¹⁰⁾ Doris het dit later selfs oorweeg om by Trichardt te kom woon.¹¹⁾

Daar kan gevra word in hoe verre Trichardt en sy mense die Buyse godsdienstig beïnvloed het. As 'n mens egter volgens Trichardt se dagboek moet oordeel, was daar by hierdie trekgeselskap baie min sprake van godsdiens. As ons let op wat Trichardt op Sondae aanteken, kry ons net op Sondag, 17 Desember 1837 iets positiefs. Hy skryf daar: "Heb Botha takken aangesleep; ik zei dat ik mijn ten eenemaal voorgenomen heb, Sondag niet te werken".¹²⁾ Dit lyk egter asof hulle op die meeste Sondae besig was met gewone dinge. Op Sondag, 25 Junie 1837 skryf Trichardt: "De morgen werk Carolus en Albach aan een groot hamer ... Ik en Willem Strijdom en Goestaf en Jan heb de school gedekt. De Kaffers mijden heef die huis geplijsterd, ouwe Albach klink voor zijn seeppot een hoepel".¹³⁾ Op Sondag, 16 Julie 1837 word aangeteken: "... is Pieta en Danster gegaan om te jagten, ... Ouwe Strydom probeer een spaak te maken - meschien heb hij in de week geen tijd. Men geloof als men op Sondag werk, dat men de week nie hoef te werken".¹⁴⁾ Met hierdie soort bedrywighede word die Sondae deurgebring en nêrens lees ons van godsdiens wat gehou is of dat mense uit die Bybel gelees het nie. Wel word daar telkens melding gemaak van geweldige rusies wat veroorsaak het dat lede van die geselskap met mekaar handgemeen

-
9. L. Trichardt: Dagboek, 1836-1838, pp.12-138,94.
 10. L. Trichardt: Dagboek, 1836-1838, p.90.
 11. L. Trichardt: Dagboek, 1836-1838, p.47.
 12. L. Trichardt: Dagboek, 1836-1838, p.236.
 13. L. Trichardt: Dagboek, 1836-1838, pp.108,109.
 14. L. Trichardt: Dagboek, 1836-1838, p.120.

geraak en skeldtaal teenoor mekaar gebesig het.¹⁵⁾ 'n Mens sou dus kon aflei dat daar min sprake van godsdienst in Trichardt se trekgeselskap was en dat dit onwaarskynlik is dat hulle die Buyse in hul midde op 'n positief Christelike manier sou beïnvloed het.

Op Donderdag, 11 Mei 1837 het Trichardt vir Gabriël en 'n knopneus (Sjangaan) met die naam van Waai-Waai met 'n brief na Delagoabaai gestuur. In die brief het Trichardt melding gemaak van sy voorneme om na die Baai te trek. Hy het die Portugese ook in kennis gestel van die moord op die Van Rensburggeselskap en terselfdertyd gevra watter produkte hy vir ruilhandel kon saambring. Gabriël is waarskynlik spesiaal gevra om te gaan omdat hy die roete geken het en ook in staat sou wees om die inhoud van die brief aan die owerheid in Lourenco Marques te verduidelik. Op sy tog na die ooste het Gabriël op die waens van die vermoorde Van Rensburgtrek afgekom.¹⁶⁾

Op 6 Augustus 1837 het Trichardt 'n berig uit die Laeveld gekry dat Gabriël, vergesel van twee Portugese soldate, aan die terugkeer was. Vir die Voortrekkers was dit opwindende nuus want nou sou hulle deur Gabriël 'n besliste antwoord van die Portugese kry in verband met hul voorgename tog na Delagoabaai. Gabriël was egter van plan om die trek verby te loop en eers by Rossetoe te gaan uitrus. Trichardt het daarvan te hore gekom en besluit om hom op sy pad na Rossetoe te gaan voorlê.¹⁷⁾ Volgens W.H.J. Punt moes Trichardt en twee van sy makkers Gabriël op die plek waar die Ned. Geref. Kerkgebou van Louis Trichardt vandag staan, ingewag het. Op die voormiddag van 7 Augustus 1837 het Gabriël en die twee Portugese askari's hulle daar ontmoet. In gebroke

15. L. Trichardt: Dagboek, 1836-1838, pp.101,104,244,245.

16. W.H.J. Punt: Louis Trichardt se Laaste Skof, p.48.
Kyk ook L. Trichardt: Dagboek, 1836-1838, p.77.

17. W.H.J. Punt: Louis Trichardt se Laaste Skof, pp.51,52.

Engels het die askari's verduidelik dat hulle van die fort in Lourenco Marques gekom het met die bedoeling om die Trekkers daarheen te begelei. Gabriël het daardie dag en ook die volgende dag breedvoerig van sy reis vertel.¹⁸⁾

Tydens Gabriël se besoek aan Delagoabaai is Doris betrap dat hy die oorsaak was dat die Voortrekkers se Boesmans dros. Trichardt het Doris na die kamp laat kom. Kaptein Rossetoe het terselfdertyd kom vertel dat Doris hom wil doodskiet. Rossetoe het Trichardt gevra om Doris se geweer af te neem en in bewaring te hou. Na 'n behoorlike ondersoek het Trichardt aan die versoek voldoen want hy het geweet dat Doris Rossetoe uit sy kapteinskap wou lig om in sy plek te regeer.¹⁹⁾

Op 23 Augustus het Louis Trichardt en sy geselskap die Soutpansbergse omgewing verlaat. Doris Buys het aanvanklik belowe om saam te trek maar op die ou end weer kop uitgetrek.²⁰⁾

Na die vertrek van Trichardt het die verhouding tussen die Buyse en die Bavenda vinnig versleg. Twiste, soos hierbo vermeld, het reeds in Trichardt se tyd voorgekom, maar na twee verdere botsings met Rossetoe kon die Buyse hulleself nie meer handhaaf nie en het hulle suidwaarts getrek. Hulle het hul eindelik weer gevestig in die omgewing van die huidige Warmbad. In 1839 is die twee broers in 'n rusie met 'n Matabelestam bo-op 'n kop vasgekeer. Hulle het die vyand met hulle wapens op 'n afstand gehou, waarop die Swartes besluit het om die kop te beleër in 'n poging om die Buyse van dors te laat omkom. Voor die verbaasde oë van die Matabeles het Gabriël hulle laaste knapsak met water op die grond uitgegooi terwyl hy geskreeu het dat hulle

18. W.H.J. Punt: Louis Trichardt se Laaste Skof, p.52.

19. W.H.J. Punt: Louis Trichardt se Laaste Skof, pp.49,50.

20. L. Trichardt: Dagboek 1836-1838, p.140.

baie water het. Onder die indruk dat daar 'n voorraad water op die kop te vinde is, het die Swartes die beleg laat vaar.²¹⁾ Die kop word vandag Buyskop genoem en is vlak langs die Emmarentia Geldenhuys-sendingsentrum, sowat 5 kilometer van Warmbad af, geleë.

Na Potgieter se terugkeer uit die noorde, waar hy die twee Buysbroers en Trichardt ontmoet het, het hy gevind dat die res van sy mense wat langs die Vaalrivier gestaan het tydens sy afwesigheid aangeval is. Hy het dadelik 'n strafekspedisie georganiseer en eers by Vegkop en later by Mosega met die Matabeles onder Moselekatse (Silkaats) slaags geraak. In November 1837 het hy en Piet Uys finaal met die Matabeles afgereken sodat Moselekatse en sy gevolg oor die Limpoporivier gevlug het en Transvaal vir die Blankes oopgestel is. Hierna het Potgieter die Natalse Trekkers te hulp gegaan, maar toe die strafekspedisie teen Dingaan met die slag van Italeni misluk, het hy Natal verlaat en na die Hoëveld teruggekeer waar hy Potchefstroom gestig het.²²⁾

Met die oog op 'n verbinding met Delagoabaai het Potgieter in 1844 van die Portugese goewerneur in Mosambiek die reg verkry om hom wes van die Lebomboberge agter die Portugese hawe te vestig.²³⁾ Hy en sy trekgeselskap het gevolglik in Junie 1845 na Noordoos-Transvaal getrek en op pad daarheen by Waterberg, weer vir Doris en Gabriël Buys raakgeloop wat, soos reeds vermeld is, nou daar gewoon het. Die Buyse met hulle gesinne het by die trek aangesluit en allerlei diensies aan die Voortrekkers bewys. Hulle het hul kinders as veewagters aan die Trekkers verhuur en herhaaldelik met kommissies saamgery om as tolke op te tree of die pad aan te wys. As beloning hiervoor het hulle die

21. G.S. Preller: Dagboek van Louis Trichardt, p.xxxiii.

22. J.P. Scannell (red.): Afrikaanse Kernensiklopedie, p.646.

23. D.W. Kruger (red.): Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek I, p.668.

reg gekry om vuurwapens te dra.²⁴⁾

Vanaf Waterberg het die trek in 'n ooswaartse rigting beweeg en in Pediland het Potgieter die kaptein van die Bapedi, Sekwati, ontmoet.²⁵⁾ Hierdie ontmoeting was vriendelik, miskien as gevolg van die feit dat Sekwati die Buysbroers geken het. Hulle het naamlik 'n paar jaar tevore ontmoet toe Sekwati, ná aanvalle van die Ndebele uit die suide, na Soutpansberg moes vlug. Na vier jaar het Sekwati na Oos-Transvaal teruggekeer, die reste van die Bapedistam gekonsolideer, en 'n groot grondgebied vir homself toegeëien.²⁶⁾

Na die ontmoeting met Sekwati het Potgieter verder getrek en die geselskap het hulle gevestig op 'n plek wat hulle Andries Ohrigstad genoem het. Deur die ondertekening van 'n vredestraktaat op 5 Julie 1845 het Sekwati aan Potgieter die grond waarop die Trekkers hulle gevestig het en verdere gronde oos van die Steelpoortrivier geskenk. Hierna het die Trekkers probeer om 'n ordelike regering saam te stel maar in die Volksraad wat toe in die lewe geroep is, was daar dadelik twee opponerende partye - een onder Potgieter en die ander onder J.J. Burger.²⁷⁾

Die Burger-party, wat spoedig die meerderheid in die Volksraad geniet het, was bekommerd oor die feit dat Sekwati die grond aan Potgieter persoonlik geskenk het, omdat hulle gemeen het dat dit Potgieter in 'n te sterk posisie teenoor hulle sou stel. Hulle het dus besluit om Doris Buys na Sekwati te stuur om te onderhandel oor die moontlike verkoop van die grond en verder van Sekwati te vra om die hele grondgebied oos van die Olifantsrivier, insluitende die gebied waarin

24. G.S. Preller: Dagboek van Louis Trichardt, p.xxxiii.

25. H.O. Mönnig: The Pedi, p.24.

26. T.S. van Rooyen: Die Verhouding tussen die Boere, Engelse en Naturrelle in die Geskiedenis van Oos-Transvaal tot 1882, pp.95,97.

27. D.W. Kruger (red.): Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek I, p.668.

Sekwati gewoon het, aan hulle af te staan.²⁸⁾

Sekwati het met Buys (wat hy Kodisha genoem het) laat weet dat, wat die eerste versoek betref, hy reeds die grond aan Potgieter gegee het en niks verder daaraan kon doen nie. Wat die tweede versoek betref, het Buys gerapporteer dat Sekwati gesê het: "Als ik een kind van myn verruild, dan ben ik er geen baas meer over, dus verruild ik het grond, dan ben ik aan de eene kant geen baas meer om met myn volk te handelen zoo als ik wilde".²⁹⁾ Die Volksraad het hierop die grond waarop Sekwati gewoon het van die Swazi's, wat beweer het dat dit eintlik hulle grond was, gekoop.³⁰⁾ Die verhouding tussen Sekwati en die Volksraad het dus vanselfsprekend versleg. Vir Potgieter het Sekwati daarenteen hoë agting gehad en Potgieter het eenhede van die Bapedi dikwels uitgenooi om saam met die Boere te gaan jag.³¹⁾

Onder meer as gevolg van die onmin in Ohrigstad het Potgieter se kop noordwaarts begin staan. In 1847 het hy 'n verkenningstog tot in die huidige Rhodesië onderneem en op sy terugtog in Augustus van daardie jaar 'n plek vir 'n nuwe dorp aan die voet van die Soutpansberg uitgesoek. Aan die begin van 1848 het hy sy volgelingen daarheen gelei en waarskynlik was Gabriël Buys onder hulle.³²⁾ Toe die geselskap die omgewing van die huidige Pietersburg bereik, is Potgieter dringend na Potchefstroom ontbied en die trek het toe verder onder die leiding van veldkornet Jan Valentyn Botha beweeg tot op die plek waar die dorp aangelê sou word. Potgieter het hom eers later weer by sy mense gevoeg.

28. T.S. van Rooyen: Die Verhouding tussen die Boere, Engelse en Natu-
relle in die Geskiedenis van Oos-Transvaal tot 1882, p.102.
29. Eerste Volksraad II, 15 Mei 1846. Transvaalse Argief E.V.R.2.
Kyk ook J.A.I. Agar-Hamilton: The Native Policy of the Voortrekkers
1836-1858, p.60.
30. T.S. van Rooyen: Die Verhouding tussen die Boere, Engelse en Natu-
relle in die Geskiedenis van Oos-Transvaal tot 1882, p.5.
31. T.S. van Rooyen: Die Verhouding tussen die Boere, Engelse en Natu-
relle in die Geskiedenis van Oos-Transvaal tot 1882, p.97.
32. Hy is in elk geval min of meer in dieselfde tyd na die Soutpansberg,
waar hy later aangestel is as veldkornet van die Swartes. Kyk
S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.12,13.

Veldkornet Botha en sy eggenote Petronella Magdalena is albei voor 28 Junie 1851 op hulle plaas Goedgedacht, aan die voet van die Soutpansberg, oorlede en daar begrawe. Dit is dieselfde plaas Goedgedacht wat twaalf jaar later die eerste sendingstasie van die Ned. Geref. Kerk in die Soutpansberg geword het.³³⁾

Aanvanklik het die nuwe dorp nie 'n naam gehad nie en is dit meesal "Oude Dorp" genoem. Eers toe kommandant-generaal Stephanus Schoeman ná Potgieter se dood in 1852 die leiding geneem het, het dit die naam Schoemansdal gekry.³⁴⁾

Gabriël Buys is in Soutpansberg aangestel as hoofman oor die Swartes. Later is hy beskryf as veldkornet van die Swartes in Soutpansberg terwyl die pos van superintendent van die Swartes deur Joao Albasini gevul is.³⁵⁾ Gabriël het altyd op goeie voet met die Blankes verkeer en was veral 'n goeie vriend van Potgieter, wat 'n wa en 'n kis vol buskruit aan hom bemaak het. Gabriël het dit ná Potgieter se dood ontvang. Gabriël self is oorlede toe hy deur een van sy eie Swart diensbodes vergiftig is. Hy is aan die noordekant van die Soutpansberg begrawe.³⁶⁾

In 1847 het Doris Buys, wat in Ohrigstad agtergebly het, by die Boere kom kla dat van die Bapedi meer as hul regmatige deel geneem het van die wild wat geskiet is. Die Boere het dit as onluste en ongehoorsaamheid beskou en 'n Burgerkommando bestaande uit 150 burgers, Buys en sy volgelingen en 'n aantal Swartes het 'n aanval op die Bapedi gedoen en 8000 stuks vee en 600 bokke gebuit. Oor hierdie aanval was Sekwati baie ontevrede en hy het toegelaat dat sy volgelingen die Blankes begin

33. S.P. Engelbrecht: Die Nederduitsch Hervormde Gemeente, Pietersburg, pp.8,17. Kyk ook W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.39.

34. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.39.

35. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.13.

36. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.13.

lastig val en beroof, met die gevolg dat daar voortdurend spanning tussen die Blankes en die Bapedi was.³⁷⁾

As gevolg van die belangrike rol wat Doris Buys in die ekspedisie teen die Bapedi gespeel het, is hy in 1849 as "opperhoofd of groote Captain" oor al die Swart stamme in die Ohrigstadse gebied aangestel.³⁸⁾ Sekwati het egter geweier om sy gesag te erken, daar dit sou beteken dat hy (Sekwati) alleen op grond van die vriendelikheid van Buys of die Volksraad hoof van sy stam kon wees.³⁹⁾ Ongelukkig het Buys ook hierdie aanstelling gebruik as 'n skerm waaragter hy onwettige rooftogte op kleiner stamme uitgevoer het. In 1850 het sy bedrywighede 'n toppunt bereik toe die Portugese gekla het dat hy agt Swartes van Senhor Boda Cassima van Delagoabaai aangeval en vermoor het. 'n Spesiale komitee van die Volksraad het die saak ondersoek en op 20 Mei 1850 aanbeveel dat Buys nie langer as "groote Captain" van die Swartes beskou moet word nie, behalwe oor dié wat hom as sodanig wou erken. Weinig of geen van die stamme was egter hiertoe bereid nie. Buys moes ook by die landdros verantwoording vir sy dade doen.⁴⁰⁾

In dieselfde jaar (1850) is Lydenburg aangelê. As gevolg van die koors by Ohrigstad het die Blankes wat nie saam met Potgieter na Soutpansberg uitgewyk het nie na Lydenburg getrek, maar Doris Buys en sy gevolg het in Ohrigstad agtergebly. Ohrigstad was spoedig verlate ofskoon sommige Blankes nog vir die volgende paar jaar in die wintermaande daar kom woon het. Wanneer hulle aan die einde van die winter weer na Lydenburg verhuis het, het hulle soms koring in die

-
- 37. T.S. van Rooyen: Die Verhouding tussen die Boere, Engelse en Naturelle in die Geskiedenis van Oos-Transvaal tot 1882, p.98.
 - 38. H.S. Pretorius en D.W. Kruger: Voortrekker Argiefstukke (Raadsbesluite van 7 en 8.3.1849), p.369.
 - 39. T.S. van Rooyen: Die Verhouding tussen die Boere, Engelse en Naturelle in die Geskiedenis van Oos-Transvaal tot 1882, p.100.
 - 40. T.S. van Rooyen: Die Verhouding tussen die Boere, Engelse en Naturelle in die Geskiedenis van Oos-Transvaal tot 1882, p.192.

huise en pluimvee in die hokke gelaat, wat dan vir die duur van die somer deur die Buysvroue opgepas is. Teen 1852 het van die opstandige Swartes egter die Buysvroue verjaag en die huise oopgebreek en beroof.⁴¹⁾

Thomas Baines vertel van 'n Kleurlingwadrywer, Toris, wat naby Hartley Hill aan die koors dood is, en Schoeman wonder of dit nie Doris kan wees nie.⁴²⁾ Sy broer Michael het egter vertel dat hy in Ohrigstad oorlede is en dat hy (Michael) later Doris se kinders daar gaan opsoek het.⁴³⁾

Michael Buys het dit intussen baie moeilik gehad in Botswana, waar hy nog al die tyd vertoef het. Droogtes en hongersnood het veroorsaak dat hulle hoofsaaklik van wild moes lewe wat ook al skaarser geword het. Soms moes hulle selfs die prooi van leeus en luiperds afneem om iets te ete te kry. Hy het ook heelwat ondervindinge met wilde diere gehad waaraan hy ternouernood ontkom het.⁴⁴⁾ Eindelik het hy ook weer na die Soutpansberg uitgewyk en by sy broer Gabriël aangesluit. Dit is moeilik om vas te stel presies wanneer dit gebeur het. Hy maak melding van die feit dat die Blankes toe nog nie in huise gewoon het nie maar in 'n laer.⁴⁵⁾ Dit was dus heel waarskynlik net voordat Schoemansdal aangelê is.

Na Gabriël se dood het dié se kapteinskap na Michael oorgegaan⁴⁶⁾ en het hy opperhoof geword van tussen 15.000 en 20.000 Swartes in die omgewing van die Soutpansberg.⁴⁷⁾ Hy het ook die kinders van Doris en Gabriël onder sy sorg geneem.⁴⁸⁾ Klaarblyklik het Michael

41. T.S. van Rooyen: Die Verhouding tussen die Boere, Engelse en Naturrelle in die Geskiedenis van Oos-Transvaal tot 1882, p.6.

42. A.E. Schoeman: Coenraad de Buys, p.101.

43. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.13.

44. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.9.

45. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.12.

46. G.M. Theal: History of South Africa from 1795-1872 IV, p.475.

47. Brief A. MacKidd-Sendingkommissie, 27.2.1865, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.

48. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.14.

hom in 'n mate met die Blankes vereenselwig en is hy ook geredelik deur hulle aanvaar, want in dié tyd was hy saam met hulle op kommando en het hy die Boere ook dikwels op olifantjagtogte vergesel.⁴⁹⁾

49. -S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.13.

HOOFSTUK 3DIE VERKRYGING VAN 'N SENDELING

As dit waar is dat Coenraad de Buys probeer het om sy kinders 'n Christelike opvoeding te gee, is dit ewe waar dat die opvoeding nie by al die kinders op goeie grond geval het nie. Veral van Doris en Gabriël Buys lees ons nêrens dat hulle enige Christelike oortuigings gehad het nie. Weens hulle vermenging met die Swartes het hulle en hul kinders al hoe meer die heidense gebruike van die Swartes oorge- neem. So byvoorbeeld het Doris nie gehuiwer om 'n Swartman koel- bloedig dood te skiet op vermoede dat die man toorgoed in sy koring- bier gegooi het nie.¹⁾

Michael het aan eerw. Hofmeyr vertel dat sy vader 'n Bybel gehad het waaruit hy gereeld gelees het. Nadat sy vader hulle verlaat het, was die Bybel in een van sy broers se besit maar dié het dit of verloor of weggegooi, waarop Michael gesê het: "Mijne broers hebben het Woord weggegooid en hunne roers (geweren) gehouden, als zij maar liever de roers weggeworpen en het Woord gehouden hadden, dan waren wij toch niet zoo diep gevallen".²⁾ Michael het ook ver- tel hoedat die Buyse voor 'n olifantjag volgens gebruik onder die Swartes by Gabriël se graf anderkant die Soutpansberg gaan bid en bier drink het en snuif en ander voorwerpe op die graf geplaas het ten einde 'n voorspoedige jag te verseker.³⁾

Iemand wat waarskynlik 'n afstammeling van Coenraad moes gewees het, het in 1857 moeilikheid tussen kommandant-generaal M.W. Pretorius en ds. Dirk van der Hoff veroorsaak. Dit het so gebeur: In Junie 1857

-
1. L. Trichardt: Dagboek 1836-1838, p.77.
 2. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.85.
 3. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.77.

wou Pretorius en sy eggenote 'n baba in die kerk op Potchefstroom deur Van der Hoff laat doop. Toe Pretorius en sy eggenote voor die kansel verskyn, was hulle verbaas om 'n sekere De Buys, 'n persoon van gemengde afkoms, met sy eggenote, ook voor die kansel aan te tref. Hieroor was Pretorius diep gegrief. Alleen die begeerte om nie steurnis te verwek nie, het Pretorius en sy vrou beweeg om nie die diens te verlaat nie.⁴⁾ Pretorius het op 15 Junie 1857 'n brief aan Van der Hoff geskryf waarin hy onder andere verklaar het: "Wij worden met bastaards in de kerk gelyk gesteld".⁵⁾ Van der Hoff het op 6 Julie 1857 soos volg geantwoord: "Wat zullen wij hierop antwoorden? Het is voor ons ene moeilijke zaak. Wij willen van harte gaarne alle aanstoot of ergenis in de kerk vermijden, maar kunnen dit niet ten uitvoer brengen zonder de hulp en medewerking der Owerheid. Wij stellen daarom aan U Ed. voor of het tot bevordering van deze zaak niet goed zou zyn dat de overheid aan de Heeren veldcornets last gaf, om van alle personen der kleur, die hier reeds zijn, of van tijd tot tijd inkomen, en de verondersteld worden als gekleurde afstammelingen, ergenis of aanstoot in de kerk te kunnen geven, eene lyst op te maken en die lyst aan de kerkraad intezenden om ons in staat te stellen naar bevind van zaken te handelen, ten einde de ergenis voor te komen of te verwijderen. Ten opsigte van bovengenaamde de Buys moeten wij echter opmerken, dat zijne ouders wettig gehuwde lieden en lidmaten der kerk zijn, zooals hij zelf ook lidmaat is. Overigens hebben wij vernomen dat genoemde de Buys en zijn vader alhier deelen in alle de voorregten en verplichtingen der blanke burgers".⁶⁾

-
4. G.D. Scholtz: Die Geskiedenis van die Ned. Herv. of Geref. Kerk van Suid-Afrika I, pp.142,143.
 5. Brief M.W. Pretorius - D. van der Hoff, 15.6.1857, Transvaalse Argief, R1632/57.
 6. Brief D. van der Hoff - M.W. Pretorius, 6.7.1857, Transvaalse Argief, R1632/57.

Michael Buys het dieselfde dubbelhartigheid van sy vader getoon.

Hy het geweier dat sy kinders met meer as een vrou trou maar self

het hy op aandrang van sy broer Gabriël 23 vroue uit die heidendom geneem.⁷⁾ Hy het byna alle heidense gebruike nagekom maar wou tog

niks weet van die Swartes se gebruik om te besny nie.⁸⁾ Hy, wat

nie heilbegerig was nie en geen verlange gehad het om uit sy heidense

toestand verlos te word nie, getuig self: "Ik was dikwijls verlang-

ende om Gods Woord te hooren en in de kerk te komen als er iemand te

Schoemansdal preekte, en weende dikwijls bij de kerkdeur, maar het werd

mijn niet toegelaten binnen te gaan".⁹⁾ Van sy moeilike dae in

Botswana sê hy telkens dat dit die Here is wat hom bewaar het.¹⁰⁾

Oor die opvoeding van sy kinders en dié wat onder sy sorg was, was

hy egter nie dubbelhartig nie. Vir hulle het hy onteenseglik 'n

Christelike opvoeding begeer. Eerwaarde Hofmeyr skryf: "Denk niet

dat oude Michael Buys ... eene heilbegeerige was, of dat zijne

kinderen en verdere betrekkingen of de andere Kaffers verlangen uit hun-

nen Heidenschen toestand verlost te worden. O, neen! Hij zelf heeft

mij verteld dat hy geen verlangen of hoop had iets anders dan Heiden

te zullen blijven, doch hij had iets van het Christendom gezien en

gehoord, door zijne aanraking met de blanken; en hij had diep mede-

lijden met zijne kinderen. Hy wilde zijne kinderen, zeide hij, niet

zoo diep zien vallen, als hij en zijne Broeders gevallen waren".¹¹⁾

Om dié rede het hy sommige kinders toevertrou aan persone wat beloof

het om hulle 'n Christelike opvoeding te gee. Een seun is byvoorbeeld

7. De Kerkbode, 1888, p.195.

8. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.77. Kyk ook De Kerkbode, 1888, p.196.

9. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.13.

10. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.10,11.

11. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.14,15.

aan ds. Smits van Rustenburg gegee, en toe dit later blyk dat daar niks van die opvoeding tereg gekom het nie, het hy tevergeefs probeer om die kind weer onder sy sorg te kry.¹²⁾

Omstreeks 1861¹³⁾ het daar 'n Rooms-Katolieke priester met die naam van Logegare by Michael aangekom. Hy wou met sendingwerk in Soutpansberg begin maar kon geen opening vind om daar te arbei nie. Heel waarskynlik wou die owerheid hom nie toelaat nie en dit lyk asof Michael self ook afwysend teenoor hom gestaan het. 'n Paar jaar na MacKidd se dood het daar 'n brief, in Frans geskryf, op Schoemansdal aangekom waaruit Hofmeyr afgelei het dat die priester op 'n plek met die naam van Umsila deur Swartes vermoor is. Daar was blykbaar ook die een en ander oor die priester se gedrag te sê.¹⁴⁾ Hoe anders sou die geskiedenis van die Buyse en ook die sendinggeskiedenis van die Ned. Geref. Kerk in Transvaal nie gewees het nie as die Roomse Kerk 'n opening onder hulle gevind het.

In April 1862 is die heer W.C.J. van Rensburg as waarnemende president van die Zuid-Afrikaansche Republiek aangewys. Toe hy later in dieselfde jaar 'n besoek aan Soutpansberg gebring het, het Michael hom gevra of hy nie 'n sendeling vir sy mense kan kry nie. Hierop het Van Rensburg geantwoord: "Wel zeker, Buijs, ik wensch dat er bij alle Kaffers zendelingen waren".¹⁵⁾ Hierna het hy Michael aangeraai om die landdros van Soutpansberg te vra om 'n brief aan die Uitvoerende of Volksraad te skrywe en vir 'n sendeling te vra. Michael getuig verder: "De Heer Rensburg is een lieve man. Het was aan hem, naast God, dat wij het te danken hebben, dat Gods Woord onder ons is.

12. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.14.

13. Daar is nie sekerheid oor die datum nie. Michael sê dit was voordat MacKidd gekom het.

14. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.14.

15. Aangehaal deur S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.13.

Velen der blanken hebben mij gehaat en bespot omdat ik eenen zending wilde hebben. Maar de Heer heeft door alles heen geholpen".¹⁶⁾

In hierdie selfde tyd (1862) het 'n sekere mnr. Cornelius Lottering, 'n boer van die omgewing, vir Michael vertel van 'n sendeling van die Ned. Geref. Kerk, ds. Alexander Mackidd, wat in Rustenburg was en op 'n uitnodiging gewag het om êrens te begin werk.¹⁷⁾

Op 13 November 1857 het die Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Kaapstad besluit dat hulle ook buite die grense van die Kaapkolonie sendingwerk sou doen. Die Lydenburgse distrik is as moontlikheid genoem en dit is aan vier jong predikante, nl. di. P.K. Albertyn van Caledon, Andrew Murray (jnr.) van Bloemfontein, N.J. Hofmeyr van Calvinia en J.H. Neethling van Prins Albert opgedra om die fondse en mannekrag te vind om die besluit uit te voer.¹⁸⁾

Die fondse was na 'n tyd grotendeels beskikbaar, maar hulle kon niemand vind wat bereid was om sendingwerk buite die grense van die Kaapkolonie te gaan doen nie. Na vrugtelose briewe aan manne in Duitsland, Holland, Skotland en Amerika het hulle aan tou opgooi begin dink.¹⁹⁾

Op 18 en 19 April 1860 is daar egter 'n groot sendingkonferensie op Worcester gehou. Teen die einde van die konferensie het ds. Andrew Murray (jnr.) voorgestel dat dr. W. Robertson van Swellendam na Europa en desnoods ook na Amerika gestuur moes word om persone te werf om in die tekort aan predikante, sendelinge en onderwysers te probeer voorsien. Die voorstel is goedgekeur en 'n kommissie is benoem om die nodige fondse vir die projek in te samel. Robertson het

16. Aangehaal deur S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.13.

17. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.46.

18. Acta Synodi N.G. Kerk van S.A., 1857, p.73.

19. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.16.

in Julie 1860 na Europa vertrek en daarin geslaag om elf leraars, twee skoolhoofde en vier kategete te vind wat bereid was om na Suid-Afrika te kom. Twee van die leraars, ds. Henri Gonin van Switserland en ds. Alexander MacKidd van Skotland, het hulle dienste vir die buitelandse sending aangebied.²⁰⁾

Alexander MacKidd is op 8 Maart 1821 op Millbank, Thurso, Caithness in Skotland gebore. Hy het sy skoolopleiding in Thurso ontvang en in 1842 sy M.A.-graad in Aberdeen verwerf. Vanaf 1844 tot 1849 het hy in die Godgeleerdheid gestudeer en is op 5 September 1849 tot die bediening toegelaat. Na voltooiing van sy studie het hy 12 jaar lank, van 1849 tot 1861, as hulpprediker op verskillende plekke in Noord-Skotland opgetree terwyl hy tevergeefs op 'n beroep gewag het. Robertson se koms uit Suid-Afrika om sendelinge te soek, moes vir hom 'n antwoord op gebed gewees het. Hy het homself dan ook dadelik bereid verklaar en in Julie 1861 met die boot Roxana in Kaapstad aangekom. Op aanbeveling van die sendingkommissie het MacKidd eers verskeie Bolandse gemeentes besoek en by sy terugkoms in Kaapstad op 14 Augustus 1861 'n byeenkoms in die Groote Kerk toegesprek. Die volgende dag is hy gelegitimeer en op Donderdag, 29 Augustus 1861 op plegtige wyse deur dr. H.E. Faure georden nadat ds. J.H. Neethling die rede gelewer het.

Na sy ordening het MacKidd Wellington, Paarl en Tulbach besoek en toe sy reis na die noorde voortgesit oor Ceres en Bloemfontein, waar hy teen die einde van 1861 aangekom het. Terwyl hy op die koms van Andrew Murray (jnr.) en Henri Gonin gewag het, het hy geestelike werk onder Swartes en Kleurlinge gedoen en kennis gemaak met en

20. J. du Plessis: Het Leven van Andrew Murray, pp.198-203.

verloof geraak aan mej. Ester Susanna (Hessie) Bosman. Sy was 'n Afrikanernooi wat onderwys aan Kleurlingkinders in die Vrystaat gegee het.²¹⁾

Henri Gonin, wat reeds op 16 Junie 1861 in Genève georden is, het op 15 Desember 1861 met die posboot Briton in Kaapstad aangekom. By hom was sy jeugdige eggenote, voorheen mej. Jenny de Watteville, met wie hy tien dae voor sy vertrek in die huwelik getree het. Aan die begin van Februarie 1862 het hulle op hul tog na die noorde vertrek.²²⁾

Aangesien daar tot in 1862 nog 'n paar Transvaalse gemeentes in die Kaapse Sinode verteenwoordig was en die Kaapse kerk van tyd tot tyd kommissies na die Voortrekkers gestuur het, was daar 'n klompie predikante wat redelik goed met Transvaal, dit wil sê die Zuid-Afrikaansche Republiek, bekend was. Onder hulle was Andrew Murray (jnr.), eers van Bloemfontein maar sedert 1860 van Worcester. Hy is dan ook gevra om die sendelinge na die noorde te vergesel en hulle te help om 'n werkkring te soek, veral aangesien dit intussen bekend geword het dat die Berlynse Sendinggenootskap in die Lydenburgse omgewing met sendingwerk begin het en die Ned. Geref. Kerk dus 'n ander terrein sou moes vind.²³⁾

Murray het 'n paar weke ná die Gonins uit die Kolonie vertrek. Op Fauresmith het hy deelgeneem aan 'n konferensie en toe na Bloemfontein gereis, waar Alexander MacKidd op hom gewag het. Saam is hulle verder noordwaarts en op 2 Mei 1862 het Murray en MacKidd die Gonins op

21. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, pp.27-30.

22. W.L. Maree: Uit Duisternis Geroep, pp.17,18.

23. J. du Plessis: Het Leven van Andrew Murray, p.212.

Winburg ingehaal. Murray en MacKidd is toe vooruit na Potchefstroom, waar hulle op Dinsdag, 6 Mei aangekom het. Op Saterdag, 10 Mei het die Gonins by hulle aangesluit.²⁴⁾

Hulle was nou in die Zuid-Afrikaanse Republiek en dit is dus nodig om vas te stel wat die Z.A. Republikeinse regering se houding ten opsigte van die sending was. Op 8 Oktober 1860 is 'n "Gouvernements Bekendmaking" op las van die regering gepubliseer wat "Maatregelen van voorsorg tegen bedrog en misleiding bij de uitbreiding van het Evangelium onder de Heidenen" bevat het. Dit het soos volg gelui:

- Art. 1. "Geen Zendeling onder de Heidenen zal binnen het grondgebied van Z.A. Republiek worden toegelaten, dan op aanzoek der Heidenen zelven bij het Gouvernement".
- Art. 2. "Het Gouvernement zal eerst onderzoeken, de wenselijkheid en in zoodanig geval, eenen Zendeling beroepen, die voldoet aan de vereischten van Art. 21²⁵⁾ der Grondwet".
- Art. 3. "Het Gouvernement behoudt zich het regt voor, de plaats aan te wyzen waar een Zendeling Statien mag worden opgerigt en kan altyd, wanneer het belang van den Staat het vordert eenen Zendeling Statien doen verplaatsen of geheel doen vervallen".
- Art. 4. "Niemand zal het regt hebben, op eenige grond binnen deze Republiekeene Zendeling Statien op te rigten

24. W.L. Maree: Uit Duisternis Geroep, p.19.

25. Art. 21 het bepaal dat die regering nie die Roomse Kerk en ook nie Protestantse Kerke wat nie die Heidelbergse kategismus onderskryf, sal toelaat nie.

zonder verlof der Regeering verkregen te hebben volgens Art. 38²⁶⁾ der Veldcornets Instructien en dan nog volgens de boven vasgestelde regels".

Art. 5. "Ieder Zendeling zal verpligt zyn, zich te gedragen volgens de Grondwet en alle bestaande en nog te maken landswetten".

Art. 6. "Ieder Zendeling of Kapiten is verpligt ieder persoon, die door eenig ambtenaar der Republiek word opgeeischt, terstond uit te leveren".

Art. 7. "Ieder Zendeling is verpligt, om naauwkeurig toe te zien, indien er eenige plannen of ondernemingen tegen den Staat of zyne bewoners, door kleurlingen van hunne Statien of van den Stam waaronder zij verblijven, mogten gemaakt worden, hier van onmiddelyk aan het Gouvernement of den naasten ambtenaar kennis te geven, zullende zy by verzuim, als medepligtigen in die plannen of onderneming worden beschouwd en behandeld"²⁷⁾

Met die oog hierop het Murray dadelik na sy aankoms op Potchefstroom 'n besoek aan die plaaslike landdros, J.C. Steyn, gebring om die moontlikheid van sendingwerk in die omgewing te bespreek. Hy is verwys na die hof van Landdros en Heemrade wat die volgende dag sou sit. Daar is Murray se aandag gevestig op die Republiek se bepalings in verband met sendingwerk en hy is duidelik daarop gewys dat die

26. Art. 38 het bepaal dat die kapteins geen sendeling in hulle midde kon toelaat as hulle nie eers die toestemming van die veldkornet verkry het nie. Laasgenoemde mag weer nie toestemming gee voordat hy nie die Uitvoerende Raad geraadpleeg het nie.

27. Volksraadsnotule IV, 1860, pp.387,388, Transvaalse Argief, E.V.R.2. Daar is ook 'n gesertifiseerde afskrif van hierdie wet in die Kaapse Kerkargief, S5/15/8/7.

sendelinge nie welkom sou wees nie. Hulle is ook verbied om met enige van die Swart kapteins van die omgewing in verbinding te tree. Toe dit verder duidelik geword het dat daar nie baie Swartes in die omgewing was nie, het Murray, Mackidd en Gonin besluit om dadelik na Rustenburg te vertrek. Volgens inligting wat hulle van vriende ontvang het, sou hulle daar makliker 'n werkkring kon vind.²⁸⁾

Teen die helfte van Mei 1862 het hulle in Rustenburg aangekom en dadelik teenstand van die kerkraad van die Hervormde Kerk gekry. Die voorsitter van die Algemene Kerkvergadering, ds. A.J. Begeman, het die kerkraadslede egter tot versigtigheid gemaan en die gemoedere gekalmeer.²⁹⁾

Omdat die sendelinge 'n uitnodiging van een van die Bantoekapteins moes kry, het hulle met die plaaslike kommandant, Paul Kruger, wat 'n groot invloed op die kapteins van die omgewing gehad het, in verbinding getree.³⁰⁾ Hy het beloop om hulle te help sodra hulle die nodige verlof van die Uitvoerende Raad ontvang het. Hierop is Murray na Pretoria, waar president M.W. Pretorius beloop het om die saak aan die Uitvoerende Raad voor te lê.³¹⁾ Die Uitvoerende Raad het geantwoord dat daar geen beswaar van regeringskant teen die beoogde sendingonderneming sou wees nie, mits daar aan die bepalings van die Volksraadsbesluit van September 1860 voldoen word. Met die gewaardeerde hulp van Paul Kruger is daar toe onderhoude gevoer met die kapteins Magato en Ramkok, maar hulle wou nie sendelinge onder hulle mense toelaat nie.³²⁾

28. W.L. Maree: *Uit Duisternis Geroep*, pp.19,20.

29. W.L. Maree: *Uit Duisternis Geroep*, p.32.

30. *Notule Buitelandse Sendingkommissie*, Kaapse Kerkargief, S5 1/1/1.

31. *Memorie 22.5.1862 aan Uitvoerende Raad*, Transvaalse Argief, R239/62.

32. J. du Plessis: *Het Leven van Andrew Murray*, pp.213,214.

Murray het hierna besluit om terug te keer na die suide terwyl die sendelinge self verdere pogings sou aanwend om ingang by die een of ander stam te vind. MacKidd het saam met Murray gereis en is op 25 Junie 1862 deur Murray in Bloemfontein met Hessie Bosman in die huwelik bevestig.³³⁾ Na hulle huwelik het die MacKidd-egpaar op 1 Augustus 1862 weer op Rustenburg aangekom. Die Gonins was in 'n woning van 'n mnr. Ströñ op Rustenburg tuis, terwyl die MacKidds 'n huisie teen 10/- per maand te huur gekry het.³⁴⁾

Terwyl hulle hul pogings voortgesit het om 'n werkkring te vind, het hulle ook deur onderhandelinge met die regering sorg gedra dat hulle nie die land uitgesit word nie. Hulle het verlof gekry om elke Sondag dienste vir die Swartes en Kleurlinge op die dorp te hou en hulle self verder onledig gehou met die aanleer van Nederlands en Setswana.³⁵⁾

Die antwoord op hulle gebede het, soos dikwels gebeur, gekom op 'n manier wat hulle nie kon voorsien het nie. Mnr. Cornelius Lottering, 'n boer van Soutpansberg wat vir 'n sakebesoek na Rustenburg gekom het, het ook besoek by die sendelinge afgelê. Hy het hulle meegedeel dat Michael Buys, 'n gekleurde van Soutpansberg wat die kaptein van 'n aantal Swartes was, wou hê dat 'n sendeling hom onder sy mense moes vestig.³⁶⁾

Hoe sou hulle besluit het wie van die twee sendelinge moes gaan?

Mackidd was 16 jaar ouer as Gonin en dit is seker logies dat hy die eerste keuse sou kry. 'n Mens kan aanneem dat MacKidd, wat al so lank

33. Huweliksregister N.G. gemeente Bloemfontein, 1862, Gemeenteargief ongenommer.

34. Brief MacKidd - Neethling, 1.11.1862, Kaapse Kerkargief S5/15/8/4.

35. Brief MacKidd - Murray, 27.8.1862, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.

36. Brief MacKidd - Murray, 10.1.1863, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.

in sowel Skotland as Suid-Afrika sonder vaste werkring was, baie gretig was om so gou moontlik gevestig te raak.

Cornelius Lottering is in elk geval terug na sy tuiste. Op 11 Desember 1862 het Lottering se eie bediende en nog twee Swartes, wat die hele afstand van Soutpansberg na Rustenburg te voet afgelê het, 'n brief by Alexander Mackidd afgelewer.³⁷⁾ Die brief was gedateer "Zoutpansberg, den 2en December 1862" en was gerig aan "Den Weleerwaarde Heer Mackidd, Zendeling, thans te Rustenburg" en het soos volg gelui:

"Weleerwaarde Heer,

Wij ondergetekende, alhoewel u misschien onbekend zijnde, nemen bij deze de vrijheid u Eerwaarde ten vriendelijkste te verzoeken, om u onder ons te willen komen nederzetten ten einden ons bekend te maken met het Woord des Heeren, en den weg der zaligheid, waarover wij zoo dikwerf hebben hoore spreke door onze Christelijke naburen, en wij uit grond onzer harten, daar meden bekend zoeken te worden, maar tot nog toe is het ons niet mogen gelukken om een dienaar des Evangelies te verwelkomen. In den hoop en verwachting dat U Eerwaarde hieraan voldoen zult, en ons niet vergeefs zult late smeken, hebben wij de eer te zijn, met alle achting en eerbied,

U Eerwaarde D. Willige Dienaaren."³⁸⁾

Dit is onderteken met 'n kruisie deur "Michael Buys, Kaptein der Basoetoës" en nog 14 persone.

Die brief is voorgelê aan die Uitvoerende Raad, wat op 20 Desember 1862 op Rustenburg gesit het. Mackidd het verlof gekry om na Soutpansberg te gaan hoewel die versoek nie deur die landdros van Soutpansberg

37. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.35.

38. Inkomende Brieven, Julie - Desember 1862. Transvaalse Argief, R415/62.

gesertifiseer is nie. Weens gebrek aan die nodige geld kon die egpaar nie dadelik vertrek nie. Daarna het mev. MacKidd ernstig siek geword, met die gevolg dat die reis nog verder vertraag is.³⁹⁾ Eindelik, op 25 April 1863, kon die reis na die onbekende noorde begin.⁴⁰⁾ Die MacKidds en Gonins het swaar van mekaar afskeid geneem en alhoewel hulle aan mekaar geskryf het, het hulle mekaar nooit weer in lewe gesien nie.

Henri Gonin moes nog sowat 18 maande sukkel voordat hy 'n vaste werkring naby Rustenburg gevind het waar hy sy hele lewe lank geseënd gearbei het.⁴¹⁾

39. Brief mev. MacKidd - Bosman 13.3.1863, Kaapse Kerkargief, 55/15/8/4.

40. De Gereformeerde Kerkbode, 1864, p.232.

41. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.37.

HOOFSTUK 4DIE SENDINGWERK BEGIN

Na 'n trek van omtrent 20 dae het ds. en mev. MacKidd op 13 Mei 1863 by die Buyse se kraal aangekom. Dit was net 'n paar kilometer van Schoemansdal geleë. Heelwaarskynlik omdat daar nie vir hulle woonplek was nie, het hulle aanvanklik by die Lottering-gesin op hulle plaas Houtrivier, sowat 30 kilometer van Schoemansdal, tuisgegaan. Hier by die Lotterings het MacKidd op Sondag, 17 Mei 1863 sy eerste diens gehou en by dié geleentheid die doop aan twee Blanke kinders, Frans Lottering en Jacobus de Beer, bedien.¹⁾ Hieroor het hy later in die moeilikheid by die plaaslike Hervormde gemeente beland.²⁾

Die volgende dag, 18 Mei het hy aan Murray 'n brief geskryf waarin hy onder andere die volgende meegedeel het: "Through the goodness of God we have at last arrived in Zoutpansberg and yesterday have begun our work among the poor Kaffirs. Buys with some of his wives and children was present, and probably for the first time was permitted to hear something of the glad tidings of salvation. We have not yet taken up our abode beside Buys's Kraal. We reside at present on the place of the two brothers Lottering, who have shown us exceeding great kindness, while a third brother, Gert, who resides in Waterberg, was good enough to bring us with his own oxen from his own place to our destination. The three brothers, Gert, Francis and Cornelius are all, I verily believe, really converted, God-fearing men, and it is their intention with their families to attach themselves to our station and thus at once to form the nucleus of a

-
1. Brief MacKidd - Murray, 18.5.1863, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.
 2. S.P. Engelbrecht: Die Nederduitsch Hervormde Gemeente, Pietersburg, p.17.

congregation. They have also made us a present of a place, a full place, for a Mission Station and thither it is the intention of Buys with his kraal to remove as soon as possible, perhaps this very week. The place lies at the Western extremity of Zoutpansberg, and is very much healthier and better provided with water than Buys's present place".³⁾ Hy sê verder in die brief dat hy reeds in verbinding was met landdros Vercueil en van hom 'n sertifikaat ontvang het in verband met die Buys se versoek om 'n sendeling. Hy het gehoop dat hy nou van owerheidsweë toegelaat sou word om sy werk in vrede voort te sit.

Op 22 Mei het die MacKidds na die Buys se kraal verhuis, waar hulle eers in 'n tent gewoon het en daarna vir hulle 'n paalhutjie laat bou het. Die volgende Sondag, 24 Mei 1863 het MacKidd in Buys se kraal gepreek, 'n geleentheid waaroor hy die volgende geskryf het: "There it was that, for the first time, we had the privilege of speaking to a real congregation of Kaffirs. There were about 300, I think, present; not one of whom, I believe, had ever before heard of Christ and Him crucified. It was a solemn occasion for them and also for us. Buys himself was our talk".⁴⁾ Hy meld verder, dat, alhoewel dit nie heeltemal dieselfde Bantoetaal is nie, hy dankbaar is dat hy van die Bybelvertaling van Moffat gebruik kan maak en vervolg dan: "For the present we have been obliged to restrict ourselves to private worship among the poor natives, in consequence of the Uitvoerende Raad having not yet sanctioned or at least not having yet returned an answer to the application of the Landdrost of Zoutpansberg".⁵⁾

Landdros Vercueil het, nadat hy besoek van MacKidd ontvang het, soos hierbo vermeld word, dadelik aan waarnemende president W.C.J. van Rensburg geskryf dat Michael Buys weer eens by die regering aansoek

3. Brief MacKidd - Murray, 18.5.1863, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.

4. Brief MacKidd - Murray, 1.9.1863, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.

5. Brief MacKidd - Murray, 1.9.1863, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.

gedoen het om 'n sendeling "ten einde zijne familie en kinderen in de Christelijke leer te doen opleiden, en ook het volk dat onder hem staat of hem erkennen".⁶⁾ Die landdros wou weet wat die regering se standpunt was en het gevra dat indien dit die president se goedkeuring wegdra die nodige opdragte aan die landdros gegee moes word "ten einde gemelde zendeling vastigheid te geven in deze zaak".

Hy deel verder mee dat MacKidd daar aangekom het en dat laasgenoemde "is genegen zich geheel naar's lands wetten en gezag te regelen en zijn begeerte is dadelijk aan het werk te gaan met het Evangelie aan de Heidenen te verkondigen".⁷⁾

Dit het vyf maande geduur voordat MacKidd van die landdros verneem het dat, volgens Artikel 15 van die besluite van die Hof van Landdros en Heemrade, gedateer 7 Oktober 1863, toestemming aan MacKidd verleen word om die Evangelie aan die heidene te verkondig ingevolge die bepalinge van Artikel 8 van die grondwet. Van MacKidd sou, volgens die instruksies van die landdros, eerstens verwag word dat hy hom nóg direk nóg indirek met die politiek sou bemoei, behalwe om die owerhede daarvan te verwittig indien enige voorgenome aanval of moord op Blankes deur Swartes tot sy kennis kom. Tweedens is verwag dat hy "de naturellen aan zijne leiding toevertrouwd, niet anders zal leeren dan de leer des Bijbels en hun vooral zal trachten inteprenten behoorlijke arbeidzaamheid, beleefdheid, ondergeschiktheid aan orde en wet, hunne overhede te eeren, om hunne burgerlijke pligten getrouw waar te nemen; in één woord, het zal trachten te vormen tot nuttige leden eener maatschappij".⁸⁾

6. Brief Vercueil - Van Rensburg, 18.5.1863, Transvaalse Argief, R372/63.

7. Brief Vercueil - Van Rensburg, 18.5.1863, Transvaalse Argief, R372/63. Kyk ook G.L. van Heerde: Die Dag van Kleine Dinge, pp.137,138.

8. Deur MacKidd aangehaal in die brief MacKidd - Murray, 7.3.1864, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.

Eers op 2 November 1863 het president van Rensburg en staatsklerk Con Botha laat weet dat verlof aan MacKidd toegestaan word om die Evangelie aan Swartes onder die opperhoofskap van Michael Buys te verkondig, "met dien verstande echter, dat hij zich ten strengste bepale bij de Wette en Regulatiën tot dien einde door Hooger gezag deze Republiek gepasseerd en vasgesteld".⁹⁾ Hierdeur is die laaste struikelblok van owerheidsweê oorkom en kon die MacKidds hulle werk met die volle goedkeuring van die staat voortsit.

In sy eerste brief aan Murray¹⁰⁾ het MacKidd melding gemaak van 'n stuk grond wat die Lotterings vir 'n sendingstasie aan hom geskenk het. Voorlopig het hy egter nog by die Buyse se kraal gebly en daar, ná ontvangs van die voorlopige verlofbrief van die landdros, op 20 Oktober 1863 'n skool geopen in 'n huis wat aan een van die jong mans op die plaas behoort het. Later het dit geblyk dat die grond wat die Lotterings geskenk het - waarskynlik 'n entjie wes van die huidige sendingstasie - nie geskik was nie. Die klimaat was ongesond en uit vrees vir die Swartes het die Buyse geweier om daarheen te trek.¹¹⁾ Weer het Cornelius Lottering die sending te hulp gekom en 'n ander stuk grond beskikbaar gestel. Hieroor het MacKidd in 'n brief aan Murray gedateer 7 Maart 1864 die volgende mededeling gedoen: "Through the good hand of our God upon us, and in His wonderful and glorious Providence, we have been provided with two other places; the one of which was also the gift of Cornelius Lothring. This place, however, being without water, I took upon me, and was obliged, to purchase the other to secure the possession of this indispensable

9. Deur MacKidd aangehaal in die brief MacKidd - Murray, 7.3.1864, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.

10. Brief MacKidd - Murray, 18.5.1863, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.

11. Brief MacKidd - Murray, 7.3.1864, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.

element. The cost of this place, which was 450 Ryksdaalders, I willingly paid out of my own pocket, and ask not the Committee to be at charges therewith. The two places are only about an hour from the old kraal of Michael Buys, and we have now been resident for about 6 weeks on the new station. The station is about 6 hours from the dorp, and Cornelius Lothring had previously given the name of Goedgedacht to the place - a name which we think suitable for the station, and which, as you see from the address, we choose in the meantime to retain. Thus hath the Lord in His infinite mercy, been pleased to set up for himself a Mission Station among the poor heathen of Zoutpansberg, in connexion with His Church, from which we hope and pray the light of divine truth shall go forth, and on which the power of divine grace shall rest from generation to generation".¹²⁾

So het die sendingstasie ontstaan van waar die Buyse vir baie jare bearbei sou word. Goedgedacht was blykbaar die plaas wat Lottering aan MacKidd geskenk het, terwyl Kranspoort deur MacKidd van Lottering gekoop is.¹³⁾

MacKidd en sy eggenote het op 24 Januarie 1864 op hulle nuwe stasie, Goedgedacht, gaan woon. Sommige van die Buyse het dadelik daarheen getrek maar die ander moes nog wag vir die insameling van die oes by die ou kraal. Intussen het MacKidd op albei plekke dienste gehou, die een Sondag op die ou plek en die volgende Sondag weer op Goedge-dacht. Die skool is dadelik na die nuwe stasie verskuif. Die op-koms by die skool en kerk het hoofsaaklik bestaan uit vriende en familie van Michael Buys asook een of twee Swart gesinne wat op die plaas kom woon het om onderwys te ontvang.¹⁴⁾

12. Brief MacKidd - Murray, 7.3.1864, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4. 450 Ryksdaalders staan gelyk aan R67.50.

13. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.53.

14. Brief MacKidd - Murray, 7.3.1864, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.

Die kinders van Michael en sy oorlede broer Gabriël het sowat 40 getel. Michael, toe 52 jaar oud, kon na 'n kort tydjie bietjie in die Nuwe Testament lees terwyl sy seun Andries vinniger gevorder het. Die kinders het fluks geleer en daar was 'n lofwaardige leeslus te bespeur. Die dag se program het elke oggend om sesuur met godsdiens begin. Dit het hoofsaaklik bestaan uit die lees van die Bybel in Setswana, met enkele opmerkings oor wat geles is. Daarna is daar vir vyf tot ses uur elke dag skoolwerk gedoen. Saans het mev. MacKidd die kinders saam laat bid en sing. Elke Woensdagaand is 'n biduur gehou wat goed bygewoon is. Sondag was daar twee en soms drie dienste, met Sondagskool tussenin.¹⁵⁾

In sy brief skryf MacKidd verder: "Brother, the seed has been but for a little time sown, and with but a weak hand; it is not yet the time of harvest; nevertheless we have not been altogether without some tokens that the Spirit of the Lord has been, and is at work among us, causing to some extent a shaking among the dry bones. From the oldest to the youngest there is the form and practice of prayer, and in some, I hope, something more. There is much desire to learn and great respect for God's Word. Besides, we know not how far, perhaps, the grace of God is really in operation in the soul, though, we cannot certainly determine from the outward tokens that it is so".¹⁶⁾

Die gelukkige egverbintenis van die MacKidds en hulle gesamentlike diens in die Soutpansberg was egter van korte duur. Mev. MacKidd het 'n slagoffer van die koors geword en op 4 Mei 1864, minder as vier maande na hulle aankoms op Goedgedacht, het sy na 'n kort siekbed

15. Brief MacKidd - Murray, 7.3.1864, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.

16. Brief MacKidd - Murray, 7.3.1864, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.

beswyk. Sy was slegs 38 jaar oud. Haar heengaan was vir MacKidd 'n swaar slag maar hy het sy smart met berusting gedra.¹⁷⁾

Teen die einde van 1864 het MacKidd weer aan die kommissie verslag gedoen. Hy het goeie gesondheid geniet en die besondere seën van die Here het op sy arbeid gerus, het hy onder andere meegedeel.

Michael Buys het van sy tweede jagtog gedurende die jaar teruggekeer en was ook van plan om na die land van Moselekatse te gaan aangesien sy moeder 'n suster van Moselekatse was. Voordat hy egter daar aangekom het, het hy berig ontvang dat die ou kaptein al dood was.¹⁸⁾

Die opkoms by die skool, so skryf MacKidd verder, het in Augustus tot byna 90 gestyg maar daarna het dit gedaal omdat sommige weg was om te gaan jag. Sowat twee derdes van die leerlinge was Buyse terwyl die res van heidense afkoms was. Die kinders van die Buyse was egter maar net so heidens as die res. Michael het nog steeds dieselfde ernstige begeerte getoon om te leer. Sowel binne as buite die skool was hy omtrent nooit sonder 'n boek nie, en hy het toegeneem in kennis en begrip van die waarheid van God se Woord. Hy het aan die kinders 'n voorbeeld van geduld en vlyt gestel en almal aangemoedig om te leer. Sy oudste seun Andries was redelik intelligent en ook die verste gevorderd op skool, maar nie so godsdienstig as sy vader nie.¹⁹⁾

MacKidd het daaglikse katkisasieonderrig in die Setswanataal gegee met behulp van twee vraeboekies wat deur Moffat vertaal is. Woensdag-aand by die biduur is daar gereeld 'n vraag en antwoord uit die katkisasieboek behandel. Die skoolwerk het bestaan uit die leer en opsê

17. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.55.

18. Brief MacKidd - Sendingkommissie, 28.12.1864, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.

19. Brief MacKidd - Sendingkommissie, 28.12.1864, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.

van Psalms en Gesange, sang, die lees van die Bybel in Setswana, katkisasie, ens., maar aan skryf is nog nie veel gedoen nie.

Mackidd het dit 'n sendingskool probeer maak; selfs die leeslesse was ondergeskik aan die verkryging van kennis van Christus. Die vroeë oggendgodsdienste is goed bygewoon en was vir Mackidd self 'n bron van voldoening. Nadat die vier Evangelies en Handelingte in die dienste deurgelees is, is daar met die Ou Testament begin. Almal op die stasie is verplig om die oggenddienste by te woon, maar die skoolbywoning was opsioneel. Aangesien die Buyse nog nie almal op die nuwe stasie kom woon het nie, is dienste nog steeds al om die ander Sondag by die ou kraal gehou. Daar is egter begin met die bou van 'n kraal vir die Buyse op die nuwe stasie. Een van die jonger Buyse was kaptein daarvan.²⁰⁾

Al Michael se vroue, behalwe een, het hom verlaat. Dit het nie op aandrang van Mackidd of Michael se eie voorstel plaasgevind nie, maar was die gevolg van 'n stille werking in sy hart waardeur hy gelei is om hom aan die vroue te onttrek. Hulle het toe vir hom kom sê dat hulle bemerk dat hy nie meer soveel vir hulle omgee nie en dat hy hulle dus liever hul vryheid moes gee.²¹⁾ Van Michael self het Mackidd geskrywe: "The influence of European descent is certainly visible in Michael in colour and feelings, in habits of thought, in respect of religion also, though very little discernible in manners".²²⁾

Die bou van 'n kerk is ook in die vooruitsig gestel aangesien die hut wat tot sover vir die doel gebruik is baie bouvallig geraak het. Die plan was om die bouval van die eerste plaaseienaar se woning in 'n kerk om te skep.²³⁾

20. De Gereformeerde Kerkbode, 1865, pp.124-126.

21. De Kerkbode, 1888, p.196.

22. Brief Mackidd - Murray, 27.2.1865, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.

23. De Kerkbode, 1888, p.196.

Michael het aan al die Swart kapteins wat hy geken het laat weet dat hulle nou die geleentheid het om God se Woord te hoor. Die kapteins het dit egter as 'n listige poging van Michael beskou om hulle onder die invloed van die Blankes te kry en daar het van die uitnodiging niks tereg gekom nie. Sommige van die kapteins het selfs planne beraam om Michael te laat doodmaak.²⁴⁾

By geleentheid het 'n seun van Doris, genaamd Piet, vir MacKidd gevra om hom te doop sodat hy lidmaat van die kerk kon word. MacKidd het egter geoordeel dat hy nog nie daarvoor gereed was nie.²⁵⁾

Na sy vrou se dood het MacKidd dit moeilik gevind om al die werk op die stasie alleen te behartig en hy het die Sendingkommissie om hulp gevra.²⁶⁾ Dit was daarom vir hom 'n bron van groot vreugde toe hy later verneem het dat iemand gevind is en op pad was. Die verwagte hulp het op 6 Februarie 1865 opgedaag in die persoon van Stephanus J.G. Hofmeyr, 'n jong godsdiensonderwyser. Saam met hom was 'n Kleurlinghelper, Jan Zerf.²⁷⁾ Met groot vreugde is Hofmeyr, wat vir 40 jaar die wel en die wee van die Buyse sou deel, deur MacKidd verwelkom. Hofmeyr het later geskryf: "Onmiddellik moesten wij naar 't kerk gebouwtje, daar moest de Heer erkend en gedankt - de gemeente op den Heer gewezen - worden".²⁸⁾ Hofmeyr vertel ook hoe hy Goedgedacht aangetref het: "Wij vonden de statie in zeer primitieven toestand. Wij waren in de bosschen. Er was, herinner ik mij, nog één limoenboom; geene straten, slechts één ordentlijk gebouw, het woonhuis van Br. McKidd. 't Kerkgebouwtje dat tewens voor school dienst deed, was een hartebeest-huisje. Dig by 't woonhuis, waren de puinen van een huis vroeger bewoond door Jan Valentijn Botha, den vorigen eigenaar, die daar begraven ligt. De tuinen zagen er ook niet te ordelijk uit;

24. De Kerkbode, 1888, p.196.

25. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.68.

26. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.30.

27. M.N. (waarskynlik M. Neethling): Het Leven van Stephanus Hofmeyr, p.20.

28. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.35.

zij werden meest door de Kaffers, die onder de Buijsen waren, bepikt. De Buijsen selven wilden wel gaarne leeren en spreken en in Gods huis gaan; maar met hunne eigene handen te arbeiden, dat niet. Toen ik een paar dagen, na mijne aankomst, aardappel moeren wilde planten, riep ik Andries en een paar om mij te gaan helpen. Andries (Buijs) zeide: 'Ja, Meneer! ik zal die kaffers laat weet, om dit te kom inpik.' Ik antwoorde hem: 'Nee! kom maar! wij zelven moet dit doen, ik wil jelui leere werken'."29)

Hofmeyr vertel verder dat MacKidd baie bly was dat hy (Hofmeyr) met sy hande kon werk en verder: "Ik vond in geheel het district Zoutpansbergen, geen enkel gedoopte of gelovige Kaffer of Bastaard, geen voorstander eener gemeente noch Evangelist noch Zendeling. Zelfs op de statie was er slechts Br. McKidd die den Heer kende en voor Hem arbeidde. Maar toch hij had het fondament goed gelegd; het was voor ons daarop voort te bouwen. Br. McKidd was in den vollen zin des woords een man des gebeds; en hij had het volk op de statie aan het bidden gekregen. Er werd daar werklik niets gedaan zonder gebed. 's Ochtends vroeg in 't veld en na afloop van godsdienst of school, gingen groot en klein uit elkanderen in het veld, achter bossen en miershopen om te bidden".30)

Aangesien daar nou hulp op die stasie was, het MacKidd hom voorge- neem om voor die winter al die Swartes in die berge te besoek.31) Dit was hom egter nie beskore nie. Teen die helfte van Maart 1865 het 'n kwaai malaria-epidemie uitgebreek. Cornelius Lottering se vrou het beswyk en op die stasie was daar verskeie siekes. Jan Zerf het by die dood omgedraai en op 2 April het Hofmeyr ook siek geword. Hy was egter skaars beter toe MacKidd siek word en drie dae later,

29. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.35.

30. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.36.

31. Brief MacKidd - Murray, 27.2.1865, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.

op 30 April, is hy na 'n kort siekbed oorlede. Ds. N.J. van Warmeld het die begrafnisrede gehou en hoewel Hofmeyr nog baie swak was, kon hy ook enkele woorde tot die aanwesiges rig. Mackidd is deur die stasie se mense na die graf gedra en langs sy eggenote in die skaduwee van 'n groot apiesdoring op Goedgedacht ter ruste gelê.³²⁾

'n Paar jaar later is die sendingkerkie gedeeltelik oor die grafte van Mackidd en sy vrou gebou.³³⁾ Omstreeks 1890 is die sendingstasie van Goedgedacht na Kranspoort verskuif. Die beendere van die Mackidds is later opgegrawe en op 9 September 1922 plegtig saam in een kis op Kranspoort herbegrawe.³⁴⁾

Die dood van Alexander Mackidd het die 25-jarige oefenaar Stephanus Hofmeyr alleen in Soutpansberg gelaat. "Ik kan niet zeggen hoe het mij was na zijndood", het hy vertel. "Ik kon er niet overkomen. 't Was mij waarlijk, als of de Heere zich vergist had. Kon ik dat werk, door de broeder zoo begonnen, voortzetten? Was het, met eerbied, regt van den Heere, zóó eene verantwoordelijkheid, op zulke jonge zwakke schouders te laten rusten? Had ik mij aan het werk overgegeven, om aan het hoofd er van te staan? Was het niet om Br. McKidd ter zijde te wesen? Ah! ik herinner mij nog goed dien nacht toen ik als Jakob, met Jakobs God moeste worstelen; en einde was: teruggaan kan ik niet; dan ... liever sterven. Wil de Heere mij gebruiken, daar ben ik, maar dan moet hij mij dubbele genade geven; zoo niet, ik kan het werk niet doen. Zoo gaf ik mij bij vernieuwing den Heere over, zóó vond ik rust".³⁵⁾

32. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.37.

33. De Gereformeerde Kerkbode, 1872, p.9.

34. Die Kerkbode, 1922, pp.999,1340,1341.

35. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.37.

Daarmee begin die seënryke bediening van een van die bekendste en ywerigste sendelinge wat nog in diens van die Ned. Geref. Kerk gestaan het, 'n man wat ook in die moederkerk 'n belangrike rol gespeel het - die eerste Afrikanerseun wat sy dienste tot beskikking van die buitelandse sending van die kerk gestel het.³⁶⁾

Stephanus Gerhardus Hofmeyr³⁷⁾ is op 3 Junie 1839 in Kaapstad gebore. Hy was die derde jongste van nege kinders van adv. Jan Hendrik Hofmeyr en Anna Martina Hofmeyr, gebore Neethling. Sy eerste onderwys het hy van die weduwee Gantz ontvang en hy is later na die bekende skool "Tot Nut van 't Algemeen". Toe hy omtrent tien jaar oud was, het sy vader bankrot gespeel, met die gevolg dat hy die skool moes verlaat. Vir 'n tyd lank het hy lesse van een van sy susters ontvang en is toe na die South African College. In 1855, toe hy 16 jaar oud was, het sy vader magistraat van Bredasdorp geword. Die jongman het die kollege verlaat om as waarnemende klerk van sy vader en agent op te tree, maar voor sy vertrek uit Kaapstad is hy op aandrang van sy vader as lidmaat van die kerk bevestig. In 1858 is hy terug na Kaapstad om daar by 'n agent en afslaer te gaan werk. Hy het egter nie vir die werk gedeug nie en aan die einde van dieselfde jaar het hy na Remhoogte, die plaas van sy oom Hendrik Neethling, naby Prins Albert, vertrek om boerdery te gaan leer. 'n Geestelike konferensie wat in April 1860 in Worcester gehou is, was die begin van 'n landswye herlewing en in 1861 is daar ook in die distrik van Prins Albert met bidure begin. Hofmeyr het hom oor sy eie-toestand begin bekommer en in April 1862 by die stookketels in die wynkelder tot bekering gekom. Hy het dadelik begin om die

36. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.61.

37. Kort lewenskets ook in De Vereeniging, 27.1.1904, p.5.

bediendes op die plaas van die Here te vertel en die begeerte het by hom opgekom om onder die heidene te gaan werk.³⁸⁾

Op aandrang van sy neef, ds. H.L. Neethling van Stellenbosch, het hy besluit om na Stellenbosch te gaan om hom vir die admissie-eksamen voor te berei. Na 'n paar maande het hy die kursus egter laat vaar en besluit om hom in te skryf vir die godsdiensonderwyserseksamen wat hy aan die einde van 1863 met welslae afgelê het.³⁹⁾

Vir ses maande het hy in Franschhoek hoofsaaklik onder Blankes gewerk. In Julie 1864 is hy deur die Sendingkommissie gevra om Alexander MacKidd in Soutpansberg te gaan help. Ten spyte van die teenstand van familie en vriende het hy ingewillig en is hy op Maandagaand, 21 November 1864 in die kerk op Stellenbosch vir sendingwerk in Soutpansberg afgesonder.⁴⁰⁾

Vier dae later, op 25 November, het Hofmeyr Stellenbosch verlaat met 'n kar en muile wat deur prof. John Murray aan die sending geskenk is. Op Franschhoek het Jan Zerf by hom aangesluit en hulle is oor Bainskloof verder noordwaarts. Oral langs die pad het Hofmeyr eredienste waargeneem en op Kersdag was hulle op Kroonstad. Oujaarsnag word op Potchefstroom deurgebring en daarna trek hulle verder oor Pretoria en Waterberg, waar hulle Sondag, 29 Januarie 1865 deurgebring het op die plaas van Gert Lottering. Op Maandagmiddag, 6 Februarie kom hulle tot groot blydschap van MacKidd, op Goedgedacht aan.⁴¹⁾

Hofmeyr het dadelik aan die werk gespring en kon op sy tweede Sondag op Goedgedacht reeds tot almal se verbasing, 'n hoofstuk uit die Setswana-Bybel lees. Pas daarna het die malaria-epidemie⁴²⁾

38. M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr, pp.1-8.

39. Akte van Toelating uitgereik 11.2.1864, Transvaalse Kerkargief.

40. M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr, pp.10,16.

41. M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr, pp.17,18.

42. Hofmeyr noem dit geelkoors. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.37. Dit moes egter malaria gewees het. Kyk ook W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.57.

uitgebreek wat hom so siek gemaak het en MacKidd die lewe ontnem het. As gevolg van die epidemie was daar hongersnood in die land en na Hofmeyr se herstel het hy so honger gely dat hy 'n wolkomers vir twee sakke mielies verruil het.⁴³⁾

Dit was vir Hofmeyr 'n groot verkwikking toe hy 'n paar maande later besoek van Gonin en die sendinginspekteur ds. C. Murray ontvang het. Volgens Murray het die vraag ontstaan of die sendingstasie nie lie-
wer, met die oog op die ongesonde klimaat, gesluit moes word nie. Daar was egter soveel vrug op die werk en die stasie was so strategies geleë dat van die plan afgesien is. Die skoolgebou was volgens Murray se beskrywing 'n armoedige, koue en ongesonde hartbeeshuisie. Ook die woning waarin MacKidd gewoon het, het heelwat te wense oor-
gelaat en baie van die hout is deur rysmiere verniel.⁴⁴⁾ Tydens Murray en Gonin se besoek is besluit om elke Sondagaand vir gebed af te sonder - 'n biduur wat 'n permanente instelling op die stasie geword het.⁴⁵⁾

Nie lank na die twee besoekers se vertrek nie, het toestande op die stasie en in die berge baie onveilig geword. Die Swartes onder die Bavenda-opperhoof, Magato, en sy oom, Katlagter, het geweier om wapens wat hulle van handelaars gekry het aan die Blankes te oor-
handig en daarmee gemoor en geroof. Hulle het selfs 'n kis met klere van Hofmeyr en MacKidd gesteel maar gelukkig nie die beeste ook in die hande gekry nie. Ná mislukte onderhandelings tussen die Boere en die Swartes, met Michael Buys as bemiddelaar, het die burgers 'n kommando op die been gebring om die gewere af te neem, en dit het

43. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.38.

44. De Volksvriend, 2.8.1865, p.4.

45. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.38.

tot oorlog gelei. In Schoemansdal het die inwoners 'n ommuurde skans betrek en daar in 'n laer gestaan. Hofmeyr, wat Katlagter as 'n vriend beskou het, het gemeen dat hulle op die stasie veilig was. Die kommandant het dit egter as gevaarlik beskou om op die stasie te bly en op 14 Julie 1865 saam met Michael 'n brief aan Hofmeyr gestuur waarin hy hom aanraai om na die laer te kom. Die volgende dag het Michael van die veldkornet 'n brief ontvang waarin hy beveel is om met alles wat op die stasie is na die laer te vertrek. Michael, wat die Swartes nie vertrou het nie, het gemeen dat hulle moes gaan maar Hofmeyr was oortuig dat hy 'n roeping van die Here gehad het om op die stasie te bly - 'n oortuiging wat versterk is toe Katlagter kort daarna laat weet het dat hulle tog nie moes weggaan nie. Michael, wat nie kans gesien het om Hofmeyr alleen te laat nie, het gevolglik ook gebly. Op Maandag, 24 Julie het dit egter duidelik geword dat die Swartes die sendingstasie gaan aanval. Michael en Hofmeyr het vreesbevange saamgebied. Teen middernag het die veldkornet en 'n aantal burgers by die stasie opgedaag en het die Swartes die wyk geneem.⁴⁶⁾

Hofmeyr en die Buyse was nou verplig om na die Boerelaer te trek en het vir hulle 'n paar hutte vlak langs die laer gebou. Na Hofmeyr se vertrek het die Swartes dan ook werklik die sendingstasie aangeval en afgebrand. Eers het hulle die skoolgebou en 'n paar huise laat staan, maar later het hulle teruggekom en alles verniel. Hofmeyr het verneem dat die Swartes hom en Michael lewendig wou afslag,⁴⁷⁾ maar onder al die beproewings het Michael Buys aan Hofmeyr gesê: "Mijnheer, ons kan te vreden wees, al neem de Heer ook alles van ons weg, als hij toch maar zijn woord laat staan onder ons".⁴⁸⁾

46. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.39,40.

47. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.42.

48. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.41.

HOOFSTUK 5DIE VERSKUIWING NA BETHESDA¹⁾

Die meeste Blankes in die omgewing van Schoemansdal was vriendelik teenoor Hofmeyr en die Buyse en het hulle van vleis, brood en groente voorsien. Hulle sou egter nie lank daar kon bly nie omdat daar nie vir hulle grond was om te bewerk nie.²⁾ Toe die kos begin skaars word, het Hofmeyr daaraan gedink om met Buyse en al op Gonin se sendingstasie in die Rustenburgse distrik te gaan woon. Gonin was nogal ingenome met die gedagte en hulle aangemoedig om dit te doen.³⁾ Juis in hierdie stadium het Hofmeyr egter 'n uitnodiging van 'n goed-gesinde boer, Andries Duvenhage, gekry om hom met sy gevolg op Duvenhage se plaas, Noem-noem-draai, in Maletseland, te gaan vestig totdat daar weer vrede was. Toe Duvenhage ook nog aangebied het om hulle genoeg grond en water te gee om te saai en te plant, het hulle die uitnodiging met dankbaarheid aanvaar en die sowat 80 kilometer suidwaarts na Noem-noem-draai getrek.⁴⁾

Die klimaat op die nuwe stasie was heelwat gesonder as dié van Soutpansberg maar Hofmeyr kon maar nie die nagevolge van die koors afgeskud kry nie. Aangesien hy in elk geval van plan was om na Stellenbosch te gaan om georden te word en in die huwelik te tree, het hy besluit om ter wille van sy gesondheid die reis so gou moontlik te onderneem. In die geselskap van Andries, Jan en Petrus Buys, Jan Zerf en 'n Swarte genaamd Slagveld het Hofmeyr die reis na die Boland in April 1866 per ossewa aangepak.⁵⁾ Hulle het 'n besoek aan

-
1. Vergelyk S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, die enigste bron vir baie van die feite wat in die volgende twee hoofstukke verwerk is.
 2. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.41.
 3. Brief Gonin - Sendingkommissie, 9.1.1866, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.
 4. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.41,42.
 5. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.42.

die Gonins gebring en toe oor Bloemfontein, Fauresmith, Hanover en Murraysburg na Stellenbosch gereis.⁶⁾

Hofmeyr se verblyf in die Kolonie het van Augustus 1866 tot Februarie 1867 geduur.⁷⁾ Nadat hy op Stellenbosch aangekom het, het hy hom begin voorberei vir die sendelingeksamen. Die sinode van 1862 het naamlik besluit dat voornemende sendelinge die kandidaatseksamen (m.a.w. dieselfde eksamen as voornemende predikante) moes aflê, maar het terselfdertyd bepaal dat die Sendingkommissie in besondere gevalle aan persone verlof kon gee om 'n sendelingeksamen af te lê.⁸⁾ Nadat hy hierdie eksamen met welslae afgelê het, is Hofmeyr op 10 Oktober 1866 as sendeling toegelaat⁹⁾ en op 16 Oktober saam met eerww. A. le Roux en J.F.W. Röth te Wynberg georden.¹⁰⁾

Op Dinsdag, 11 Desember 1866 het Hofmeyr in die Ned. Geref. Kerk op Stellenbosch met mej. Anna Catharina (Cato) Neethling in die huwelik getree.¹¹⁾ Sy was 'n niggie van Hofmeyr en 'n jonger suster van ds. J.H. Neethling van Stellenbosch en die latere ds. H.L. Neethling van Utrecht. Verder het Hofmeyr tydens sy verblyf in die Kolonie ook verskeie gemeentes besoek om verslag van sy werk in die Soutpansberg te doen.¹²⁾

Op 17 Februarie 1867 is Andries Buys, 'n seun van Michael, wat saam met Hofmeyr na die suide gekom het deur prof. N.J. Hofmeyr in die kerk op Stellenbosch gedoop. As doopgetuies het opgetree ds. J.H. Neethling, die sekretaris van die Sendingkommissie wat ook predikant

-
6. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.42.
 7. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.43.
 8. A. Dreyer: Kruisgesante in Suid-Afrika, p.23.
 9. Akte van Toelating, 10.10.1866, Transvaalse Kerkargief.
 10. Akte van Bevestiging, 16.10.1866, Transvaalse Kerkargief.
 11. Huweliksregister N.G. Gemeente Stellenbosch, 11.12.1866, Kaapse Kerkargief, G2/7/4.
 12. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.43.

van Stellenbosch was, en eerw. S.J.G. Hofmeyr die sendeling. Andries se geboortedatum is nie bekend nie, maar in die doopregister is aangeteken dat hy omtrent 42 jaar oud was.¹³⁾

Op 20 Februarie 1867 het die terugtog na die Soutpansberg 'n aanvang geneem. Die geselskap was nou groter want nie alleen het mev. Hofmeyr bygekom nie maar ook twee jongmanne, nl. Pieter Brink, wat as hulp vir Gonin na die sendingveld op pad was en J.P.J. (Pieter) Dempers, wat gegaan het om Hofmeyr te help.¹⁴⁾ Die gekleurde reisgenote was nog almal daar, behalwe Jan Zerf wat weens swak gesondheid op Franschhoek agtergebly het en 'n paar jaar later daar oorlede is.¹⁵⁾

Tot naby Bainskloof het hulle per trein gereis en toe daarvandaan per ossewa oor Worcester en Graaff-Reinet. Op Colesberg het hulle 'n brief van Michael Buys ontvang waarin hy onder andere skryf dat van die kinders wat by hulle op Noem-noem-draai was, en waarvan een by Hofmeyr gewerk het, gesteel is.¹⁶⁾ Op Edenburg het hulle 'n Sondag oorgebly en het Hofmeyr die Nagmaal aan Andries Buys en twee plaaslike Swartes, Jakob en Moses bedien.¹⁷⁾ Hiervandaan is hulle verder oor Bloemfontein na Potchefstroom, waar Gonin hulle ingewag het. Saam met Gonin is hulle na Saulspoort en toe na Warmbad, maar op Pienaarsrivier het een wa gebreek en het hulle Petrus Buys na Gert Lottering gestuur om hulp te gaan vra. Uiteindelik het hulle op Lottering se plaas in die Waterberg aangekom, maar die osse was so maer dat Dempers, Petrus Buys en Slagveld by Lottering moes agterbly om die osse eers 'n ruskans te gee.¹⁸⁾

13. Doopregister N.G. Gemeente Stellenbosch, 17.2.1867, Kaapse Kerkargief, G2/4/9.

14. Die Voorligter, Maart 1962, p.25.

15. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.43.

16. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.55.

17. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.59.

18. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.65,66.

Na 'n reis van agt maande het hulle teen die einde van Oktober 1867 weer op Noem-noem-draai aangekom. "Ik was overmand", skryf Hofmeyr. "Ik zou mij schamen, zoo ik geene tranen van blijdschap en dankbaarheid zoude hebben kunnen storten. Ik gevoelde mij thuis zoo als ik het nog nooit gevoeld heb sedert ik van onder ging".¹⁹⁾

Op die plaas self het sake maar treurig gelyk. Hofmeyr se volgelinge het verstrooid geraak. Enkeles het op die plaas bly woon maar sommige het na die Spelonke, suidoos van die huidige Louis Trichardt, gegaan waar die kinders soms muise moes eet om aan die lewe te bly. Andere, waaronder Michael, het 'n entjie van die plaas gaan woon en 'n verdere groep het hulleself aan boere in die omgewing verhuur. Drie Buys-kindere, waaronder 'n dogter wat by Hofmeyr gewoon het, is deur Swartes gesteel.²⁰⁾

Dit alles het Hofmeyr baie bedroef gelaat maar hy was totaal verslae toe hy hoor dat Piet Buys in sy afwesigheid dood is. Piet, 'n seun van Doris, die broer van Michael, was 'n ware steunpilaar van wie Hofmeyr die grootste verwagtings gekoester het. Dit was hy wat Mackidd reeds versoek het om hom te doop en in die kerk op te neem. Hy was 'n sterkgeboude man wat oor sy sonde kon ween soos 'n kind en Hofmeyr twee maal op plegtige wyse verseker het dat hy sy hart aan die Here gegee het. Hy kon ná 20 skryflesse al mooier skryf as Hofmeyr self en was ook 'n goeie sanger. Piet het tydens 'n olifantjag buite die hut geslaap en is een nag deur 'n "wolf" aan die voet gebyt. Hy het as gevolg daarvan kranksinnig geword en homself om die lewe gebring.²¹⁾

19. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.67.

20. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.67.

21. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.67,68.

Die dag na sy aankoms is Hofmeyr en Andries Buys na die plaas waar Michael gewoon het. Daar was nog voortdurend skermutselings met die Swartes en Michael was juis weg op kommando onder kommandant Stephanus Schoeman. Andries se vrou en kind was wel daar om hulle te ontmoet maar die kind het sy vader nie meer geken nie. Hofmeyr was so oorstelp deur alles wat in sy afwesigheid gebeur het dat hy nouliks 'n gebed kon doen.²²⁾ Op 5 November het hy weer te voet na Michael se woonplek gegaan. Michael was weer nie daar nie, maar Hofmeyr het die nag daar oorgebly en skryf dan verder: "Zij hadden geen bultzak of matras, maar ik kreeg toch een katel en een paar fraaije schoone lakens; een kussen en kombaars had ik meegebracht, en ik verzeker u, dat ik in vele huizen van blanken, die het beter konden doen, geweest ben, waar het niet zoo zindelijk was".²³⁾

As gevolg van die oorlog en die gespanne toestand in die land het die smouse nie meer dié geweste besoek nie, met die gevolg dat voedsel baie skaars geword het. Daar was heelwat siekes, ook onder die Blankes, en Hofmeyr het baie hulp verleen met die uitdeel van medisyne.²⁴⁾

'n Paar maande voor Hofmeyr se terugkeer uit die Boland het die inwoners van Schoemansdal die dorp weens die bedreiging van die Swart stamme verlaat. Omdat daar onreëlmatighede onder die amptenare en offisiere was, was 'n kommando van 400 man onder leiding van kommandant-generaal Paul Kruger nie in staat om die Swartes te verslaan nie. Op 12 Julie 1867 het die krygsraad dus besluit dat die dorp binne drie dae ontruim moes word. Op Maandag, 15 Julie het die inwoners gevolglik na Marabastad (suid van Pietersburg), Makapanspoort

22. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.68.

23. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.69.

24. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.70.

en Pretoria padgegee en is Schoemansdal deur die Swartes verwoes. Verdere veldtogte teen die Swartes is georganiseer maar die kommando's het nie veel uitgerig nie. Die toestand het voortgeduur tot die volgende jaar, toe 'n soort vrede bewerkstellig is. Die posisie het vir die Blankes verder verbeter toe 'n aantal Swazi's in 1869, op aansporing van Albasini, die Soutpansbergse stamme gevoelige verliese toegedien het.²⁵⁾

Toe Andries Duvenhage, wat self op kommando was, enkele dae ná Hofmeyr op die plaas aankom, het hy sy plaas teen 'n redelike prys vir die sending aangebied.²⁶⁾ Dit was 'n aanbod op die regte tyd aangesien Hofmeyr dit as noodsaaklik beskou het om 'n plaas te bekom wat hulle eiendom sou wees en waar al die Buyse rustig sou kon woon. Hy het besluit om die plaas te koop in die hoop dat die Sendingkommissie die stap sou goedkeur.²⁷⁾ Die plaas Noem-noem-draai van sowat 3500 hektaar is dus vir 'n bedrag van £300 vir die Kommissie aangekoop. Die Sendingkommissie was ontevrede oor die aankoop sonder hulle medewete, aangesien die Sinode nie wou hê dat vaste eiendomme uit gewone inkomste aangeskaf moes word nie. "Zoo wij die plaats afgeven, waarheen dan?",²⁸⁾ wou Hofmeyr egter van hulle weet. Eindelik het die Kommissie ingewillig om die geld by welwillende vriende te vind en die volle koopsom is op dié manier ingesamel.²⁹⁾

Later het Hofmeyr aan die plaas die naam Bethesda gegee en tot in 1974 was dit 'n sendingstasie van die Ned. Geref. Kerk waar daar met groot vrug sendingwerk gedoen is. As gevolg van die bepalinge van

25. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.70.

26. De Gereformeerde Kerkbode, 1870, p.404.

27. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 12.12.1867, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

28. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 22.8.1868, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

29. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.71. Kollektelyste vir hierdie insameling, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/7.

die Groepsgebiedewet is die inwoners in 1974 verskuif en is die sendingwerk daar gestaak. Die plaas behoort egter nog aan die Ned. Geref. Kerk, wat dit nou verhuur.³⁰⁾

Ná die aankoop van Bethesda het baie van die Buyse en ook sommige van Hofmeyr se swart volgelinge weer op die plaas kom woon. Die sendingwerk is op vaste voet gebring en op geestelike gebied het sake belowend begin lyk. Die huis van die sendeling, waarin die dienste gehou is, was Sondagoggende so vol dat daar nie plek vir 'n muis was nie. Tot 200 mense is by die dienste getel en baie van die Swartes van die omgewing het gereeld kerk toe gekom. Sommige van hulle het meer as 'n uur lank te voet na die dienste gestap.³¹⁾

Pieter Dampers, Petrus Buys en Slagveld het eers op 22 November 1867 met die orige twee waens op Noem-noem-draai aangekom. Dampers is dadelik by die skool ingespan en het mooi koers gekry. Hofmeyr het die skoliere elke oggend, behalwe Woensdae en Saterdag, leer lees. Op Woensdae en Saterdag moes hulle Gesange en vrae opsê, terwyl skryf en rekene smiddags aan die beurt gekom het.³²⁾

Op 25 November 1867 is Michael en sy seun Andries (wat op Stellenbosch gedoop is) albei, ná afkondiging van huweliksgebooie, deur Hofmeyr in die huwelik bevestig. Michael is getroud met Cuane, later genoem Martha, die vrou wat by hom gebly het toe sy ander vroue hom verlaat het. Andries is met sy niggie Elsje Buys 'n dogter van Doris, in die eg verbind. Pieter Dampers en Stuurman was in albei gevalle die getuies.³³⁾

30. Acta Synodi N.G. Kerk Noord-Transvaal, 1975, p.59.

31. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.70.

32. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.71,73.

33. Huweliksregister N.G. Sendinggemeente Kranspoort, 25.11.1867, Transvaalse Kerkargief.

In hierdie dae was die kinderlike geloof van Michael vir Hofmeyr 'n groot bron van inspirasie en in byna elke brief wat hy na die suide geskryf het, het hy daarvan melding gemaak. So het Michael byvoorbeeld nooit meer wild geskiet as wat hy vir voedsel nodig gehad het nie. "Als ik niet mors", het hy geredeneer, "dan zal de Heer op een ander maal weer voor mij zorgen".³⁴⁾ Hofmeyr getuig dan ook dat die geloof van Michael nie beskaam is nie, want terwyl ander jagters dikwels geen wild kon raakloop nie, het Michael selde met leë hande by die huis aangekom. Op 25 Januarie 1869 het Michael ná die diens aan Hofmeyr gevra: "Maar mijnheer! wat moet ik toch doen om in de Heere te gelooven?"³⁵⁾ 'n Paar maande later, op 25 April, het Michael teruggekom van 'n jagtog en getuig: "Ik kan zeggen, ik heb den Heere uitgevonden. Ik voel mij als of daar een groot pak van mijn hart is, en nu voel ik mij zoo jammer voor de arme Kaffers".³⁶⁾ Toe die onveilige toestand van die land ter sprake gekom het, het Michael getroos: "... de Heere zal toch voor ons zorgen. Hij weet, wij hebben geen anderen Vriend hier onder, die voor ons zorgt".³⁷⁾

Op Sondag, 21 Junie 1868 is Michael Buys as lidmaat bevestig en dié aand het hy vir die eerste keer Nagmaal gebruik. Daarvan het hy self soos volg vertel: "Toen ik zelf aanzat aan de tafel en met mijn hart gevoelde, hoe grooteliefde de Heer voor mij had, en hoe vry het mij stond naar den Heer Jezus te gaan, toen werd mij hart zoo blijde, en ik wou liever maar altijd aan de tafel gebleven zijn en maar gezongen hebben".³⁸⁾

34. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.74.

35. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.75.

36. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.78.

37. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.80.

38. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.81.

In Augustus 1869 het die vyandelikhede so bedaar dat daar weer gejag kon word. Michael wou gaan olifante jag om op dié manier van sy skuld te betaal. Voor sy vertrek het hy aan Hofmeyr gesê: "Meneer, ik is oud en zwak, maar ik maak staat op mijn God, ik weet als daar olifanten is, de Heere zal mij help".³⁹⁾ Hierop het Hofmeyr getuig: "Ik mag van den oude in waarheid zeggen, kinderlik steunt hij op zijnen God, en met al de kracht zijner ziel kleeft hij Gods Woord aan. Een van zijne krachtigste woorden is: die groote God heeft een verbond met ons gemaakt".⁴⁰⁾ Die erns van Michael se geloof is verder aan Hofmeyr bevestig toe hy kort hierna verneem het dat Michael 'n Blouwildebees wat hy geskiet het, ver op sy skouers gedra het om dit by 'n verarmde Swarte af te lewer.⁴¹⁾

Dit was egter nie net Michael wat hier op Bethesda tot duidelike geloofsoortuigings gekom het nie. Andries, die seun van Michael, het alles in sy vermoë gedoen om saam met Hofmeyr die omliggende Bantoe-kapteins te oorreed dat die Evangelie aan hulle onderdane verkondig word.⁴²⁾ Kort na Hofmeyr se terugkoms uit die Kolonie het een van die jonger Buys se vrouens al kom sê dat die Here Jesus ook vir haar gesterf het.⁴³⁾ en aan die begin van die volgende jaar het Adriana Buys, 'n suster van Jan wat saam na die Boland was, kom vertel dat sy die Here Jesus gevind het en dat die Heilige Gees sedert die Sondagmiddag se diens in haar hart was.⁴⁴⁾ Hierdie Adriana het saamgeleef met Coenraad Buys, 'n seun van Gabriël, en hy was een van die swakste karakters met wie die sendeling te make gekry het. 'n Mens

39. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.97.

40. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.97.

41. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.103.

42. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.71.

43. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.74.

44. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.75.

kan jou dus Hofmeyr se blydskap voorstel toe hy 'n paar dae later by Adriana gaan besoek aflê en hierdie einste Coenraad hom vra wat hy moes doen om te kan glo. Later het Coenraad getuig dat hy die Here werklik gevind het en in November 1868 is Coenraad en Adriana wettiglik deur Hofmeyr in die huwelik bevestig.⁴⁵⁾ Coenraad was vir 'n lang ruk die veldkornet van die sendingstasie maar het ongelukkig later in die heidendom teruggeval. Hy het toe die stasie verlaat en sy eie kraal gestig. Adriana het tot aan die einde van haar lewe Christin gebly.⁴⁶⁾ 'n Ander Coenraad, seun van Doris en broer van die oorlede Piet, het op Sondag, 2 Februarie verklaar dat hy tot die geloof gekom het, en aan die begin van Maart het 'n klompie vroue, waaronder die vrou van Andries, verklaar dat hulle in die Here glo. Daar het ook by sommige van die Swartes 'n hartsverandering plaasgevind.⁴⁷⁾

Op 1 Maart 1868 het Hofmeyr vir die eerste keer die doop bedien en dit was juis 'n Swarte met die naam van Stuurman wat die sakrament ontvang het en toe die naam van Paulus de Klerk gekry het. Geen wonder nie dat Hofmeyr op 21 Maart met oortuiging aan die Sendingkommissie kon skryf: "De Heere werkt hier".⁴⁸⁾ Op Sondag, 21 Junie, dieselfde dag dat Michael lidmaat van die kerk geword het, is Jan Buys en sy vroeëre onverskillige broer Coenraad saam met die Swartman Slagveld gedoop.⁴⁹⁾

Die werk het nou so gegroei dat Hofmeyr en sy eggenote hulle hande

45. Huweliksregister N.G. Sendinggemeente Kranspoort, 3.11.1868, Transvaalse Kerkargief.

46. Ongedateerde verslag S. Hofmeyr, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/7. Daar is verslae oor verskeie persone wat deur Hofmeyr opgestel is.

47. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.76.

48. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 21.3.1868, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

49. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.81.

behoorlik vol gehad het. Hulle het soggens teen dagbreek opgestaan en kort daarna huisgodsdiensof gehou. Omstreeks half sewe was daar 'n godsdiensoefening wat deur feitlik al die mense op die stasie bygewoon is. Gewoonlik het Hofmeyr self die godsdiensof waargeneem, maar wanneer hy op besoek by een van die krale was, het Andries of Paulus en soms ook mev. Hofmeyr in sy plek voorgedaan. Ná die godsdiensof het die skool vir werkende mans en vroue begin. In dié klas was daar elf mans en sowat twintig vroue. Daarna het ontbyt gevolg en dan het die groot klok gelui vir die dagskool, wat omstreeks half tien begin het. In dié skool was 53 Buyskinders en 'n paar vroue. Dit het tot omtrent half twaalf geduur. Net voor drie in die middag het twee klasse vir Swartes begin wat tot ongeveer vyf uur geduur het en met hierdie klasse het Andries gewoonlik gehelp. Saans het die laaste klas, wat omtrent 15 getel het, aan die beurt gekom. Woensdagaande was daar 'n Engelse klas, Vrydagaande 'n sangskool en Saterdagdaande biduur. Sondae was daar twee dienste en twee bidure. Voor die middagdiens is Sondagskool gehou deur mev. Hofmeyr, Andries en Paulus, en ná die diens het almal saamgekom om te sing. Vrydagmiddag het mev. Hofmeyr 'n biduur vir die vroue gelei en later is daar ook met 'n biduur vir die kinders begin. Op die stasie is daar baie gesing, veral saans.⁵⁰⁾

Die Bethesda-gemeenskappie se huise was bymekaar en hulle het mekaar se lief en leed gedra. "Onze statie gelijkt op eene kleine lelijke dorpje",⁵¹⁾ het Hofmeyr vertel. Die Hofmeyrs se huis was van riet, met gras gedek en taamlik ruim. Hulle het eintlik 'n beter woning nodig gehad maar nie sover gekom om een te bou nie. Hofmeyr het wel

50. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 17.11.1868, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

51. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 6.2.1869, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

'n dam laat bou, asook 'n skans as beskerming teen vyandige Swartes.⁵²⁾

Met so 'n druk program van werksaamhede op die stasie is dit verstaanbaar dat Hofmeyr begin dink het aan die moontlikheid om van die Buyse as geestelike helpers in te span. Reeds in Februarie 1868 het hy gevra of die Sendingkommissie nie aan Andries en Paulus elk £18 of £20 per jaar kon toeken om hom te help nie.⁵³⁾ In November van dieselfde jaar het hy geskryf dat Andries en Paulus hom help en begerig is om die Evangelie aan die heidene te verkondig. Skole kon in sommige krale gestig word maar die helpers het ontbreek en Andries en Paulus se dienste kon nie gebruik word solank hulle geen toelaag kry nie.⁵⁴⁾ 'n Paar maande later het Hofmeyr selfs die mening uitgespreek dat die twee as sendelinge opgelei behoort te word.⁵⁵⁾ In Julie 1870 het hy verklaar dat hulle wel geen sendelinge is nie maar moontlik meer geskik was vir die werk as baie sendelinge.⁵⁶⁾ Blykbaar het die Kommissie toe aan die versoek gehoor gegee want kort daarna het Hofmeyr laat weet dat Andries hom sedert 1 Julie 1869 help en dat Paulus se dienste van 1 September 1870 gereken word.⁵⁷⁾

Pieter Dempers het intussen met Hofmeyr se medewete vir hom 'n eie plaas, Rehoboth, gekoop en daar met sendingwerk begin. Hofmeyr het self ook verskeie kere na die plaas gegaan om daar dienste te hou. Aan die einde van 1869 het Dempers besluit om terug te keer na die

52. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 6.2.1869, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

53. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 6.2.1868, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

54. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 17.11.1868, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

55. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 30.4.1869, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

56. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 22.7.1870, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

57. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 5.9.1870, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

Kaapkolonie ten einde hom as sendeling te laat orden en in die huwelik te tree. Na sy ordening het hy leraar van die sendinggemeente Zionskerk in die Paarl geword, waar hy ook een van die eerste lede van die Genootskap van Regte Afrikaners was.⁵⁸⁾ Vanaf 1897 tot 1903 het hy sendingwerk onder die Kleurlinge in Johannesburg gedoen. Hy is op 28 September 1921 oorlede.⁵⁹⁾

Op Bethesda het die geestelike werk vrug gedra. Op 4 April 1869 is daar agt gedoop, waaronder twee Buyse, en dieselfde aand is Nagmaal gevier met 21 lidmate.⁶⁰⁾ Nog meer Buyse, waaronder Snyman Buys, 'n broer van oorlede Piet, en Marelou Buys, 'n dogter van Michael, het vertel dat hulle tot die geloof gekom het en gevra om gedoop te word.⁶¹⁾ Hulle kon nou ook 'n koor op die been bring wat in twee stemme gesing het. Met die aanleer van koorstukke het dit egter maar stadig gegaan aangesien daar net een aand per week vir oefeninge beskikbaar was en Hofmeyr self eers elke stem moes leer en dan voorsing.⁶²⁾ Aan die begin van 1870 is daar, met die hulp van Andries en Paulus, godsdiensoefeninge by vier krale gehou.⁶³⁾ Oral het daar deure oopgegaan. 'n Onderkaptein van Blouberg en 'n vrouekaptein van Maletseland het kom vra dat die kerk ook by hulle moes kom werk,⁶⁴⁾ en Hofmeyr het meermale mismoedig gevoel wanneer hy al die oop deure rondom hom aanskou het en niemand kon kry om daar te gaan werk nie. "En wat doet de kerk van Christus? Zij slaapt", skryf hy. "Ik vrees, als onzer kerk niet begin te gevoelen, dat het zendingwerk haar hoofdoel moet zijn, dan gaat het zendingwerk

58. Die Burger, 20.2.1975, p.5.

59. Die Voorligter, Maart 1962, p.25.

60. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.95.

61. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.97,99.

62. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.98.

63. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.101.

64. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.80,82.

onzer kerk verloren".⁶⁵⁾ Op 21 Julie 1870 skryf hy aan die Sendingkommissie: "Ik wil somtijds huilen als ik van alle kanten aanzoeken krijg om zendelingen van onze kerk en wat kan ik antwoorden? Er zijn geen mannen ... Ben ik driftig? Ach! de Heer doorgronde mij doch zoo ver ik weet, ik gevoel dit op dit oogenblik eene benaauwdheid, eene drukking op het hart".⁶⁶⁾ Selfs Michael het by geleentheid gevra: "Mijn Heer, hoe kom stuur onze kerk niet meer Zendelinge af?".⁶⁷⁾ Op Spelonken was daar 'n Kleurlingvriend van die Buyse, Jakob Nelson, en ook ander mense wat sterk daarop aangedring het dat daar in hulle midde met geestelike werk begin moes word.⁶⁸⁾

Dit het egter nie op alle gebiede so voorspoedig gegaan nie. Die somer aan die einde van 1869 was 'n moordende een waarin dit sô min gereën het dat hongersnood Blank en nie-Blank gedwing het om sprinkane te eet. Boonop het die gevreesde malaria ook dié somer hoogty gevier en meer as 80 persone van die omgewing laat omkom. Van groot gesinne het daar soms net een of twee oorgebly. Hofmeyr se eggenote en seuntjie het ook siek geword maar gelukkig is niemand op die stasie dood nie.⁶⁹⁾

By al die mooi vordering wat daar op geestelike gebied was, was daar natuurlik vanselfsprekend ook teleurstellings. Selfs van die gedoopte Swartes kon maar nie loskom van die geloof in en vrees vir toordery nie. In die kerk en skool moes daar ook gedurig planne beraam word om die werk te laat vorder en die aandag van die kinders

65. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.82.

66. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 21.7.1870, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

67. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.105.

68. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.106.

69. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.102,103,104.

te behou.⁷⁰⁾ "Denk niet dat ons werk eene aaneenschakeling van bekeeringen is, of dat wij steeds aangemoedigd worden door de onzen, en nimmer ons werk zuchtende verrigten",⁷¹⁾ skryf Hofmeyr en ds. Frans Lion Cachet, wat saam met ds. Jooste einde November 1869 op Bethesda besoek afgelê het, het gesê: "Het werk onder de Bastaards is het moeilijkste, want zij zijn geene Kaffers, en toch ook ver van de blanken, bygevolg is het moeilijk hen naar hunne stand en behoeften te behandelen".⁷²⁾ Hofmeyr vul aan: "Er is eene verbazende mate van hoogmoed en zelfzugt onder de Bastaards, die in het heidendom onder de bewerking van den booze ons dikwijls onaangenaamheden geeft. Hoewel zij elkander nu meer beminnen dan vroeger, toch is de liefde, die zij zichzelven toedragen zoo groot, dat er schielijk verbittering en andere onheile uit voortkomen, en zelfs gedoopten en, naar ik vertrouw, geloovigen, heb ik moeten bestraffen om het vleeschelijke, dat in hen zoo ingegroeid is. Ook zien velen hunner met de grootste minachting neer op de Kaffers, ofschoon zij misschien dezelfde zonden beminnen als die. Ook hebben sommigen hunner meer dan eens twist gehad met de Kaffers zoodat ik voor de gevolgen vreesde. Ons werk is een tranen werk".⁷³⁾

Met die gevoel wat die Buyse gehad het dat hulle anders is as die Swartes kan 'n mens seker simpatie hê. Die feit dat hulle met minagting op die Swartes begin neersien het terwyl baie tog aan die Swartes se sondige gebruike meegedoen het, sou egter nog baie moeilikheid op die Sendingstasie veroorsaak. Later wou die Buyse weens

70. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.113.

71. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.109.

72. Aangehaal deur S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.109.

73. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.110.

hulle meerderwaardigheidsgevoel selfs nie meer met sendingwerk onder die Swartes help nie.⁷⁴⁾

Die houding van die Buyse het ook veroorsaak dat daar voortdurend rusies tussen hulle en die Swartes van die omgewing was. Later het dit op openlike botsings uitgeloop sodat dit gevaarlik geword het om op Bethesda te bly. Sommige Swartes het Hofmeyr daarvan beskuldig dat hy en die Buyse 'n plaas beset het wat eintlik aan hulle behoort, en dit het soms gebeur dat die Buyse uit hulle tuine en kookplekke verdryf is. Daar is selfs van die Buyse se dooies deur Swartes opgegrawe, vermoedelik vir toordoeleindes.⁷⁵⁾ Om sake te vererger, het Swartes in die omgewing voorbereidings begin tref om teen die Blankes in opstand te kom. Hofmeyr het die oudstes onder die Buyse geraadpleeg en almal het saamgestem dat hulle moes padgee, maar die probleem was: waarheen? Michael se kop het Kaapkolonie toe gestaan, maar dit is nie as uitvoerbaar beskou nie.⁷⁶⁾

In September 1868 het Hofmeyr besoek ontvang van 'n paar Swartes uit die berge naby Goedgezicht. Onder hulle was die aanvoerder van die groep wat die Sendingstasie destyds wou aanval. Hy het 'n boodskap van Katlagter gebring waarin dié vra dat die sendeling weer na die Soutpansberg moes terugkeer.⁷⁷⁾ Nadat Hofmeyr die versekering ontvang het dat hulle nie gemolesteer sou word nie, het hy en sy eggenote 'n besoek aan Goedgezicht gebring. Hulle kon weinig spore van die ou stasie vind maar die grafte van MacKidd en sy eggenote was darem nog onaangeraak.⁷⁸⁾

74. Notule: Algemene Ringsvergadering, 4.7.1915, Transvaalse Kerkargief.

75. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.114,115.

76. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 22.7.1870, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

77. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.86.

78. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.95.

Weens die dreigende gevaar op Bethesda het hulle besluit om na Goedgedacht terug te keer, veral toe hulle verneem dat die Swartes in daardie omgewing so swaar deur die vorige vyandelikhede gestraf is dat hulle nie meer 'n bedreiging sou wees nie. Trouens, baie van daardie Swartes het na Bethesda gevlug en wou graag na Goedgedacht terugkeer, maar nie sonder Hofmeyr en die Buyse nie.⁷⁹⁾

"Wij gaan naar de Statie terug volgens de wolkkolom vertrouwende op Jakobs God", aldus Hofmeyr. "De Heer heeft geen ander middel hier om zijn woord rond te brengen dan door ons te laten vlugten van de een stad naar de ander. Wij boeten ten deelen voor de slaperigheid van Christus Kerk. Zend ons zendelingen. Een om hier te Bethesda te wonen, die geen aanhang heeft die vijandschap verwekken kan".⁸⁰⁾

Hy het die Kommissie gevra om Bethesda nie te laat vaar nie en die plaas van Pieter Dempers ook aan te koop. Hofmeyr het geglo dat hulle verblyf in Maletseland nie vrugteloos was nie aangesien die grootste gedeelte van die stam nou geglo het dat die Here God is en dat Hy sy dienaar uitgestuur het om die Evangelie aan hulle te verkondig.

So is die terugtog na Goedgedacht aan die einde van 1870 aanvaar. Bethesda is hierna vir baie jare as buitepos van Kranspoort bearbei, totdat dit later 'n afsonderlike sendingstasie geword het.

79. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 7.11.1870, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

80. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 7.11.1870, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

HOOFSTUK 6

DIE GROOT HERLEWING

Terug op Goedgedacht is daar dadelik begin met die oprigting van 'n kerkgebou en 'n huis vir die sendeling. Daar is ook 'n aanvang gemaak met skoolonderrig vir die kinders, en wanneer Andries Buys nie op jag weg was nie, het hy met die skool gehelp.¹⁾ Teen die middel van 1871 het Hofmeyr aan "De Wekker" geskryf dat die kerkie reeds voltooi was, asook 'n woning vir die sendeling, bietjie groter as die kerk. "Zij zijn van palen, doch goed voor ons die zoo zwervend zijn."²⁾ As gevolg van die verhuising na Goedgedacht was kos baie skaars en die bietjie wat daar nog was, is deur sprinkane, muise en miere vernietig.³⁾

In die loop van 1871 het ds. J.H. Neethling van Stellenbosch 'n besoek aan Soutpansberg gebring. Hy het oor die verlate Bethesda na Goedgedacht gereis, waar 'n vreugdevolle ontmoeting met sy suster en swaer gewag het.⁴⁾ Later het hy in 'n verslag van sy besoek die volgende meegedeel: "Wij zijn dan te Goedgedacht, de statie door Broeder MacKidd, onzen zaligen voorloper, aangelegd, en met zijn eigen geld gekocht, maar bij zijn sterven aan de Zending-Commissie vermaakt. Wat de plaats aangaat, ik weet niet of ik er eene schoonere gezien heb".⁵⁾ Van die kerkie gee hy die volgende beskrywing: "De Kerk is ten deele over het graf van den ontslapen voorganger, Br. MacKidd, gebouwd, ja, waar het hoofd ter rust is gelegd, daarover is de preekstoel, en van daar worden ... zondaren genoodigd om hunne toevlugt tot den Heere te nemen. Over de Kerk heen verspreiden zich eenige der takken van eenen zoogenaamden

-
1. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.113.
 2. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.115.
 3. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.115.
 4. De Gereformeerde Kerkbode, 1872, p.7.
 5. De Gereformeerde Kerkbode, 1872, pp.7,8.

Aapjesdoorn-boom, een van de drie grooten, waaraan men van eenen afstand reeds de statie herkennen kan. De tweede geeft zijnen lommer over des Zendelings woning en onder den derde is de kleine Kafferkraal".⁶⁾ Tussen die bome en die rivier het die landerye gelê. Die stasie was op die beste deel van die plaas aangelê, naby die ou boerewoning waarin Mackidd vroeër gewoon het, maar wat nou heeltemal vervalte was.⁷⁾

Neethling het ook melding gemaak van die goeie werk wat die twee onderwysers Andries en Paulus op die stasie doen. Soggens vroeg teen dagbreek het hulle na die sendelingwoning gekom en is dan deur Hofmeyr onderrig in veral syferwerk. Die res van die oggend het hulle dan weer vir die kinders skool gehou. Hulle was volgens Neethling nie alleen ywerig in hulle werk nie maar ook oortuigde gelowiges.⁸⁾

Terwyl Neethling op Goedgedacht was, is die twee evangeliste Andries Buys en Paul de Klerk, asook Michael Buys as "voorstanders" aan die gemeente voorgestel.⁹⁾ Van laasgenoemde het Neethling vertel: "Michael Buijs, de eigenlijke kapitein, van de op de statie wonende Kaffers en Bastaards, die zijn gazag echter in alles aan den Zendeling onderwerpt, is reeds een bejaard man, maar nog, naar liggaam en geest, krachtig. Moge hij vroeger op kromme wegen gewandeld hebben, nu is hij een eenvoudig geloovige; maar bij de eenvoudigheid is leven en kracht gepaard. Gods Woord is hem boven alles; en zoo naif hij zijn geloof daarin kan uitspreken en anderen daaraan herhinneren, heb ik weinig nog gehoord".¹⁰⁾

6. De Gereformeerde Kerkbode, 1872, p.9.

7. De Gereformeerde Kerkbode, 1872, p.9.

8. M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr, p.38.

9. M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr, p.38.

10. De Gereformeerde Kerkbode, 1872, p.9.

Soos dit altyd met die sending gaan, was daar by die vooruitgang ook terugslae, want juis in hierdie tyd het dit gebeur dat Coenraad Buys "een gedoopte, en regt lieve Christen, die door den Satan zoo aangevallen werd, dat hij half krankzinnig is".¹¹⁾ Gelukkig het Andries Buys baie getrou aangegaan met sy werk, en toe hy teen die einde van 1871 vir vier Blankes godsdiens gehou het, was hulle baie beïndruk en het hulle teenoor Hofmeyr opgemerk: "De gekleurden gaan ons voorbij".¹²⁾ Ook Michael het met groot toegewydheid en krag teenoor invloedryke Bantoekepteins van die verlossende genade van die Evangelie getuig.¹³⁾ In 1872 is daar weer twee Buysse gedoop en in Januarie 1873 is Hofmeyr eers na Lydenburg en daarna na Utrecht om die Algemene Kerkvergadering by te woon.¹⁴⁾

In die middel van 1873 het Paulus opgehou met skoolhou en moes Andries alleen die mas opkom.¹⁵⁾ Hy het egter in September 1873 hulp gekry toe Buys Buys en Elsje Buys aangestel is as assistent-onderwysers, elk teen 'n toelaag van 10/- per maand.¹⁶⁾

Elsje Buys was in haar kinderdae 'n leerling in MacKidd se skool en ook 'n getroue kerkganger. Sy is later getroud met die Piet Buys wat tydens 'n olifantjag deur 'n "wolf" gebyt is en selfmoord gepleeg het. Sy is toe weer getroud met 'n ander Piet Buys maar dié het haar verlaat en in Grahamstad gaan woon. Hierdie uiters voorbeeldige vrou het baie jare nie net skool gehou nie maar ook haar plek in die Sondagskool volgestaan.¹⁷⁾

11. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.116.

12. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.119.

13. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.123.

14. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.127,128.

15. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 21.8.1873, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

16. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 8.12.1874, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

17. Verslag Hofmeyr - Sendingkommissie, ongedateerd, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/7.

Teen die helfte van 1874 was die nuwe kerk en huis op Goedgedacht voltooid.¹⁸⁾ 'n Paar weke later, op 1 Augustus 1874 is die Hofmeyrs se enigste dogter, Engela, op Goedgedacht gebore. Daar was toe al twee seuns, Jan en Hendrik, wat op Bethesda gebore is, en later het nog drie seuns, Christoffel, Stephanus en Pieter, bygekom. Laasgenoemde twee is egter op baie vroeë leeftyd oorlede.¹⁹⁾

Op 13 Maart 1874 het Hofmeyr aan sendingvriende in die Kaapkolonie geskryf dat dit nie altyd maklik is om sendingwerk in die Soutpansberg te doen nie. "Menigmaal ben ik moedeloos, maar dan eens kan ik voor een oogenblik althans gerust het werk opgooien, maar ééne zaak houd mij hier, ééne zaak zou mij nog moeiliker werkkring kunnen laten kiezen. En gij weet lieve broeders en susters wat die is: ik doe het om Christus wil, en om Hem alleen".²⁰⁾

Sy gebede en werk was egter nie tevergeefs nie want stadigaan is die grond voorberei vir die groot herlewing van 1876, wat diep spore onder Blank sowel as Nie-Blank in Soutpansberg gelaat het. Coenraad Buys, wat 'n tyd lank op Stellenbosch was, het kom sê dat hy die Here gevind het.²¹⁾ Dit was egter nie net hy nie - onder almal op die stasie was daar groter erns merkbaar. Die betrekkinge met die heidene in die omgewing het ook gunstiger geword en 'n stuk of agt bekeerlinge op die stasie het uit hulle eie na die krale in die berge gegaan om die Evangelie te verkondig.²²⁾

In September 1875 moes Hofmeyr na Nazareth (nou Middelburg) gaan om die Sinodale vergadering van die Ned. Geref. Kerk by te woon. Hy skryf: "Ik was nog nooit zoo onlustig geweest om van huis te gaan, want ik zag

18. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 28.7.1874, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

19. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.79.

20. Brief Hofmeyr - Mede Christenen, 13.3.1874, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

21. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.138.

22. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.80.

zoo duidelik hoe Gods Geest aan 't werken was aan meer dan één, die mij vroeger onverschillig schein te zijn".²³⁾

Met sy terugkoms was hy aangenaam verras met die vooruitgang in die werk tydens sy afwesigheid. Met Andries het dit by die skool net so goed gegaan as wanneer Hofmeyr self teenwoordig was, sodat hy opmerk: "Waarlijk, ik ben niet Zendeling alhier. De Heere Jezus zelf werkt hier".²⁴⁾

Van die verloop van die herlewing het Hofmeyr volledig verslag gedoen in twee briewe wat hy gedurende daardie tyd aan ds. Neethling van Stellenbosch geskryf het.²⁵⁾ Op 12 Desember 1875 het die sendeling die doop bedien aan drie persone wat van vër gekom het. By dié geleentheid het hy, paslik, die geskiedenis van die drie wyse manne uit die Ooste behandel en daarop gewys dat hierdie dopelinge andere wat van die begin af gereeld na die Woord van die Here geluister het, verbygegaan het. Die volgende aand het 'n kinderbiduur plaasgevind en dit is hier waar die herlewing eintlik begin het. Terwyl Hofmeyr by die biduur oor die geskiedenis van Josef gepraat het, het die plegtige stilte wat skielik ingetree het, hom getref. Hy het sag gepraat en 'n baie kort gebed gedoen, maar toe hy die kinders geleentheid gegee het om te bid, het daar 'n opgekropte smart losgebars. 'n Dogter van Michael het die leiding geneem en met tranen belydenis van haar sonde gedoen. Nog 'n kind het gebid en daar is baie gehuil. "Laat nog in den avond hoorden wij treuren, bidden. De geheele week was eene van vele tranen. Ieder woord bijkans trof",²⁶⁾ het Hofmeyr vertel.

Van 20 Desember tot 7 Januarie 1876 was Hofmeyr in Bethesda en met sy terugkeer het hy verneem dat daar so 'n groot begeerte na die Woord

23. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.143.

24. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.144.

25. Brief Hofmeyr - Neethling, 21.1.1876, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3 en brief Hofmeyr - Neethling, 1.3.1876, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

26. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.145.

van God op Goedgeacht was, dat die mense van 3 Januarie af elke aand 'n biduur gehou het. Ná een van die bidure is die 15-jarige dogter van Michael bewusteloos buite opgetel en het dit gelyk asof sy sou sterwe. Op raad van haar vader het Andries en 'n hele aantal ander kinders by haar gekniel en vir haar gebid, waarna sy wonderbaarlik herstel het.²⁷⁾ By die eerste biduur ná Hofmeyr se terugkoms was die kerk stampvol en die volgende oggend het Hofmeyr die keuse vir Christus na aanleiding van die geskiedenis van Elia op Karmel behandel. Weer was die droefheid groot. "Grijsse Kaffers, tovenaars, doodslagers, hoereerders, enz., enz., weenden met de kinderen".²⁸⁾ Dieselfde middag, by die behandeling van Hosea 6 vers 1: "Laat ons terugkeer tot die Here; want Hy het verskeur en sal ons genees", moes die sendeling skree om hom hoorbaar te maak te midde van die geweën.²⁹⁾ Elke oggend en elke aand is daar diens gehou en by elke diens was daar meer erns. Die Sondagmiddag se diens is deur Andries gelei en die Maandagaand se diens was vir kinders bedoel, maar volwassenes het die gebou binnegestroom. "Dien avond kan ik niet beschrijven, zal ik nooit kunnen vergeten", skryf Hofmeyr. "Weenende kwamen de meeste kinderen in, velen der grooten konden zich niet meer bedwingen. Daar er hoegenaamd geene kans was een woord te spreken, gingen de geloovigen allen op hunne knieën, om in stil gebed den Ontfermer te vragen toch die bittere smart te stillen; door de ware vertroosting van denzelfde Geest, wiens werk het is te slaan en te heelen. Lang bleven wij op onze knieën. Wij liepen de schare door; waar wij konden spraken wij. Doch het meerendeel scheen niet eens te weten dat wij met hen spraken. Twee of drie uren was ik getuige van eene droefheid by sommigen, zoo als ik nog niet van eene gehoord heb ... Het was mij als of ik een geestelijke crises beleefde.

27. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.146.

28. Brief Hofmeyr - Neethling, 21.1.1876, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

29. Brief Hofmeyr - Neethling, 21.1.1876, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3. Kyk ook S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.146.

Eindelik bemerkte ik bij sommigen der kinderen eene verandering. Ik zat biddende, en naar hen kijkende, zag ik een paar met vrolijk gelaat met elkander sprekende. Mijne ziel verstond dit, maar ik was aan mijne zitplaats genageld. Ach! heeft God waarlijk mijn gebed ... verhoord? Beschaamd zat ik daar, verbijzeld. Nu zag ik het ongeloof dat immer mijn werk aankleefde, nu zag ik de perken die ik den Allerhoogsten gesteld had. Eindelijk stond ik op. Ik ging naar de kinderen, vraagde hoe het met hen ging. Sommigen zeiden: wij hebben den Heere Jezus gevonden, anderen, wij hebben onze harten aan den Heere Jezus gegeven. Ik zeide: 'Kinderen! als gij waarlijk uw hart aan den Heiland gegeven hebt, gaat dan uit, dankt Hem voor die genade, bidt Hem om u vast te houden'. Nu ging er eene kleine schare uit. Anderen kermden nog, kleinen en grooten. Na eenigen tyd kwamen de kinderen weer binnen. Nu begonnen zij te zingen ... Lang, zeer lang, bleven wij dien heugelijken avond in Godshuis. Niemand had lust het te verlaten. Wij waren aan den drempel des hemels".³⁰⁾

Later skryf Hofmeyr: "Op dien gedenkwaardigen nacht ... zijn er veel gebeden gehoord, vele tranen gedroogd, vele zielen gered; en Gods volk was een gewillig volk".³¹⁾ Verskeie Buyse het hulle opnuut of vir die eerste maal aan die Here toegewy. Dit was bemoedigend om te sien hoe vaardig, vol lus en krag die gelowiges was om ander te troos. Daar was genoeg werkers wat oral rondgegaan het en die gelowiges het oor die ongelowiges gewaak.³²⁾ "En nu ging het dag en nacht door. Men kon bij dag niet uitgaan in 't veld, of men hoorde weenen, kermen, bidden. 's Nachts, in de huizen, in 't veld, eene droefheid als weleer te Ninive; terwyl eene schaar van kinderen, pas tot den Heiland gebracht, gedurende drie dagen niets aten, gedurende drie nachten niet sliepen,

30. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.147,148.

31. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 1.3.1876, Kaapse Kerkargief, 55/15/8/3.

32. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.148.

nu eens dank, en biduren in 't veld houdende, dan weer gingen zij rond zingende. Is het wonder dat ik ook niet slapen kon? Nog nooit gevoelde ik mij zoo 'verbrijzeld, verpletterd door een liefde zoo groot' ... Niemand wilde wegblijven, zelfs uit de bergen kwamen er door honger gedreven en vulde Gods huis, zoo dat er geene plaats meer was".³³⁾

Geen wonder dat die sendeling later so moeg was dat hy nie meer kon praat nie. Op 1 Februarie 1876 is hy, op aanbeveling van Michael, die veld in om bietjie te rus. Toe hy na twee dae terugkom, het Andries hom meegedeel dat daar tydens sy afwesigheid nog tien tot bekering gekom het. Daar is voortgegaan om elke dag biduur te hou en by elke geleentheid was die kerk stampvol. Niemand was saans lus om die kerk te verlaat nie en na die bidure het mense nog laat in die veld aanhou sing. Aan die einde van Februarie was daar 75 in die oggendskool, 60 in die dagskool, 55 in die aandskool en 71 in die doopklas.³⁴⁾

Die herlewing het na Marabastad, Bethesda en Spelonken uitgebrei en sy invloed ook onder die Blankes laat geld. By sommige van die bidure vir Blankes het daar ekstatiiese tonele afgespeel en op 'n keer het drie jong Blankes hul dienste aangebied om onder die heidene te gaan arbeid. Die bywoning van byeenkomste van die plaaslike Ned. Geref. gemeente het aansienlik toegeneem as gevolg van die opwekking.³⁵⁾

Die nawerking van die opwekking sou nog lank sigbaar wees. Daar is voortdurend nuwe bekeerlinge, onder andere 'n seun van Michael, tot die sendinggemeente toegevoeg.³⁶⁾ Geen wonder nie dat Hofmeyr kon

33. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 1.3.1876, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

34. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.151,152.

35. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.82.

36. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.156.

verklaar: "O! welk een jaar is 1876 voor het arme verachte Zoutpansberg geweest. Het is mij als of in de eeuwigheid een kruisje gezet werd achter dit jaar".³⁷⁾

Deels as gevolg van die herlewing het 'n paar van die Buyse hul dienste vir die sending aangebied. Michael en Andries was natuurlik lank reeds behulpsaam op Goedgedacht self en nou het Coenraad, 'n broer van Andries, op Bethesda gaan werk. Op Spelonken, suidoos van die huidige Louis Trichardt, het 'n aantal vriende van die Buyse gewoon. Die leier van hierdie mense was 'n Kleurling met die naam Jakob Nelson, en hy was net so 'n aartsvader soos Michael Buys. Sommige van sy kinders was ook met Buyse getroud. Nelson het tydens die herlewing tot bekering gekom en saam met sy een dogter Martha, en Fya Buys baie gedoen vir die verkondiging van die Evangelie op Spelonken.³⁸⁾ Piet (Petrus Johannes) Buys en Coenraad Buys het hulself aangebied vir opleiding as evangeliste,³⁹⁾ terwyl Simon Buys kontak gemaak het met die Banyai-stamme anderkant die Limpoporivier en aan hulle 'n sendeling beloof het.⁴⁰⁾

Op 25 Februarie 1877 was daar weer tekens van herlewing op Goedgedacht. "Het is onmogelijk u te vertellen, hoe krachtig de Heere op dien gedenkwaardigen dag alhier werkte", skryf Hofmeyr. "Ik was niet lang thuis, of ik hoorde weer bitterlijk weenen, en ernstig bidden. Toen ik van huis ging en in de groote straat kwam, was daar weer alles ontroerd: grooten en kinderen baden, schreeuden of zongen, naar dat een ieder zich gevoelde. Er was geen kans die schare naar het biduur te krijgen. Sommigen, die hard en onverschillig waren, kermde van

37. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.156.

38. Verslag Hofmeyr - Sendingkommissie, ongedateerd, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/7.

39. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.166.

40. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.167.

zielsangst".⁴¹⁾ Andries het kom vertel dat dit in die kraal net so daaraan toegaan, waarop Hofmeyr gaan kyk het en die toestand soos volg beskryf: "Sommigen stonden, anderen zaten, weer anderen lagen. Meer dan 20 hadden mij toen reeds verteld dat zij den Heiland, gevonden hadden ... Enkelen bleven den nacht door worstelen".⁴²⁾

Die volgende dag moes Hofmeyr van die Blankes gaan besoek, maar in sy afwesigheid het die opwekking voortgeduur en in twee weke se tyd het daar sowat 50 tot bekering gekom. Wat Hofmeyr veral verbly het, was die feit dat gelowiges wat die vorige jaar tot bekering gekom het, groot belangstelling getoon het vir die sieleheil van andere.⁴³⁾ Op 1 April het die gemeente weer, soos op 25 Februarie, die hele dag in die kerk deurgebring. Andries het voorgedaan, en hierdie keer was Michael se vrou, Cuana, onder diegene wat tot bekering gekom het. Dit was altyd vir Michael 'n bron van kommer dat sy vrou heidens gebly het. As van die kinders gedoop moes word, moes iemand anders as doopmoeder instaan en Michael moes sonder sy eggenote Nagmaal gebruik. Daar is baie vir haar gebed en met haar gepraat. Sy het egter altyd verkies om stilweg haar eie gang te gaan. Haar bekering het groot blydschap op die stasie veroorsaak en al die Buyse het haar kom "gelukwens". Sy is kort na haar bekering gedoop en het toe die naam Martha gekry. Sy het dwarsdeur haar lewe 'n goeie en lojale lidmaat van die gemeente gebly.⁴⁴⁾ In die week daarop het daar nog Buyse tot bekering gekom.⁴⁵⁾

Al hierdie opwekkinge is breedvoerig deur Hofmeyr beskryf en hy het lang uiteensettings van individuele bekerings, ook van sommige Buyse, gegee. "Gij neemt mij zeker niet kwalijk, dat ik zoo lang

41. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.177.

42. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.177.

43. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.178.

44. Verslag Hofmeyr - Sendingkommissie, ongedateerd, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/7.

45. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.187.

bij de laaste opwekking stilsta kinderen", skryf hy by een geleentheid. "Ik het lang met tranen gezaaid, wie zou niet gaarne met gejuich maaien! ... Wanneer wij nu nog van die Kerkdagen spreken, dan zegt men nog: het is als of wij in den hemel waren".⁴⁶⁾

Van Januarie tot April 1877 het daar omtrent 90 mense op die sendingstasie tot bekering gekom. Uiteindelik was daar nog net enkele Buyse wat nie oortuigde gelowiges was nie. In 1878 is 62 volwassenes en 52 kinders gedoop. Daar was toe 244 gedoopte volwassenes en 195 gedoopte kinders se name in die boeke.⁴⁷⁾

Dat die herlewing van besondere betekenis vir die sending in Soutpansberg was, is nie te betwyfel nie. Dit is egter ook duidelik dat dit met 'n baie groot mate van emosionaliteit en dus ook oppervlakkigheid gepaard gegaan het. Hofmeyr was 'n gevoelsmens vir wie bekerings met sigbare bewegings van die liggaam gepaard gegaan het.⁴⁸⁾ Die feit dat so baie kinders betrek was, dui daarop dat in baie gevalle die bekerings niks meer as 'n emosionele opsweping was nie. Die teleurstellende agteruitgang wat in later jare gevolg het, moet hieraan gewyt word. Hofmeyr het self later gekla dat baie lidmate niks meer van die gewone bediening verwag nie en dat onbekeerdes net altyd op 'n opwekking gewag het om hul lewe te verander. Alhoewel hy oortuig daarvan was dat die herlewings groot indruk op die heidene van die omgewing gemaak het, het hy ook erken dat die heidense gemoed maklik beweeg kan word en dat talle van die heidene Christene geword het sonder dat hulle werklik oortuigd was.⁴⁹⁾

Die emosionaliteit het ook van Blanke-kant reaksie teen die herlewing

46. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.184.

47. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.84.

48. G.D. Scholtz: Die Geskiedenis van die N.H. of G. Kerk in S.A. I, p.225.

49. Verslag C.F.J. Muller - Sendingkommissie, 10.8.1885, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/7.

opgewek. Veral sommige lidmate van die Hervormde Kerk kon die teenwoordigheid van Hofmeyr later nie meer duld nie.⁵⁰⁾ Na 'n besoek van ds. F.G.L. Biccard in 1882 wou hulle hom selfs te lyf gaan, en Hofmeyr het later verneem dat die Buyse hulself voorberei het om hul sendeling te verdedig.⁵¹⁾

In Maart 1878 het die koors (malaria) weer hewig toegeslaan. Baie van die inwoners op die sendingstasie het siek geword, onder andere Hofmeyr, sy eggenote en vier van hulle kinders. Op 8 April is die jongste kindjie oorlede.⁵²⁾

Later in die jaar het daar 'n interessante gas by die stasie opgedaag. Hy was 'n seun van Piet Buys, 'n stiefbroer van Michael wat op Beaufort-Wes agtergebly het toe hulle vader, Coenraad, Transvaal binnegetrek het.⁵³⁾

Tydens die Eerste Vryheidsoorlog (1880-1881) het Hofmeyr en sy aanhangers bevel gekry om na die Boerelaer te gaan. Die Buyse is deur die burgers opgekommandeer om by die laers te help vee oppas. Hofmeyr het die burgers op kommando besoek en in die laer godsdiensoefeninge gelei.⁵⁴⁾

In Augustus 1881 het Hofmeyr en sy eggenote na Lydenburg gereis vir die bevestiging van ds. J.H. Neethling. Hy was 'n seun van ds. J.H. Neethling van Stellenbosch en dus 'n broerskind van mev. Hofmeyr. Van Lydenburg is die Hofmeyrs na Standerton, waar hulle die Algemene Kerkvergadering bygewoon het. Mev. Hofmeyr is hierna terug Soutpansberg toe maar haar man het nog eers die Dingaansfees (Geloftefees) op

50. S.P. Engelbrecht: Die Nederduitsch Hervormde Gemeente, Pietersburg, p.77.

51. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.249.

52. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.202.

53. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.208.

54. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.84.

Paardekraal bygewoon, 'n besoek aan die sendingstasie Jakhalsdans gebring en ook by Bethal en Nazareth (Middelburg) aangedoen voordat hy op 11 Januarie 1882 weer tuis aangekom het.⁵⁵⁾ By sy tuiskoms het die toestand van die gemeente geen vreugde aan Hofmeyr verskaf nie. Nie alleen het heelwat van die swart Christene weer teruggeval in die heidendom nie maar daar was ook moeilikheid onder die Buyse. Hulle het onder mekaar rusie gemaak en sommige van die nageslag van Doris en Gabriël wou nie die leiding van Andries aanvaar nie. Die gevolg was dat 'n groep van die Buyse die sendingstasie verlaat en hulle eie kraal gaan stig het, waar hulle weer sommige heidense gebruike ingestel het.⁵⁶⁾

Aan die begin van Julie 1882 het di. W. Murray van Worcester en J.G.J. Krige van Caledon 'n besoek aan Goedgedacht gebring. In hulle verslag oor die besoek het Murray en Krige verklaar dat Hofmeyr se gesondheid veel te wense oorlaat maar dat hy origens welgemoed en opgeruimd was. Die sendingwoning en die kerk was vir verbetering vatbaar. Die seën van die Here het oorvloediglik op die werk gerus en die vrugte van die herlewing was nog merkbaar, hoewel sommige in die heidendom teruggeval het. Hulle het Hofmeyr probeer oorreed om 'n rukkie lank na die Kaapkolonie te gaan - die Sendingkommissie het hom trouens 'n jaar verlof aangebied - maar hy wou die stasie nie so lank alleen laat nie.⁵⁷⁾

In die helfte van 1883 is die huis van 'n nuwe dak voorsien en is dit ook effens verbou. Die kerkgebou is ook afgebreek en vergroot. Een van die Buyse, Jefta, het vir die nuwe kerkgebou 'n agtkantige geelhout-preekstoel gemaak wat vandag nog op Kranspoort in gebruik is. Die kerk is op 23 Oktober feestelik ingewy.⁵⁸⁾

55. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.241,242,243,244.

56. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 8.12.1882, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

57. De Christen (De Kerkbode), 1882, p.396.

58. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, pp.261,262.

In 1883 is gereelde kinderdienste ingestel. Die sendeling het die dienste gewoonlik self smiddae in die kerkisasiegebou gehou terwyl een van die ander voorgangers die diens in die kerk gelei het. Hofmeyr het hom beslis toegespits op die werk onder die kinders. Die vrouebiduur is elke Vrydag gehou.⁵⁹⁾ Aan die begin van 1884 het die sendeling melding gemaak van 'n geestelike oplewing en 'n paar maande later het hy verklaar dat die Here op Goedgedacht, Bethesda en Spelonken werk.⁶⁰⁾ Onder die heidene in die berge het dit ongelukkig nie so goed gegaan nie. Gedurende die groot opwekking het die sendeling goeie hoop gehad dat baie van hulle die Evangelie sou aanvaar. Dit het egter nie gebeur nie en die enkeles wat wel belang gestel het, is deur hulle stamgenote met geweld teengegaan. Andries Buys het na 'n plaas sowat 'n uur van Goedgedacht gegaan om die swart heidene daar te probeer bereik, maar hy het ook nie veel uitgerig nie.⁶¹⁾ 'n Euwel waarvan Hofmeyr nooit vantevore las gehad het nie, het nou sy kop uitgesteel, naamlik drankmisbruik. Dit was veral Blankes wat die Swartes leer drink het en die drankmisbruik het soms die geestelike werk heeltemal tot niet gemaak.⁶²⁾ Hier en daar het daar nog bekerings voorgekom en Hofmeyr het alles in sy vermoë gedoen om 'n hoër sedelike peil onder die mense op die stasie te handhaaf.⁶³⁾

Van 12 tot 16 Januarie 1885 het die eerste groot vergadering van evangeliste en verteenwoordigers van die verskillende buiteposte op Goedgedacht plaasgevind.⁶⁴⁾ Goedgedacht self is verteenwoordig deur Andries en Coenraad Buys as evangeliste, terwyl Jefta Buys die gemeente verteenwoordig het. Petrus Buys was daar namens Spelonken. Uit die

59. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.265.

60. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.271.

61. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.264.

62. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.251.

63. M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr, p.94.

64. Notule Algemene Ringsvergadering, 1885, Transvaalse Kerkargief.

notule is dit duidelik dat die Buyse 'n prominente aandeel in die vergadering gehad het.⁶⁵⁾

Daar is indringend gepraat oor faktore wat die werk in Soutpansberg belemmer het, soos gebrek aan erns, geloof en liefde by die voorgangers. Petrus en Coenraad Buys het uitgewy oor die sondes van die lidmate, soos twis, uiterlike vroomheid, leuentaai, drankmisbruik, hoerery, vloektaal, diefstal en ongehoorsaamheid, en Andries het gevra dat al hierdie sondes in die herderlike brief wat hierna aan lidmate voorgelees sou word, genoem moes word. Petrus het verder sy bedenkinge uitgespreek oor die gebruik om soms mense van die stasie af weg te jaag, en Andries en Coenraad het verder gevoel dat geen gelowige met beeste behoort te betaal indien hy in die huwelik wil tree nie.⁶⁶⁾ Waarskynlik was dit 'n aanval op die lobola-stelsel.

In die notule is daar ook sekere uitsprake van die Buyse wat blykbaar as treffend beskou is, opgeneem. Coenraad Buys: "Indien de wachter in 't veld vechten is 't (geen) wonder zoo het vee uit elkanderen gaan". Andries Buys: "De zwakheid der kerk wordt veroorzaakt door onze wegen en werken. Wij tellen onze weggeworpene zonde weer op. Wij voorstanders hebben de grootste schuld". Jesta Buys: "Waar beesten uit de kraal breeken, daar is het niet de schuld der kraal, maar van de bouwers van de kraal".⁶⁷⁾

Vyf maande later, van 1 tot 4 Junie 1885, is die tweede vergadering op Bethesda gehou.⁶⁸⁾ Andries Buys was nie by nie omdat, soos later sal blyk, hy nie meer op die stasie was nie. Die volgende vergadering was van 7 tot 10 Junie 1886 te Wildebeestfontein, Marabastad, en hier het

65. Notule Algemene Ringsvergadering, 1885, Transvaalse Kerkargief.

66. Notule Algemene Ringsvergadering, 1885, Transvaalse Kerkargief.

67. Notule Algemene Ringsvergadering, 1885, Transvaalse Kerkargief.

68. Notule Algemene Ringsvergadering, 1885, Transvaalse Kerkargief.

Josef Buys Goedgeacht verteenwoordig en Petrus Buys Rehoboth.⁶⁹⁾

Die vierde vergadering het eers byna drie jaar later, van 14 tot 16 Januarie 1889, te Malepo plaasgevind.⁷⁰⁾ Hierdie vergaderings het die karakter van 'n geestelike konferensie gehad en op almal is daar wesenlik oor dieselfde dinge gepraat. Dit is op baie formele wyse gehou en op elke vergadering is daar 'n herderlike brief opgestel⁷¹⁾ wat later aan die lidmate voorgelees is. Alhoewel dit ringsvergaderings genoem is, was dit wesenlik tog nie ringsvergaderings nie omdat al die instansies wat daar verteenwoordig was nie selfstandige gemeentes was nie, maar buiteposte of werkkringe. Hierdie vergaderings kan egter beskou word as die voorlopers van die ringsvergaderings van die Transvaalse Sendingkerk.

69. Notule Algemene Ringsvergadering, 1886, Transvaalse Kerkargief.

70. Notule Algemene Ringsvergadering, 1889, Transvaalse Kerkargief.

71. Notule Algemene Ringsvergadering, 1885, 1886, 1889, Transvaalse Kerkargief.

HOOFSTUK 7

DIE BANYAI-SENDING

Dit was Andries Buys wat vir Hofmeyr vertel het van 'n stam wat hulle op hul jagtogte noord van die Limpoporivier raakgeloop het wat die gebruik gehad het om slegs ses dae van die week te werk en dan die sewende dag te rus.¹⁾ Hierdie stam was die Vakaranga wat deel uitmaak van die Shonagroep Bantoestamme. Die Shonastamme is reeds minstens vyf eeue in die huidige Rhodesië woonagtig en was hoogs waarskynlik almal vroeër inbegrepe in die ryk van Monomotapa.²⁾ Die Vakaranga het gedurig in vrees vir die Matabele geleef wat, nadat hulle deur Potgieter uit Transvaal verdryf is, ook in Rhodesië gaan woon het. Die Vakaranga is nooit deur die Matabele onderwerp nie, maar die Matabele het die Vakaranga as "banyai" (honde) beskou, en daarom het hulle die naam Banyai-stamme gekry. Volgens Hofmeyr was die Banyai nederiger en vriendeliker as ander Bantoestamme.³⁾

R. Gayre wy sy hele boek aan bewyse dat die Shonastamme van Rhodesië en die Vendastamme van Noord-Transvaal nie net Semitiese bloed in hulle are het nie, maar ook in die verlede deur die Judaïsme beïnvloed is. Vandaar die feit dat hulle sekere Joodse gebruike in hul kultuur opgeneem het, soos onder andere die besnydenis en die gewoonte om een uit elke sewe dae te rus.⁴⁾

Hofmeyr het hierdie gewoonte om die sewende dag te rus vanselfsprekend as 'n goeie aanknopingspunt vir die Christelike godsdiens gesien en dit het sy belangstelling in dié volk geprikkel.⁵⁾ Reeds in November 1865

1. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.99.

2. W.J. van der Merwe: Sendinggenade in Mashonaland, p.3.

3. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.122.

4. R. Gayre of Gayre: The Origin of the Zimbabwean Civilisation, p.204.

5. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.99.

het hy aan die Sendingkommissie van die Kaapse Kerk voorgestel dat die Ned. Geref. Kerk met sendingwerk onder die Banyai moet begin. Tydens sy eerste besoek aan die Kaap in 1866 en 1867 het hy homself as vrywilliger vir daardie veld aangebied maar daar was ongelukkig niemand wat sy plek in Soutpansberg kon inneem nie. "Zend ons 'n paar arbeiders om hier te blijven en wij zijn bereid morgen van hier te gaan",⁶⁾ het hy in 1869 geskryf.

In 1872 is Gabriël Buys van Goedgeacht af gestuur om onder die Banyai te gaan werk, en hy het sy werk daar, met onderbrekings in die somermaande, voortgesit tot 1876. Sy arbeid was ook nie heeltemal tevergeefs nie, want Hofmeyr maak melding van 'n jong Banyai wat saam met Gabriël na die Soutpansberg teruggekeer het en later as kerkraadslid gedien het.⁷⁾

Hofmeyr was egter gretig om die sendingwerk op 'n meer permanente basis gedoen te kry en het voortdurend die aandag van die Sendingkommissie en die Kaapse kerk op die geestelike nood van die Bantoestamme noord van die Limpoporivier gevestig.⁸⁾ Toe dit egter duidelik word dat hy as gevolg van geldelike tekorte nie veel hulp uit dié oord te wagte kon wees nie, het hy hulp gesoek by die Gordon Memorial Mission in Natal, maar dié kon ook niemand stuur nie.⁹⁾ Vervolgens het Hofmeyr hom gewend tot eerw. Adolphe Mabile, wat hoof van die Paryse Sendinggenootskap in Basoetoeland (Lesotho) was. Mabile het gemeen dat dit 'n goeie geleentheid kon wees om die jong kerk onder die Basoetoes 'n aandeel te gee aan sendingwerk onder die heidene.¹⁰⁾

Die gevolg was dat die Franse in Mei 1874 'n verkenningsgeselskap oor

6. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 19.8.1869, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

7. De Zendingsbode, September 1892, p.282.

8. W.J. van der Merwe: Sendinggenade in Mashonaland, pp.15,17.

9. A.A. Louw: Die Mōrester in Mashonaland, p.9.

10. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.123.

Goedgedacht na Banyai-land gestuur het. Die geselskap het bestaan uit twee evangeliste uit Basoetoeland en twee van Hofmeyr, waaronder Simon Buys, wat ook as gids opgetree het.¹¹⁾ In 1875 het hulle terug-gekom met die goeie tyding dat die Banyai bereid was om sendelinge te ontvang en een van die hoofmanne het selfs plekke vir sendingstasies aangewys. Die kerk in Basoetoeland was geesdriftig oor die verslag en spoedig is heelwat geld ingesamel vir 'n sendingonderneming na Mashonaland.¹²⁾

Die eerste sendingekspedisie uit Basoetoeland is deur eerw. H. Dieterlen gelei. Hy en sy vier Basoetoehelpers het egter nie verder as Pretoria gekom nie. Daar is hulle gearresteer omdat hulle vuurwapens gedra het en moes hulle 'n nag in die tronk deurbring. Hulle het met 'n boete daarvan afgekom, maar pres. T.F. Burgers kon nie oorreed word om hulle toe te laat om hulle reis voort te sit nie en hulle moes onverrigtersake na Basoetoeland terugkeer.¹³⁾ Mabilie het Hofmeyr gevra om die Banyai te laat weet waarom die sendelinge wat die vorige geselskap aan hulle beloof het, nog nie opgedaag het nie, en Hofmeyr het weer vir Simon Buys saam met 'n swart evangelis oor die rivier gestuur om, soos hy dit gestel het, die harte van die Banyai wit te maak en hulle te verseker dat die sendelinge aan die kom was.¹⁴⁾

In Basoetoeland is daar besluit om 'n tweede poging aan te wend nadat die versekering van die regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek verkry is dat hulle 'n ekspedisie nie sou verhinder as dit onder die leiding van 'n ervare persoon staan nie.¹⁵⁾ Die tweede ekspedisie het in 1877 onder leiding van die beproefde Basoetoelandse sendeling

11. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.123.

12. W.J. van der Merwe: Sendinggenade in Mashonaland, p.18.

13. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.123. Kyk ook W.J. van der Merwe: Sendinggenade in Mashonaland, p.18.

14. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.167.

15. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.123.

eerw. Francois Coillard na die Banyai vertrek. Aanvanklik het die geselskap uit drie Blankes en 24 Swartes bestaan, maar op Goedgedacht het drie Buyse, Simon, Jefta en Michael by hulle aangesluit.¹⁶⁾ By daardie geleentheid het Hofmeyr ten opsigte van die drie Buyse aan Coillard gesê: "Het kost ons veel om hen af te geven, van wege de plaats die zij hier innamen ... als ik enige spijt heb, is het dat mijn drie zoontjes Jan, Hendrik en Christoffel nog te jong zijn om mee te gaan". Aan die Buyse het hy gesê: "Onthoudt dit, dat de mest, die het zaad des Evangelies doet groeien, het vleesch en de beenen is van de discipelen van Jezus Christus".¹⁷⁾

Die ekspedisie het op 17 Julie 1877 van Goedgedacht vertrek, die Limpoporivier oorgesteek, en naby die Zimbabwebouval kamp opgeslaan. Toe die Banyai egter agterkom dat die sendelinge vir hulle geen materiële voordele sou bring nie en veral nie wapens sou verskaf nie, het hulle die ekspedisie redelik onvriendelik ontvang. Lobengula, Moselekatse se opvolger as opperhoof van die Matabeles, het ook gehoor van die sendelinge se aankoms in die land en Coillard beveel om na sy hoofstad, Bulawayo, te kom ten einde sy aanwesigheid in die gebied te verklaar. Daar is die geselskap van Desember 1877 tot Maart 1878 aangehou en toe beveel om die land te verlaat. Na besoeke aan Shoshong, die hoofstad van die Bamangwato in Betsjoeanaland (Botswana), en aan die Barotse wat by die samevloeiing van die Chobe- en Zambezirivier gewoon het, het Coillard uiteindelik op 25 Maart 1879 weer op Goedgedacht aangekom.¹⁸⁾ Hofmeyr en Andries het die Fransman met 'n wa tegemoet gegaan en daar langs die pad, in die veld, het die twee sendelinge saam godsdienst gehou.¹⁹⁾

16. W.L. Maree: *Lig in Soutpansberg*, pp.123,124.

17. W.J. van der Merwe: *Sendinggenade in Mashonaland*, p.18.

18. *De Zendingsbode*, September 1892, p.283.

19. S. Hofmeyr: *Twintig Jaren in Zoutpansberg*, p.215.

Na 'n paar dae het Coillard verder na Basoetoeland gereis en sy kollegas daar meegedeel dat, na sy mening, hulle eerder met sendingwerk in Barotseland moet begin. Hulle was simpatiek gesind teenoor dié gedagte maar het besluit dat hy eers in Parys verslag moes doen en goedkeuring moes verkry.²⁰⁾ Op pad na Europa het Coillard Stellenbosch besoek, daar van sy ondervindinge in Mashonaland vertel en gepleit dat die Ned. Geref. Kerk die Banyai-sending moet onderneem. Die gevolg was dat die Banyai-Zending-Vereeniging onder die susters op Stellenbosch gestig is.²¹⁾ Hierdie vereniging het nie alleen saam met Hofmeyr en sy gemeente op Goedgedacht volhardend vir die Banyai gebid nie, maar ook geld beskikbaar gestel sodat twee of meer evangeliste na die Banyai gestuur kon word. Sulke evangeliste is toe jaar na jaar in die winter na Mashonaland gestuur om die werk voort te sit wat reeds in 1872 deur Gabriël Buys begin is.²²⁾

Die eerste wat gestuur is, was weer Gabriël Buys, wat in die winter van 1880 saam met 'n swart evangelis van Goedgedacht af noordwaarts vertrek het. Hierdie keer was die Banyai weer vriendelik en het hulle te kenne gegee dat hulle graag Blankes in hulle midde sou wou ontvang aangesien die Matabeles hulle so lastig val.²³⁾ Hofmeyr het bly hoop dat hy self daarheen sou kon gaan, soos sy brief van 1881 getuig.²⁴⁾

In Junie 1883 was daar weer vier evangeliste gereed om na die Banyai te vertrek. Onder hulle was twee Buyse, nl. Gabriël en Petrus. Die ander twee was Swartes met die name Jakob en Miga. Op 3 Junie 1883 is hulle aan die gemeente voorgestel en het hulle die gemeente in die

20. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.124.

21. W.J. van der Merwe: Sendinggenade in Mashonaland, p.19.

22. A.A. Louw: Die Mōrester in Mashonaland, p.10.

23. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.125.

24. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 5.9.1881, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

kerk toegesprek. Hulle het die volgende dag vertrek met die opdrag om na die hoofkaptein te gaan, evangelisasiewerk te doen en so lank te bly as wat hulle kon. As sommige van hulle kans gesien het om vir goed in Mashonaland te bly, kon hulle later hulle families laat haal.²⁵⁾ Die Banyai se houding het egter ten kwade verander en die sending het rampspoedig verloop. In 'n verslag wat later ontvang is, meld die evangeliste: "Dit is zeker dat de Banyai in de laatste twee jaren geheel en al veranderd zijn, want zij willen niets anders doen dan rooven en moorden".²⁶⁾

Laat die aand van 25 Augustus het Petrus Buys weer op Goedgedacht aangekom. By hom het hy 'n brief gehad van veldkornet Grobler, waarin meegedeel is dat Gabriël Buys deur die Banyai vermoor is. Die omstandighede van Gabriël se dood was soos volg: In Julie 1883 het veldkornet Grobler en 'n paar ander Boere van die Waterbergse distrik in Banyai-land gaan jag. Die Banyai het van hulle goed gesteel en hulle het besluit om met hulle terugtog van die Banyai se vee as vergoeding saam te neem na die suide. Hulle het Petrus en Gabriël Buys, wat hulle in Banyai-land raakgeloop het, beveel om saam te kom. Petrus het geweer maar Gabriël het gemeen dat hy as Republikeinse onderdaan verplig was om die bevel van 'n veldkornet te gehoorsaam. Die Banyai het so kwaai weerstand gebied dat die Boere die aftog moes blaas, maar in die skermutseling het Gabriël van sy perd geval en is hy deur die Banyai doodgesteek. Petrus en die ander evangeliste moes ook vlug want die Banyai het hulle nie meer vertrou nie en het saam met veldkornet Grobler na die Soutpansberg teruggekeer.²⁷⁾

Die hele stasie was in rou gedompel. "Er is eene gevoelige wonden aan onze Zending, ja aan onze Kerk toegebracht", skryf Hofmeyr. "Wij

25. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.125.

26. Rapport by briewe A.A. Louw, 18.10.1926, Kaapse Kerkargief, M2/8/4. Kyk ook W.J. van der Merwe: Sendinggenade in Mashonaland, p.19.

27. Verslag C.F.J. Muller - Sendingkommissie, 10.8.1885, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/7.

hebben de Zending niet opgegeven doch wij liggen te blaffen voor de deur als honden die wensch toegelaten te worden; doch de deur is tans gesloten door het gebeure met Gabriël Buys die vier jaren onder hen gearbeid had en toen gevonden werd bij diegenen die hen beroofden en op hen schoten".²⁸⁾

By die Sinode van die Kaapse Kerk wat in Oktober 1883 vergader het, het die Sendingkommissie, wat toe klaarblyklik nog nie die volle inligting gehad het nie, soos volg gerapporteer: "Onder de berichten uit het Buitenlandsche Zendingsveld is er een dat uwe H. Eerw. Vergadering diep treffen zal. Gabriël Buys, uit Zoutpansbergen, die met andere naar de Banyai is gegaan om hun het Evangelie te brengen, is daar gevallen als een martelaar der Zending. Een donkere wolk hangt op 't oogenblik over deze Zending. De weg voor 't Evangelie tot deze stam is thans gesloten. Wij vertrouwen dat ook aldaar de spreuk zal worden bevestigd 'dat het bloed der martelaren het zaad der kerk is'".²⁹⁾ Die sinode was egter versigtig genoeg om geen besluit hieroor te neem nie, "daar de Zending Commissie nog niet in het bezit is van volledige inlichtingen omtrent de dood van Gabriël Buys, en verschillende oorzaken daarvoor worden genoemd ..."³⁰⁾

Vroeg in 1887 het 'n vyftal evangeliste dit weer gewaag om na Banyai-land te gaan.³¹⁾ Onder hulle was daar nie 'n Buys nie maar wel 'n ander Kleurling van die Soutpansberg met die naam Simon Nijt (Knight). Simon se grootvader was 'n Engelsman en sy grootmoeder 'n Swart vrou. Nadat sy vader op jeugdige leeftyd oorlede is, is sy moeder, wat 'n Bantoevrou was, met 'n Swarte getroud, sodat Simon heeltemal heidens

28. Brief Hofmeyr - J.H. Neethling, 9.10.1883, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

29. Acta Synodi N.G. Kerk van S.A., 1883, p.61.

30. Acta Synodi N.G. Kerk van S.A., 1883, p.62.

31. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.126.

grootgeword het. Op tien- tot twaalfjarige ouderdom het Simon homself aan Blankes in die Soutpansberg verhuur en nie alleen Hollands leer praat nie maar ook 'n goeie skut en uitstekende wadrywer geword. Michael Buys het hom enkele kere saamgeneem op jagtogte en heel waarskynlik ook met hom oor die Christendom gepraat, sodat Simon, nadat hy 'n paar noue ontkomings op die jagveld gehad het, met diep gevoel van die bewarende hand van die Here kon vertel. Sy eintlike bekering het egter plaasgevind by 'n kinderbiduur te Goedgeacht in 1877, waarna hy gesê het: "Mijn onbekeerde maters, ik geef jul kennis dat ik jul verlaat, de Heer het Hem over mij ontferm, en mij uit mijn zonde uitgehaal".³²⁾ Na 'n tyd het hy geestelik verval maar homself weer reggeruk en hy is opgelei as evangelis. Sy familie was sterk gekant teen sy besoek aan Mashonaland in 1887, aangesien wyle Gabriël Buys sy vrou se oom was en hulle bang was dat hy ook sy lewe sou verloor. Simon het hom egter nie van stryk laat bring nie.³³⁾

Op 31 Augustus 1887 het die evangeliste laat weet dat die land weer oop is vir die Evangelie sover dit die Banyai-kapteins betref, maar dat verlov van die opperhoof van die Matabeles, Lobengula, verkry moes word voordat sendelinge hulle daar kon vestig. Lobengula het egter beslis geweier om iemand toe te laat om die Woord van God aan die Banyai, wat hy as sy slawe en honde beskou het, te bring.³⁴⁾

Ekspedisies van Swart evangeliste het weer voor die winters van 1887, 1888 en 1889 na Mashonaland vertrek, maar die Banyai was later so deur die Matabeles uitmekaar gejaag dat dit onmoontlik was om geestelike werk onder hulle te doen,³⁵⁾ en Hofmeyr skryf aan die susters op Stellenbosch: "Dagelijks gaan hier gebeden op, voor de Banyai-Zending."

32. De Kerkbode, 1889, p.46.

33. De Kerkbode, 1889, p.46.

34. W.J. van der Merwe: Sendinggenade in Mashonaland, p.20.

35. Brief Helm - Banyai-Zending-Vereeniging, 27.9.1889, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/2.

De Heer hoort. Het wolkje als een mans hand blijft lang onze eenige troost, maar wij wachten".³⁶⁾

Die deur is uiteindelik geopen toe Cecil John Rhodes se British South Africa Company beheer oor die gebied noord van die Limpoporivier gekry het en dit moontlik vir sendelinge gemaak het om die gebied vryelik te besoek.³⁷⁾ Op 23 Julie 1890 het ds. S.P. Helm, wat toe saam met Hofmeyr op Goedgedacht gewerk het, saam met twee evangeliste op 'n verkenningsstog na Banyai-land vertrek. Hy het gerapporteer dat die Swartes vriendelik was en graag 'n sendeling wou hê en dat die arbeidsveld belangrik genoeg was om 25 jaar lank voor te bid.³⁸⁾

Toe Helm die volgende jaar in die Kaapkolonie was, het hy weer eens die sending onder die Banyai bepleit. Hy het onder andere Colesberg besoek en terwyl hy daar was, het die roepstem na die sendingveld gekom tot die jong Andries Adriaan Louw, vir wie die werk onder die Banyai 'n lewenswerk geword het.³⁹⁾

Van tyd tot tyd het die Buyse nog as wadrywers en gidse vir die sendelinge na Mashonaland opgetree. Toe Helm in Junie 1892 vir die tweede keer na Banyai-land vertrek het, het Michael Buys, 'n seun van Gabriël sr. en dus 'n broerskind van Michael, Helm as wadrywer vergesel.

Michael het ook sy vrou, Sophie, saamgeneem en daar in Banyai-land is hulle seun Stephanus, vernoem na Stephanus Hofmeyr, op 19 November 1893 gebore. Die seun is op 15 April 1894 deur Helm gedoop, terwyl Helm se broer, dr. J.T. Helm, wat as sendingdokter na Mashonaland gekom het, as getuie opgetree het.⁴⁰⁾

36. Brief S. Hofmeyr - Banyai-Zending-Vereeniging soos aangehaal deur M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr, p.154.

37. W.J. van der Merwe: Sendinggenade in Mashonaland, p.22.

38. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.127.

39. W.J. van der Merwe: Sendinggenade in Mashonaland, p.22.

40. Doopregister Kranspoort, 15.4.1894, Transvaalse Kerkargief.

Dit was egter nie net onder die Banyai waar die Buyse as evangeliste gewerk het nie. Jakob Nelson, die patriarg van Spelonken, het na sy bekering gevra dat 'n evangelis by sy stat geplaas moes word. Hofmeyr het toe van die Switsers wat die sendingstasie Valdensia daar naby aangelê het, toestemming verkry om die swart evangelis Jona Kgomo op Spelonken te plaas.⁴¹⁾ Jona het goeie werk gedoen maar te kampe gekry met 'n geweldige toename in drankmisbruik onder die Swartes. "Het is vreeselijk te zien hoe, sedert dit land Engelsch is, de dronkenschap toeneemt",⁴²⁾ het Hofmeyr gekla. In 1880 is Jona se plek deur Josef Buys, 'n seun van Michael en broer van Andries, ingeneem. Toestande het egter steeds versleg en in 1883 is Josef na 'n ander buitepos, Berea, gestuur waar hy lank met vrug gearbei het.⁴³⁾

Josef is op Spelonken opgevolg deur sy neef Petrus Johannes Buys, wat 'n seun van die oorspronklike Gabriël was. Hierdie Petrus het Hofmeyr in 1866 na die Boland vergesel en later het hy in die sendingskool op Stellenbosch skoolgegaan.⁴⁴⁾ In 1876 het hy en Coenraad Buys, wat 'n seun van Michael en broer van Andries was, hulself aangebied om as evangeliste opgelei te word⁴⁵⁾ en is hulle na Basoetoeland (Lesotho) gestuur, waar hulle deur eerw. A. Mabile en dr. J. Casalis onderrig is.⁴⁶⁾ Hulle het swaar gekry daar in die vreemde, veral met die Engels waarin hulle hul opleiding ontvang het. Lewensmiddele was ook baie skaars. Daar was geen skoene nie, 'n broek moes nege maande lank hou en 'n hemp minstens ses maande.⁴⁷⁾ Hulle het egter volgehou, en in

41. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.95.

42. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.218.

43. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.96.

44. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.96.

45. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.166.

46. Brief Petrus Buys - J.H. Neethling, 30.9.1876, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

47. Brief Petrus Buys - J.H. Neethling, 15.2.1878, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

1880 het beide hul opleiding voltooi.⁴⁸⁾

Petrus is dadelik na Spelonken gestuur, waar hy voortreflike werk gedoen het. Die lidmatetal op die buitepos het so toegeneem dat Hofmeyr 'n spesiale doopregister vir Spelonken aangê het.⁴⁹⁾

Volgens hierdie doopregister was die eerste kinders wat daar gedoop is die vier kinders van Doris Buys en Sannie Nelson. In die tyd wat Petrus evangelis op Spelonken was, is daar 52 persone tot die gemeente toegevoeg.⁵⁰⁾ Ook die Blankes op wie se grond die buitepos geleë was, het met lof van Petrus se werk gepraat⁵¹⁾ en Hofmeyr getuig: "De Heere Zegent 't werk van Petrus en geduriglijk worden er zielen tot bekeering gebracht. Ook verstaat Petrus om eene Statie te bestieren en te leiden zoodat het daar bij hem recht aangenaam en Christelijk is".⁵²⁾ Later is die stasie verskuif na 'n nabygeleë plaas wat aan 'n oud-diaken, Thomas Kelly, behoort het, en hierna het Hofmeyr die stasie Rehoboth genoem. Hier het Petrus 'n netjiese kerkgeboutjie opgerig en die stasie op smaakvolle wyse uitgelê.⁵³⁾

Nadat Hofmeyr Bethesda in 1871 verlaat het om na Goedgedacht terug te keer, dat daar 'n groepie Swart Christene op Bethesda agter gebly. Hulle, saam met die groot klomp heidene van die omgewing, was vir Hofmeyr 'n bron van kommer.⁵⁴⁾ In Desember 1875 is 'n swart evangelis, Salomon Motsoeri eers naby en toe op Bethesda geplaas.⁵⁵⁾ Hy is

48. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 14.9.1880, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

49. Doopregister Rehoboth - Spelonken, 1883, Transvaalse Kerkargief.

50. Doopregister Rehoboth - Spelonken, 1883-1890, Transvaalse Kerkargief.

51. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.275.

52. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.295.

53. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.288.

54. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.90.

55. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 7.12.1875, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

opgevolg deur Jeremia wat ook 'n swart evangelis was.⁵⁶⁾ Toe Coenraad sy studies voltooi het, het Hofmeyr gevoel dat hy die regte man vir Bethesda is en is hy daarheen gestuur. Coenraad het met vrug op Bethesda gewerk totdat hy in 1883 na Goedgezicht oorgeplaas is.⁵⁷⁾

56. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.91.

57. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 9.10.1883, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

HOOFSTUK 8ONTEVREDENHEID EN AGTERUITGANG

Teen die middel van die tagtigerjare het dit nie meer so goed met die sendingwerk op Goedgedacht gegaan nie. Dit was reeds met die eerste oogopslag duidelik. Die geboue op die sendingstasie was verwaarloos. Die sendelingswoning was klein, onaansienlik, ondoelmatig, ongesond en bouvallig. Die skoolgebou wat ook as kerk diens gedoen het, was eweneens in 'n gehawende toestand. Bowendien was die hele stasie oorgroei met bosse en struikgewasse sodat dit die indruk van 'n kwynende werk gelaat het.¹⁾

By die skool het Elsje Buys en die Swart onderwyser Timotheus wat haar bygestaan het, baie liefde en ywer aan die dag gelê, maar hulle was nie behoorlik onderleg om goeie elementêre onderwys te lewer nie.²⁾

Hofmeyr het steeds sy werk met opoffering en toegewydheid gedoen en nog altyd 'n mooi gesindheid geopenbaar maar, die bearbeiding van die Blankes wat hy op hom geneem het, het soveel van sy tyd en krag geverg dat die sendingwerk nie meer behoorlik georganiseer was nie.³⁾

Die ergste was dat daar onder die Buyse 'n beweging van verset ontstaan het en dat hulle teen hulle geestelike vader, Hofmeyr, begin draai het. Vir die sendeling was dit natuurlik 'n bron van groot teleurstelling dat hierdie mense, met wie se wel en weë hy hom vir soveel jare vereenselwig het en uit wie se geledere die meeste van sy evangeliste en ander helpers gekom het, nou teen hom gekant geraak het.

-
1. Verslag C.F.J. Muller - Sendingkommissie, 10.8.1885, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/7.
 2. Verslag C.F.J. Muller - Sendingkommissie, 10.8.1885, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/7.
 3. Verslag C.F.J. Muller - Sendingkommissie, 10.8.1885, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/7.

Daar was 'n paar redes vir hierdie verset. Daar is reeds vermeld dat alhoewel die Buyse in 'n groot mate met die Swartes (vermeng het en ook baie van die Swartes se gewoontes en gebruike oorgeneem het, hulle hulself tog nie met die Swartes wou vereenselwig nie. Hierdie gevoel van 'n eie identiteit het met die jare sterker geword en die sendeling het, ten regte of ten onregte, nie hierdie gevoel onder die Buyse verstaan nie.⁴⁾

Voorts het die Grondwet van die Zuid-Afrikaansche Republiek bepaal dat geen gekleurde enige burgerregte kon geniet nie.⁵⁾ Die Buyse het egter, op grond van hul dienste aan die staat en veral omdat hulle so dikwels in die kommando's behulpsaam was, verskeie voorregte bo die Swartes ontvang, soos die reg om vuurwapens te dra. Dit het daartoe bygedra dat hulle hulself as beter as die Swartes beskou het,⁶⁾ en hulle het hul al hoe meer van die Swartes begin afskei en verwag om ook op die sendingstasie anders as die Swartes behandel te word.⁷⁾ Hulle wou hul eie eredienste hê en het ook verkies dat daar vir hulle in Hollands eerder as in Sesoetoe gepreek word.

Tydens die Britse anneksasie van 1871 is sommige van die voorregte wat die Buyse van owerheidsweë ontvang het, van hulle weggeneem. Hulle is onder die beheer van 'n naturellekommissaris geplaas en op gelyke voet met die Swartes behandel. Met die herstel van die Republiek se vryheid het die Buyse 'n memorie ingedien om die herstel van hulle vroeëre voorregte aan te vra, maar die versoek is van die hand gewys.⁸⁾

4. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 8.12.1882, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

5. Volksraadsbesluit, 18.6.1855, soos aangehaal deur G.W. Eybers: Select Constitutional Documents Illustrating South African History 1795-1910, p.362.

6. M.N. Het Leven van Stephanus Hofmeyr, p.102.

7. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.280.

8. Verslag C.F.J. Muller - Sendingkommissie, 10.8.1885, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/7.

Ook Hofmeyr wou nie tussen die groepe onderskei nie en wou hulle ook nie in hulle vertoë tot die regering steun nie. Hy het gemeen dat hulle moeite tevergeefs was aangesien hulle hulself, op enkele uitsonderings na, met die Swartes vereenselwig het. Syns insiens moes hulle by hulself begin en eers alle Bantoegebruike laat vaar.⁹⁾ Die Buyse daarenteen het gemeen dat die Blankes hulle wil onderdruk en dat Hofmeyr 'n aandeel daarin gehad het. Ds. C.F.J. Muller, wat juis in dié tyd in Soutpansberg besoek afgelê het, het soos volg oor die aangeleentheid berig: "Dan ook zien sommigen van de Buisen, uithoofde van hun blanke afkomst, met verachting neder op de Kaffers, en willen, hoewel sommigen hunner zelf met Kaffervrouwen getrouwd zijn, hunne kinderen dit nie toelaten. Door deze weigering kwam eene dochter van een der Buisen tot een val, en daar zij mondig was en met den Kaffer, aan wien zij verloofd was, wilde trouwen, heeft de broeder Hofmeijr hen in het huwelijk bevestigd. Deze daad werd door hen opgevat als eene beleediging hun aangedaan; 'de blanken verdrukken ons, en meneer doet hetzelfde', zeggen zij".¹⁰⁾

Michael was besorgd oor die toekoms van sy nageslag. Hy wou verdere verswaring ten alle koste voorkom en het doelbewus daarna gestrewe om soort met soort te laat trou, sodat die nageslag bestendig kon word. In sy oë was blankheid van vel die Buyse se vernaamste bate. Daarom was sy standpunt hieroor: "Liewers 'n dronk witman as 'n kristen kaffer".¹¹⁾ Hy het ook verwag dat die sendeling hiermee behulpzaam moet wees, en toe Hofmeyr nie hiervoor te vinde was nie, het hy verklaar: "Ons het gedacht dat de leer ons uit die Kaffers zal uithalen, en nou ziet ons dat zij ons nog meer onder die Kaffers inbrengt".¹²⁾

9. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.280.

10. De Kerkbode, 1885, p.268.

11. Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal I, p.118.

12. De Kerkbode, 1885, pp.268,269.

Die skorsing van evangelis Andries Buys deur Hofmeyr was die laaste strooi. Andries het as leier opgetree van 'n groep Buyse wat na Pretoria wou gaan om met die regering te onderhandel oor meer politieke voorregte vir die stam. Hofmeyr, wat in elk geval skepties was oor wat die Buyse wou gaan vra, het geweier om Andries verlof te gee om die stasie te verlaat. Ten spyte van die weiering het Andries tog na Pretoria gegaan omdat hy homself as onontbeerlik vir die afvaardiging beskou het. Nie alleen was die onderhandelinge nie geslaagd nie maar by sy terugkeer is Andries deur Hofmeyr as evangelis ontslaan.¹³⁾

Die gevolg van alles was dat 'n groep Buyse teen die einde van 1884 besluit het om die stasie te verlaat.¹⁴⁾ Hulle het egter nie kans gesien om die wildernis in te trek sonder iemand om aan hulle geestelike behoeftes te voorsien nie, en het daarom op 11 September 1884 die volgende brief aan die sendingsekretaris, ds. J.H. Neethling, gestuur: "Wij gevoelen ons zeer verplichtig om aan u te schrijven; terwijl wij nu een stap gaan doen, die buitengewoonte is, ja, zeer merkwaardig is. Het is al over twee jaren dat wij aan onze Regeering verzocht hebben om ons de burgerlijke voorregten van onzen vader te herkrijgen; de Regeering heeft ons geantwoord dat sulks ons niet kan gegeven worden, daar ons verzoekt tegen de wet des lands is; en wij zulks verneemde, hebben wij zwaarigheid daarin gevonden; wij hebben daarover veel gedacht; wij zijn overeen gekomen om liever de vryheid te gebruiken, om onze familie te redden, wij lievers uit dit land moet trekken; diep in de Banyai's land te gaan. De hoofdpunt nus is dit: terwijl wij uw kinderen zijn, en daarom van u eene Zendeling gekregen

13. Verslag C.F.J. Muller - Sendingkommissie, 10.8.1885, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/7.

14. Brief Buyse - Sendingkommissie, 24.11.1884, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

hebben, die ons voor vele jaren gedragen heeft, die wij heden erkennen als eene vader; daar hij ons de regte weg naar de Zaligheid heeft aangetoond ... wij wouden met hem saam trekken indien het mogelijk ware maar het is onmogelijk. Daarom verzoeken wij aan onze Commisie om tog voor ons aangaande de Leer die wij tot dus ver van u genieten hebben; Voorzie ons toch dan van eene die met ons gaan kunnen ... om voor ons in de binnelanden de Heilige Sacramenten te bedienen; want anders weten wij niet hoe het met ons zal gaan. Wij vergeten echter niet om aan onze Z. Commissie grootelijks dank te geven, voor de Zendeling van u die zoo vele jaren onder ons zijn; en zijne bediening voltooid heeft".¹⁵⁾

Die brief is onderteken deur die volgende persone: Michael Buys, Andries Buys, Jefta Buys, Doris Buys, Benjamin Buys, Simon Buys, K. Michael Buys, Koenraad Buys, Petrus Buys, Karl Buys, Johannes Buys, Jozef Buys en Hans Buys.

In hierdie brief word Hofmeyr se naam met dankbaarheid vermeld en word daar nie verwys na die spanning wat daar tussen hulle en Hofmeyr bestaan het nie. Hulle het waarskynlik gemeen dat die Kommissie die kant van Hofmeyr sou kies en dat 'n verwysing na die spanning hulle saak sou benadeel.

Gustav Preller skryf dat die Buyse besluit het om na Inhambane in Mosambiek te trek, omdat daar 'n storie onder die Buyse in omloop was dat Coenraad Buys, die stamvader, nadat hy sy seuns met die dood van hulle moeder verlaat het, na Mosambiek is en dat hy daar met 'n Blanke vrou getroud is by wie hy 'n seun en 'n dogter gehad het. Die Buyse het

15. Brief Buyse - Sendingkommissie, 24.11.1884, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

gehoop om in Mosambiek nie alleen as volwaardige burgers erken te word nie, maar ook om met Portugese familie in verbinding te kom.¹⁶⁾ Volgens bogenoemde brief is dit egter duidelik dat hulle noordwaarts in die huidige Rhodesië wou intrek, wat ook te verstane is omdat sommige van hulle die landstreek goed geken het.

Hofmeyr het herhaaldelik maar tevergeefs probeer om die ontevredenes tot ander insigte te bring. Die verwydering wat daar tussen die Buyse en die sendeling ontstaan het, het noodwendig hulle godsdiens beïnvloed en aanleiding gegee tot agteruitgang op geestelike gebied. Daar was niks aan te merk op hulle gedrag nie, maar hulle het begin wegbly van die godsdiens oefeninge af en die sendeling het gevrees dat hulle later alle vorme van godsdiens sou prysgee.¹⁷⁾

Dit was veral vir Hofmeyr 'n groot teleurstelling dat Andries Buys, wat soveel jare onderwyser, evangelis, troue vriend en staatmaker van die sendeling was, nou as leier van die ontevredenes opgetree het.¹⁸⁾ Self Michael het hom laat oorreed om saam te praat en saam met hulle pad te gee. Petrus J. Buys, die evangelis wat sulke goeie werk op Rehoboth gedoen het, het aanvanklik ook saam met die ontevredenes gevoel, maar later besluit dat hy niks met hulle te doen wil hê nie.¹⁹⁾

Eindelik het sewe gesinshoofde die stasie verlaat met die doel om die binneland in te trek. Hofmeyr skryf: "Mij is het te pijnlijk er meer van te zeggen ... het was alsof er een groot sterfgeval plaats had, den dag toen de vrouwen en kinderen ons kwamen groeten".²⁰⁾ Hy kon

16. G. Preller: Dagboek van Louis Trichardt, p.xxxii.

17. De Kerkbode, 1885, p.268.

18. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.284.

19. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.288.

20. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.284.

dareem troos put uit die feit dat die vroue en kinders hom meegedeel het dat hulle nie uit eie wil saamtrek nie, en boonop het sowat agt gesinne, waaronder die twee evangeliste, op die stasie agtergebly omdat hulle niks met die trekkery te make wou hê nie.²¹⁾

Die ontevredenes het met hulle wapens en ossewaens om die westekant van die Soutpansberg tot by die Limpoporivier getrek, maar daar het die tsetsevlieë hulle osse doodgesteek sodat hulle nie verder kon kom nie. Hulle het te voet na Goedgedacht teruggekeer en Hofmeyr het trekdieren gestuur om die waens te gaan haal.²²⁾ Hy wou hulle egter nie weer op die stasie terughê nie omdat hy gevrees het dat hulle nie met die Swartes sou klaarkom nie en dat dit tot te veel tweedrag aanleiding sou gee. Die Buyse het toe eers voorlopig op die huidige plaas Kalkoven, suid van Goedgedacht, gaan woon²³⁾ en later verskuif na die Sarakalalarivier waar hulle tans nog is.²⁴⁾

Aan die einde van Maart 1885 het ds. (later prof.) C.F.J. Muller, van George, Goedgedacht besoek. Hy het drie van die afgeskeidenes, waaronder Andries en Simon Buys, ontmoet. Hulle het nie veel gesê nie maar tog laat blyk dat hulle verkies om op hul eie te bly.²⁵⁾

Muller het later 'n verslag van sy besoek opgestel waarin hy onder andere die volgende vir oorweging aan die Sendingkommissie voorgelê het:

1. Daar moet ernstige pogings aangewend word om versoening tussen die sendeling en die Buyse teweeg te bring.

21. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.131.

22. G. Preller: Dagboek van Louis Trichardt, p.xxxii.

23. J.A.B. Grobbelaar: Wyle Eerw. Stephanus Hofmeyr, p.46.

24. Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal I, p.119.

25. De Kerkbode, 1885, p.269.

2. Hofmeyr moet losgemaak word van die werk onder die Blankes sodat hy weer al sy aandag aan sendingwerk kan gee.
3. Die moontlikheid om Petrus en Coenraad as sendelinge te orden, moet ondersoek word.
4. Daar behoort meer skakeling te wees tussen evangeliste en sendelinge wat in Transvaal werk.
5. Evangeliste en voorstanders mag nie deur die sendeling onder kerklike tug geplaas word voordat hy nie minstens 'n ander sendeling daaroor geraadpleeg het nie.
6. Sendelinge moet aan die Sendingkommissie kennis gee wanneer hulle verlof neem of van die sendingstasie afwesig is.²⁶⁾

Hofmeyr is oor bogenoemde sake geraadpleeg en ten opsigte van die eerste punt het hy die versekering gegee dat hy alles in sy vermoë doen om die goeie verhouding tussen hom en die Buyse te herstel. Wat sy werk onder die Blankes betref, het hy saamgestem dat dit baie van sy tyd in beslag neem, maar het dit as noodsaaklik beskou dat hy daarmee voortgaan omdat daar niemand anders was om dit te doen nie. Hy was verder van mening dat Petrus Buys wel as sendeling georden kon word maar dat Coenraad nie vir so 'n stap gereed was nie. Wat die skakeling tussen evangeliste en sendelinge onderling betref, het hy gemeen dat die groot afstande so iets onprakties maak.²⁷⁾

Die Sendingkommissie het die verslag aan die begin van 1886 bespreek en was van mening dat dit wel gereël kon word dat sendelinge en

26. Verslag Muller - Sendingkommissie, 10.8.1885, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/7.

27. Verslag Muller - Sendingkommissie, 10.8.1885, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/7.

evangeliste in die noorde met mekaar kon skakel, maar dat dit nie moontlik sou wees om Petrus as sendeling te laat orden nie.²⁸⁾

Omdat hulle die stasie verlaat het, het die Buyse die enkele voorregte wat hulle nog gehad het, soos om ammunisie te besit en sout uit die soutpan te verkoop, verbeur. Dit het hulle al hoe meer veronreg laat voel.²⁹⁾ Die ou vertrouensposisie tussen die Buyse en die sendeling kon ook aanvanklik nie herstel word nie, en dit het Hofmeyr hartseer gemaak dat Andries en diegene by hom, waaronder ook Michael, (’n jongere) wat Hofmeyr se wadrywer was, op ’n olifantjag vertrek het sonder om die sendeling eers te groet. Dit sou voorheen nooit gebeur het nie.³⁰⁾

Enkele weke later was al die Buyse wat weggetrek het, behalwe Andries en Michael, by Hofmeyr om vergifnis vir hulle optrede te vra,³¹⁾ en op 15 Maart 1886 het Michael en Andries ook gekom om hulle skuld te bely en vergifnis te vra. Hofmeyr was sigbaar aangedaan: "Ik kon mijne tranen niet bedwingen. Al de Buyse die afgedwaald waren, zij tot den Heiland teruggekeerd".³²⁾ Andries wou dadelik sy werk as evangelis hervat maar Hofmeyr het hom meegedeel dat die kommissie eers daaroor sou moes besluit.³³⁾

Teen die einde van 1886 het Hofmeyr die Buyse by hulle staanplek aan die Sarakalalarivier gaan besoek. Sy indruk was dat dit nie goed met hulle gegaan het nie. Die kinders het niks te doen gehad nie;

28. Notule Buitelandse Sendingkommissie, 3.3.1886, Kaapse Kerkargief, S5/1/1/1.

29. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.291.

30. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.292.

31. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.299.

32. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.300.

33. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.301.

aangesien daar geen skool of ander afleiding vir hulle was nie. Ook Andries het agteruitgegaan. Michael se oë was al te swak om te lees maar dit het gelyk asof hy nog die meeste geestelike lewe van almal in hom gehad het.³⁴⁾

In April 1887 het ds. A.P. Burger van Middelburg in Soutpansberg aangekom, vergesel van ds. Andrew Murray, wat toe predikant van Wellington was en nog steeds lid was van die Sendingkommissie.

Hofmeyr het al die evangeliste gevra om na Marabastad te kom, waar hulle van hul werk vertel het en Murray hulle toegesprek het.³⁵⁾

Agt evangeliste, waaronder Coenraad Buys van Goedgezicht en Petrus Buys van Rehoboth, was teenwoordig. "De omgang met deze evangelisten was mij zeer aandoenlijk", skrywe Murray. "Zeer verschillende volksstammen werden er verteenwoordigd. C. en T. Buijs zijn Bastaarden; hun grootvader was een blanke man, ... Mattheus is van de Knopneuzen, Filemon is van den stam van Malitie, en werkt onder zijn eigen volk, Izaak is een kleinzoon van den grooten Mozelekatse. Timotheus is van een van de meest verachte stammen, Vaalpensen genaamd. Voor weinige jaren waren zij nog heidenen, en nu verkondigen zij in hunne eigene taal de groote daden Gods. En God geeft zegen op hun arbeid ... O, laat de vrienden der Zending het toch gelooven dat hun arbeid en gebed niet ijdel is. In meer dan een van deze aangezichten kan men den veredelenden invloed van het Christendom duidelijk zien: er was een glans van vreugde en ernst in het spreken over hun werk, waaraan men kon zien dat zij er in leefden. Volmaakt zijn zij geenszins: zij verkeeren in velerlei verzoeking, maar God is machtig hen te bevestigen".³⁶⁾

34. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.308.

35. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.313.

36. De Kerkbode, 1887, p.165.

In hierdie selfde jaar (1887) is Klein-Piet Buys, die seun van Elsje, aangestel as assistent van evangelis Petrus Buys op Spelonken. Josef Buys, wat vroeër op Spelonken as evangelis werksaam was en deur Hofmeyr as knap prediker en Skrifverklaarder beskou is, is in Andries se plek op Goedgedacht aangestel.³⁷⁾

Later in die jaar het daar weer welkome besoekers op Goedgedacht aangekom. Ds. J.H. Neethling van Stellenbosch het tevore al laat weet dat hy self vir ds. S.P. Helm, wat onderneem het om in Soutpansberg te kom help, daar wou kom voorstel.³⁸⁾ Die nag van 7 Augustus 1887 het Neethling dan ook saam met die jong Hendrik Joubert van Stellenbosch daar aangekom, tot groot blydschap van die Hofmeyrs wat hulle swaer en broer 16 jaar gelede laas gesien het.³⁹⁾ Neethling het hulle meegedeel dat Helm in aantog was en 'n paar dae later sou arriveer. Hofmeyr het al die evangeliste na Goedgedacht laat kom, waar Neethling hulle op 13 Augustus 1887 toegesprek het. Net soos Murray was Neethling beïndruk met die evangeliste, en in 'n konferensie met hulle is verskeie gewigtige sake bespreek. Die evangeliste se aandag is gevestig op die noodsaaklikheid van voortgesette studie en deeglike voorbereiding vir die prediking. Daar is beklemtoon dat die verkondiging van die Evangelie hul hooftaak moes wees, dat hulle die omliggende en selfs afgeleë statte getrou moes besoek en gereeld oor hul werk aan die sendeling verslag moes doen. Verder is klem gelê op persoonlike netheid en die betoning van vriendelikheid en diensvaardigheid teenoor almal. Voorts is die wenslikheid van meer evangelisasie, groter orde op die stasie, gereelde

37. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 5.1.1886, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

38. De Kerkbode, 1887, p.285.

39. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.315.

verslae en die hou van dagboeke deur die evangeliste ook bespreek. Bekeerdes moes ook liever in die krale bly en daar hulle getuienis bring, eerder as om na die sendingstasie gebring te word.⁴⁰⁾

Op dieselfde nag van 13 Augustus het Helm saam met Hofmeyr se seun Jan op Goedgedacht opgedaag. Die nuwe aankomelinge is na die stasie begelei deur 'n skare stasiebewoners wat hulle tegemoet gegaan en met vreugdeskote en gesang begelei het.⁴¹⁾ Die Sondag is Helm formeel deur Neethling aan die gemeente voorgestel, en op 15 Augustus het Neethling na die Kaapkolonie teruggekeer met die oortuiging, "dat de Zendingarbeidt van Br. Hofmeijr diepe sporen heeft gedrukt, diepe vooren in het heidensch gemoed heeft getrokken".⁴²⁾

Die aankoms van ds. Samuel Peter Helm te Goedgedacht was vir Hofmeyr 'n bron van groot blydskap. Dit was vir hom duidelik "dat de dag was aangebroken waarnaar ik reeds zoo lank had gewacht, waarom ik reeds zoo dikwijls had gebeden, dat de Heere onze kerk zou wakker schudden tot het gevoel van haare verantwoordelijkheid tegenover de verloren Heidene".⁴³⁾ Hofmeyr se vreugde oor die koms van Helm is verder verhoog weens die feit dat laasgenoemde 'n seun was van 'n oorlede vriend van hom.⁴⁴⁾

S.P. Helm is op 22 Julie 1857 op Bredasdorp gebore. Hy was saam met sy jonger broer, dr. John Helm, wat die eerste geneesheer van die Ned. Geref. Kerk in Mashonaland was, op Stellenbosch, waar hy aan die einde van 1882 afgestudeer het. Nadat hy 'n paar jaar hulpprediker was, is hy op 30 Augustus 1884 as predikant van Britstown bevestig.

40. De Kerkbode, 1887, pp.292,293,317.

41. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.316.

42. De Kerkbode, 1887, p.293.

43. Aangehaal in Die Voorligter, Augustus 1962, p.33.

44. Die Voorligter, Augustus 1962, p.33.

Hy het hom egter tot die sending geroepe gevoel en tydens die Kaapse sinode van 1886 is hy as sendeling na Soutpansberg afgevaardig om Hofmeyr, wie se gesondheid aan die afneem was, te gaan bystaan.⁴⁵⁾

Hy het dadelik na sy aankoms al die buiteposte besoek en vanselfsprekend ook kennis gemaak met die Buyse.⁴⁶⁾

Sowat 'n maand later het Helm en Andries Buys die opperhoof Magato gaan besoek en hom vir die soveelste keer probeer oorrede om 'n evangelis in sy kraal te ontvang. Die opperhoof het egter weer geweier. Hofmeyr wou toe hê dat hulle maar sonder Magato se toestemming die berge moes ingaan om die Evangelie aan Magato se mense te verkondig. Andries het hom hiertoe bereid verklaar.⁴⁷⁾

Noudat Helm daar was om 'n oog oor die stasie te hou, kon die Hofmeyrs uiteindelik aan vakansie dink. In November 1887 het hulle Goedgedacht verlaat om 'n tyd in die Kaapkolonie te gaan deurbring. Die aand voor hulle vertrek het 'n groot skare kinders voor die sendeling se huis gaan sing.⁴⁸⁾ Die reis suidwaarts was voorspoedig en in Februarie 1888 was daar 'n groot opkoms van leraars en gemeentelede in die Groote Kerk in Kaapstad om die Hofmeyrs welkom te heet. Hofmeyr was, weens sy swak gesondheid, verplig om te bly sit maar kon darem 'n oorsig van sy werk gee.⁴⁹⁾ Die egpaar het anderhalfjaar in die Kolonie vertoef en in dié tyd het Hofmeyr sy boek, Twintig Jaren in Zoutpansberg, die lig laat sien.⁵⁰⁾

45. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.111.

46. Brief S.P. Helm - Sendingkommissie, 1.12.1887, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/2.

47. Die Kerkbode, 1887, p.375. Kyk ook M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr, p.108.

48. S. Hofmeyr: Twintig Jaren in Zoutpansberg, p.319.

49. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.89.

50. M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr, p.124.

HOOFSTUK 9MARA WORD AANGELE

Die grond wat die Buyse aan die Sarakalalarivier bewoon het, is deur hulle geokkupeer maar het natuurlik nie aan hulle behoort nie; hulle het gevolglik alles in hulle vermoë gedoen om grondgebied van hulle eie in die hande te kry. Van plaaslike instansies kon geen hulp verkry word nie en in April 1888 het Michael met 'n deputasie na Pretoria vertrek om hulle saak aan die regering te gaan stel. Sy medeafgevaardigdes was Andries en Simon, met Dora as wadrywer en Alexander as touleier. President Kruger het hulle vriendelik ontvang en die regering het besluit om die stuk grond wat hulle bewoon het asook omliggende plase van altesaam sowat 11000 hektaar aan hulle toe te ken vir dienste wat hulle aan die Republiek, veral tydens oorloë met die Swartes, gelewer het.¹⁾ Hierdie grond, waar die Buyse vandag nog woon, het die naam Mara gekry. Dit is nie seker of die naam deur Hofmeyr of die Buyse self gegee is nie, maar dit het in elk geval betrekking op die bitterheid en smart wat op die verset gevolg het.²⁾

Die stuk grond is gunstig geleë aan die suidelike hang van die Soutpansberg en is sowat 10 kilometer wes van Goedgezicht (Kranspoort). Later is dit opgemeet in vier plase nl. Buishoek, Buisdorp, Buisplaats en Mara. Volgens bewering van die Buyse was dit van die eerste plase wat amptelik opgemeet is.³⁾ Gerieflikheidshalwe word die hele gebied gewoonlik Mara genoem, terwyl die dorpie as Buydorp bekend staan.

-
1. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 25.5.1889, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3. Kyk ook Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal I, p.81.
 2. G. Preller: Dagboek van Louis Trichardt, p.xxxii.
 3. Al J. Venter: Coloured, A Profile of Two Million South Africans, p.277.

Skaars 'n maand nadat hy van Pretoria af teruggekom het, op Saterdag-
aand 19 Mei 1888, is Michael Buys plotseling in die ouderdom van
77 jaar oorlede.⁴⁾ Hy het tot die einde in die geloof volhard.
Hofmeyr was nog in die Kaapkolonie en die begrafnis is deur Helm
gelei, wat by sy heengaan geskryf het: "Als men in aanmerking neemt
hoe diep hij in het heidendom gezonken was, met zijne 30 vrouwen
die hij had, hoedat hij daaruit verlost word en volgens Gods Woord
zijn leven inrichte, hoe voorbeeldig hij in zijn leven was wat
huisgodsdiens en de openbaren diensten betref, dan kunnen wij niet
anders dan de genade van God bewonderen die zulk een groot werk in
hem gewrocht had".⁵⁾

Vir Hofmeyr het die dood van sy ou vriend, met wie hy soveel wel
en wee deurgemaak het en op wie hy veral in die beginjare so swaar
geleun het, groot droefheid veroorsaak. Uit die Strand het hy op
9 Junie 1888 in 'n brief aan "De Kerkbode" soos volg geskryf:

"Michael was zeker een gunsteling des Heeren. Als hij ons zoo menig-
maal vertelde uit welke nooden en dooden de Heer hem verlost had,
dan kon men het zoo gevoelen dat hij voor den Heer een groot werk te
verrichten had. Zijn weg was er geen rozen weg; maar nu - wij
twijfelen er geen oogenblik aan - rust hij bij zijn Heer, wien hij
vreesde, wien hij trachte te dienen. En wij weten ook dat duizenden,
zoowel blanken als gekleurden hem in de heerlijkheid de hand zullen
drukken, want door hem is het Evangelie aan de Zoutpansbergen geko-
men ... Niet tegenstaande dat, zocht hy toch altijd de vroomsten
onder de blanken op, sprak geduriglijk over Gods Woord, en trachtte
zoo goed hij kon (dat echter niet veel zegt) te wandelen ... Oude

4. De Kerkbode, 1888, p.195.

5. Brief Helm - Sendingkommissie, 23.5.1888, Kaapse Kerkargief,
S5/15/8/2.

Michael was in vele opzichten een nobele Christen. Ik geloofde dat hij te eeniger tijd zijn leven voor ons zou gegeven hebben. Hij leefde niet voor zichzelf. Het fijne en beschaafde moeten men niet in hem zoeken, maar neem hem zoo als hij is en hij is een voorbeeld voor velen. Duizenden zulle hem welgelukzalig heeten".⁶⁾

In Julie 1888 het Helm hulp op Goedgedacht gekry in die persoon van Frans Preiss. Preiss het eintlik as ambagsman na die stasie gekom maar het dadelik begin skoolhou. Sy dood aan die koors op 10 April 1889, slegs elf maande na sy aankoms, was vir Helm 'n groot skok. Preiss was maar 35 jaar oud en is op Kranspoort begrawe.⁷⁾

Nog iemand wat in hierdie tyd in Soutpansberg kom help het, was Georg Helberg. Hy het in 1876 in die Kaap tot bekering gekom en in 1888 sy dienste aan die Kaapse kerk aangebied met die oog op sendingwerk. Hy is na Soutpansberg gestuur, maar het na 'n baie kort tydjie na die suide teruggekeer.⁸⁾

Daar het intussen ook 'n verskuiwing van evangeliste plaasgevind. Josef het as gevolg van gesondheidsprobleme bedank as evangelis op Goedgedacht, maar Coenraad was darem nog daar werksaam.⁹⁾ Andries is weer aangestel as evangelis en het opdrag gekry om die heidene in die omgewing van Mara te bearbei.¹⁰⁾ Petrus en Klein-Piet was nog op Rehoboth. Aan die begin van 1888 het Helm aan die Sendingkommissie verslag gedoen oor die werk van die evangeliste en het hy meegedeel dat Andries in die laaste vier maande van 1887 drie besoeke aan krale

6. De Kerkbode, 1888, pp.195,196.

7. Die Voorligter, Junie 1962, p.11.

8. De Kerkbode, 1888, p.302.

9. Brief Helm - Sendingkommissie, 11.1.1888, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/2.

10. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 3.12.1889, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

van Swart heidene gebring het en altesaam 83 persone in sy eredienste gehad het. Coenraad het ses besoeke aan krale gebring en 168 siele onder sy gehoor gehad, en Petrus se getalle was 128 besoeke en 2186 siele. Petrus het darem vir Klein-Piet as hulp gehad. Volgens Helm was die feit dat Andries so min gedoen het nie aan traagheid te wyte nie, maar vir Coenraad was daar geen verontskuldiging nie. Helm het die Sendingkommissie dan ook gevra om 'n brief van vermaning aan Coenraad te skryf.¹¹⁾

Na 'n verblyf van sowat anderhalfjaar in die Kolonie het Hofmeyr op 26 Junie 1889 weer op Goedgedacht aangekom. Saam met die Hofmeyrs was die jong Pieter de Villiers, wat 'n student aan die Sendinginstituut op Wellington was en vir 'n rukkie in Soutpansberg sou kom help. Helm, wat aan die herstel was na 'n ernstige siekbed, het hulle op die stasie ingewag.¹²⁾

Teen hierdie tyd was die Buyse almal, ook dié wat nog altyd op Goedgedacht gewoon het, in hul nuwe tuiste gevestig, waar Hofmeyr en sy helpers om die beurt vir hulle dienste gehou het.¹³⁾ Hoewel die Buyse nie onvriendelik teenoor die sendelinge was nie, het iets van die ou hartlikheid tog verlore gegaan en veral Hofmeyr het nie gelukkig oor hulle gevoel nie. Hy skryf dat hulle baie tranes veroorsaak het en vervolg dan: "Mara, arme Mara, 't hout om 't water zoet te maken is nog niet gevonden".¹⁴⁾

Tydens Hofmeyr se afwesigheid het dit vir Helm duidelik geword dat

11. Brief Helm - Sendingkommissie, 9.1.1888, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/2.

12. Die Voorligter, Julie 1962, p.2.

13. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 18.7.1890, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

14. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 18.7.1890, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

die Swart evangelis op Molepo nie geskik was vir die werk wat daar gedoen moes word nie, en met Hofmeyr se terugkeer het die sendelinge besluit om Petrus na Molepo te stuur aangesien die werk op Rehoboth goed op dreef was en Klein-Piet dit sou kon voortsit. Verder het hulle dit goed gedink om, met De Villiers nou op Goedgeacht, vir Coenraad na Bethesda te stuur.¹⁵⁾ Albei evangeliste het egter besware teen die verskuiwing gehad. Petrus het al vantevore 'n uitnodiging van kaptein Ramakgope gehad om onder sy mense te gaan werk en hy wou liever daarheen gaan, en Coenraad het nie kans gesien vir Bethesda nie omdat hy seker was dat Maletse se mense nog nie die ou vyandskap teen die Buyse vergeet het nie.¹⁶⁾

Hofmeyr het verduidelik dat Ramakgopa en sy stam nog nie permanent gevestig was nie en buitendien gewoon het in 'n gebied wat deur die Duitse sending bearbei word, en dat Coenraad in Maletseland aanvaar sou word.¹⁷⁾ Die evangeliste het egter voet by stuk gehou, met die gevolg dat Hofmeyr albei op 17 Julie 1889 ontslaan het.¹⁸⁾ Dit het tot groot bitterheid gelei. Coenraad het op Mara gebly en Petrus het op sy eie na Ramakgopa se kraal gegaan, van waar hy later aan die Sendingkommissie geskryf het dat Hofmeyr dit vir hulle so moeilik moontlik gemaak het en liefdeloos teenoor hulle opgetree het.¹⁹⁾

Op 7 November 1889 het sowel Coenraad as Petrus by Hofmeyr vergifnis kom vra omdat hulle ongehoorsaam was.²⁰⁾ Nadat die Sendingkommissie

15. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 17.7.1889, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

16. Brief P.J. Buys - Sendingkommissie, 18.7.1889, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

17. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 17.7.1889, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

18. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 17.7.1889, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

19. Brief P.J. Buys - Sendingkommissie, 29.11.1889, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

20. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 19.12.1889, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

geraadpleeg is, is hulle weer in diens geneem en op 1 Mei 1890 is Petrus na Molepo en Coenraad na Bethesda gestuur soos wat aanvanklik beplan was.²¹⁾

Petrus is vriendelik deur die Swartes op Molepo ontvang en hy was gou gelukkig ten spyte van sy aanvanklike weiering om daarheen te gaan.²²⁾ Met Coenraad se verskuiwing het dit nie so voorspoedig gegaan nie.

Soos hy gevrees het, is Coenraad nadat hy op Bethesda aangekom het deur die heidense inwoners van Maletseland weggejaag. Hulle het beweer dat Coenraad se oorlede vader in die dae toe Hofmeyr en die Buyse op Bethesda gewoon het, hulle 'n groot onreg aangedoen het.²³⁾ Hofmeyr het die Swartes ontmoet en na samesprekings het hulle ingewillig om Coenraad te aanvaar, maar laasgenoemde het toe reeds na Mara teruggekeer. Hofmeyr het die Swartes gevra om Coenraad op eie koste weer te gaan haal. Dit sou 'n bewys wees dat hulle gewillig was om hom te aanvaar. Toe die wa van die Maletse egter 'n paar weke later op Mara aankom, het die Buyse geweier om Coenraad af te gee en die wa teruggestuur.²⁴⁾ Aan Hofmeyr het hulle geskryf dat hulle Coenraad op Mara nodig het om vir hulle kinders skool te hou en dat hulle hom nie sou afgee nie, tensy iemand anders na hulle gestuur word.²⁵⁾ Hierna het Hofmeyr eers beloof om aan hulle 'n Swart onderwyser te stuur, maar die Buyse wou hom nie hê nie. Toe het hy aangebied om

-
21. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 7.4.1890, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.
 22. Brief P.J. Buys - Sendingkommissie, 29.7.1890, Kaapse Kerkargief.
 23. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 30.7.1890, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.
 24. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 31.1.1891, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.
 25. Brief Buysfamilie - Hofmeyr, 23.1.1891, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

Klein-Piet na Mara te laat kom, maar hy was ook nie vir die Buyse aanvaarbaar nie.²⁶⁾

Hierdie optrede van die Buyse het die sendelinge diep gegrief en hulle het gemeen, "dat de geest van bitterheid, onafhanklikheid, ongehoorzaamheid en wantrouen daar geopenbaard nauwelijks oortroffen werd door den geest door hen geopenbaard toen zij destijds de Statie verlieten. Zij zijn zonder ons te groeten naar huis in toorn en bitterheid gegaan. Nu echter zijn de gemoederen stiller. O, de oude trotsche geest van de Buijsen is nog in de verste verte niet gebroken. Ten spijte van al hunne ondervindingen op hunne verkeerde wegen volharden zij noch maar in ongehoorzaamheid, eigen zin en hoogmoed. Neem mij niet kwalijk dat ik zoo schrijf. De Heere vergewe mij; zoo ik verkeerd oordeele maar honderdmaal liever onder kaffers arbeiden dan onder de Bastaards".²⁷⁾

Die Buyse het ook hulle kant van die saak in 'n skrywe aan die Sending-kommissie gestel: "Wij zijn hier te Mara al in de zesde jaar, zonder eene zendeling nog minder een onderwyzer. Gij kunt zelf begrijpen wat wij gevoelde, wij als de oudste gemeente voorwien de zendeling meest geleden hebben; met welke wij zamen hebben rond gezwerft, ja voorwien zij hunne leven meest opgeofferd hebben. ... Wij verzoekt namelijk eene onderwijzer voor onze arme kinderen die, zonder school nu voort leven en ook groot worden in hunne onkunde. Het laatste verzoek werd geantwoord: Mijnheer Hofmeyr beloove ons te geven Klein Piet Buys; die toch zwak zijn beide in het onderwijzer zoo wel als in traachheid; en dus waren wij daarom met hem niet tevreden. Wij spraken met mijnheer Hofmeyr daarover hij heeft ook erkent dat

26. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 31.1.1891, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

27. Brief Helm - Sendingkommissie, 21.1.1890, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/2.

Piet geheel en al onbekwam was om onder ons te arbeiden.

Wij konden van onzen leeraars eene Kaffer begeert of verzoch hadden maar daar zijn twee hinderpalen

1. Het Buijsche bloed.
2. De Hollandsche opvoeding door Mijnheer Hofmeyr opgeleid worden".²⁸⁾

Hulle vra dan verder dat die Kommissie iemand aan hulle moet stuur, en as daar niemand beskikbaar is nie dat Helm of Hofmeyr toegelaat moet word om by hulle op Mara te kom woon, "want waarom moeten wij blijven als schapen zonder herder; daar de Heer u gebruikt heeft om ons twee herders te zenden, namelijk Mijnheer Hofmeyr en Helm".²⁹⁾

Die uiteinde van die saak was dat Hofmeyr die optrede van die Buyse beskou het as kerklike rebelskap, met Andries, Coenraad, Josef en Benjamin Buys as leiers van die rebellie.³⁰⁾ Alhoewel Helm en Hofmeyr besef het dat die Buyse verdeeld was en almal nie saamgestem het met die optrede van die leiers nie, het hulle hul van Mara onttrek en die Buyse aan hulle lot oorgelaat. Hofmeyr het later aan die Sending-kommissie geskryf dat hy gehoor het dat die Buyse by die Duitse sendelinge hulp gevra het en toe vervolg: "Wel zoo de Deutschers hun in 't rechte pad houden kunnen, ik zal zeer dankbaar zijn".³¹⁾

Om alles te kroon het die Buyse al hoe meer onder mekaar begin twis en het die ou vete tussen die kinders van Michael en dié van Doris en Gabriël weer kop uitgesteek. Die Buyse het ook moeilikheid gehad met die Swartes wat in die berge rondom hulle gewoon het, omdat van

28. Brief Buysfamilie - Sendingkommissie, 25.1.1890, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

29. Brief Buysfamilie - Sendingkommissie, 25.1.1890, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

30. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 31.1.1891, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

31. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 31.1.1891, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

die Swartes se vee in hulle koringlande beland het.³²⁾

Aan die begin van 1890 is die sendingstasie verskuif van Goedgedacht na die aangrensende plaas Kranspoort.³³⁾ Die verskuiwing het waarskynlik plaasgevind omdat die bergwater oor Kranspoort na Goedgedacht loop en omdat Kranspoort hoër geleë en dus gesonder as Goedgedacht was. Die nuwe sendingstasie is sowat vyf kilometer noord van die ou stasie aangelê en alhoewel dit nou op die plaas Kranspoort geleë was, is dit 'n tyd lank, veral deur Hofmeyr, nog Goedgedacht genoem.

Helm het eerste na die nuwe stasie getrek, waar 'n rondawel solank vir hom as woning gedien het. Op 19 Oktober 1890 het die Hofmeyrs hulle nuwe woning op Kranspoort betrek. Dit het £319-7-7 gekos, en later is 'n nuwe kerk ook gebou teen 'n koste van £142-10-9.

Hofmeyr het ook die ideaal gehad om 'n opleidingskool vir evangeliste op Kranspoort te stig maar daar het niks van gekom nie.³⁴⁾

Alhoewel Hofmeyr en Helm hulle voorgeneem het om niks meer met die Buyse te doene te hê nie, kon hulle dit darem ook nie oor hulle gewete kry nie. Hulle het veral verantwoordelik gevoel teenoor die groep op Mara wat lojaal gebly het en niks met die ontevredenheid te make wou hê nie. "De Heere alleen weet hoe zwaar Mara hem (Hofmeyr) en, ik mag zeggen mijzelven, op het hart drukt", skryf Helm aan die Kommissie. "De arbeid van zoovele jaren, in vele tranen door Gods diensknecht verricht, kan toch niet opgegeven worden".³⁵⁾

Op die vyfde algemene Ringsvergadering (d.i. die vergadering van

32. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 31.1.1891, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

33. De Kerkbode, 1890, p.222.

34. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 21.10.1891, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

35. Brief Helm - Sendingkommissie, 13.12.1891, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/2.

evangeliste en verteenwoordigers van buiteposte), wat in Junie 1890 op Bethesda gehou is, is daar baie aandag gegee aan die geestelike toestand van die Buyse op Mara. Daar is verklaar dat daar geen skool vir die kinders was nie en dat daar ook geen godsdienstige aktiwiteite op weekdae plaasgevind het nie. Net op Sondag is daar twee eredienste en Sondagsskool gehou. Daar is verder verklaar dat die geestelike toestand van die Buyse tot 'n laagtepunt gedaal het en aangesien Mara en Goedgedacht een sendingstasie was, die voorbeeld van Mara allerskadeliks vir die sendingwerk in die omgewing was. Andries, wat nog evangelis was en ook op die vergadering teenwoordig was, kon darem daarop wys dat die meeste Buyse soggens by hulle huise godsdiens gehou het.³⁶⁾

In April 1891 het Hofmeyr die vreugde gesmaak om weer tekens van 'n opwekking te bespeur. "Zonder een opwekking kon hij niet leven. De vreugde van een nieuwgeboren ziel was ook zijne vreugde. Het was zijn spys en drank",³⁷⁾ skryf een van sy biograwe. Die opwekking was egter net onder die Swartes en dit was vanselfsprekend Hofmeyr se begeerte dat daar ook onder die Buyse 'n hartsverandering moes plaasvind. Hy en Helm het die Sendingkommissie oorreed om 'n sendeling vir die Buyse te probeer kry, maar dit het gou geblyk dat die Kommissie nóg die persoon nóg die fondse beskikbaar gehad het om 'n Blanke op Mara te plaas.³⁸⁾

Vervolgens is daar besluit om De Villiers na Mara te stuur om die Buyse te gaan bearbei. Voordat hierdie voorneme egter verwesenlik kon word, het De Villiers 'n beroep na Richmond in die Kaapkolonie aangeneem.

36. Notule Algemene Ringsvergadering, 2.6.1890, Transvaalse Kerkargief.

37. M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr, pp.124,125.

38. Brief Helm - Sendingkommissie, 9.1.1891, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/2.

Hy was buitendien nie baie gelukkig in Soutpansberg nie en was ook nie lus om hom met die Buyse te bemoei nie.³⁹⁾

Ten einde raad het die sendelinge besluit om Petrus Buys vanaf Molepo na Mara te stuur.⁴⁰⁾ Hy is aan die einde van 1891 oorgeplaas, en dit het algemene byval gevind. Die Buyse het hom met oop arms verwelkom en om vergifnis gevra omdat hulle so wederstrewig was. Daar is by geleentheid 'n dankdiens gehou en Hofmeyr se teks was: "Want berge mag wyk en heuwels wankel, maar my goedertierenheid sal van jou nie wyk nie en my vredeverbond nie wankel nie, sê die Here jou Ontfermer". (Jesaja 54:10)⁴¹⁾

Omdat Petrus heelwat ervaring gehad het in die bestuur van 'n buitepos, is Mara van dié tyd af beskou as 'n aparte werkkring met sy eie boeke.⁴²⁾ Van al die hoë verwagtings het daar egter niks gekom nie. Die Buyse se geestelike lewe het op dieselfde lae peil gebly en Petrus het sy werk al sugtende gedoen.⁴³⁾ Daarby het handelaars probleme geskep deur die mans te leer drink en die dogters te verlei. Hier en daar het daar nog bekerings voorgekom, maar in feitlik elke brief het Hofmeyr gekla dat dit steeds slegter gaan op Mara.⁴⁴⁾

Die agste algemene Ringsvergadering is van 8 tot 10 Mei 1893 op Mara gehou. Mara self was verteenwoordig deur Petrus en Elias Buys, en

-
- 39. Brief P. de Villiers - Sendingkommissie, 22.5.1890, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/2.
 - 40. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 13.11.1891, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.
 - 41. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 16.12.1891, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.
 - 42. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 26.7.1892, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.
 - 43. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 2.1.1893, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.
 - 44. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 27.8.1892, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3. Kyk ook brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 2.1.1893, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

daar is maar weer gekla oor die geestelike toestand en veral onderlinge twiste tussen die Buyse. Daar is op die vergadering ook 'n kommissie benoem om 'n plek op Mara aan te wys waar 'n kerk en evangelistewoning opgerig en tuine aangelê kon word.⁴⁵⁾

Die bekwame en lojale Petrus Buys is in 1896 aan maagkoors (disenterie) oorlede. Hy was maar 42 jaar oud en is op Mara begrawe.⁴⁶⁾

Die volgende jaar het die Buitelandse Sendingkommissie aan die Kaapse Sinode gerapporteer dat die werk onder die Buyse ongelukkig in 'n groot mate 'n mislukking was en dat die Buyse se invloed op die ander stasiebewoners allernadeligs was.⁴⁷⁾

In die loop van die negentigerjare het daar ernstige botsings tussen die Republikeinse regering en die Bantoestamme van die Soutpansbergse omgewing ontstaan. Die onmiddellike oorsake van die oorloë teen Mapog, Malabog en Mpefu was grootliks geleë in die feit dat hulle geweier het om lokasies as woongebiede vir hulle te laat afbaken en 'n telling van hulle volgelinge te laat doen. Van 1850 af was dit reeds die beleid om Swart reservate op onbesette grond in verskillende distrikte aan te lê. Die grond sou staatseiendom bly en die gebruik daarvan is deur die kapteins gereël. Die stelsel wou aanvanklik nie vlot nie, maar ná die Eerste Vryheidsoorlog is daar erns mee gemaak.⁴⁸⁾

Al hierdie oorloë is in die briewe van die sendeling weerspieël.

So skryf Hofmeyr in Mei 1894: "Verontrust u niet. Wij zijn tamelijk ver van den oorlog; doch onze zoon Christoffel is op de kommando.

45. Notule Algemene Ringsvergadering, 8.5.1893, Transvaalse Kerkargief.

46. Brief Helm - Sendingkommissie, 13.1.1896, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/2.

47. Acta Synodi N.G. Kerk van S.A., 1897, p.4.

48. A.J.H. van der Walt, J.A. Wiid en A.L. Geyer: Geskiedenis van Suid-Afrika II, pp.452-454.

Deze oorlog is een noodzaaklik kwaad. De Kaffers moeten wel onder de wet gebracht worden".⁴⁹⁾ 'n Paar maande later meld hy dat die oorlog syns insiens vir die teenswoordige verby is.⁵⁰⁾

Die Bavenda-opperhoof, Magato, wat hom so teen die Evangelie verset het, is in 1895 dood. Sy opvolger, Mpefu, wou sy vader in roem oortref en het spoedig strooptogte begin uitvoer. Die opperhoof het ook geëis dat ander stamme aan hom belasting moes betaal. Selfs die Buyse en die Swartes op die sendingstasie, wat nog altyd ongehinderd opgaaf aan die regering betaal het, moes nou skielik belasting aan Mpefu betaal. Hofmeyr het die Naturellekommissaris hieroor geraadpleeg en is toe deur Swartes daarvan beskuldig dat hy en ander sendelinge die hulp van die regering gevra het en dus feitlik die oorsaak was van die oorlog wat daarop gevolg het. Helm het hierdie bewering ontken⁵¹⁾ en Hofmeyr het self verklaar dat Magato en Mpefu albei vir hom goed was en dat hy geen oorlog met hulle begeer het nie, alhoewel hy tog van mening was dat Mpefu te vër gegaan het en gestraf moes word.⁵²⁾

Generaal Piet Joubert se kommando, saam met die Swazi-huurtroepe, was een te veel vir Mpefu en in November 1898 is laasgenoemde oortuigend verslaan en het hy en sy volgelinge oor die Limpoporivier na Rhodesië gevlug. Die gevolg van die veldtog teen Mpefu was dat die Buyse in groter vrede kon leef en dat daar minder Swartes in die Soutpansbergse omgewing oorgebly het wat geestelik bearbei kon word.⁵³⁾

49. Die Kerkbode, 1894, p.633.

50. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 4.9.1894, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

51. De Kerkbode, 1898, p.647.

52. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.151.

53. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.152.

Om heeltemal 'n ander rede sou die jaar 1898 ook vir die Buyse 'n belangrike jaar wees. In daardie jaar het ds. J.W. Daneel, skoonseun van Hofmeyr, hom op Kranspoort gevestig, en van almal sou hy die langste daar bly - selfs langer as Hofmeyr. Hy het voortgebou op die fundamente wat Hofmeyr gelê het en vir byna 40 jaar sou die kerklike werk onder die Buyse sy verantwoordelikheid wees.⁵⁴⁾

Johannes Wynand Daneel is op 19 September 1865 gebore. Hy het in 1889 die proponentseksamen op Stellenbosch afgelê en nadat hy vir kort tydperke op Umtata en Fauresmith gewerk het, hom bereid verklaar om as sendeling na Soutpansberg te gaan. Daar het hy in April 1892 aangekom en in Junie van dieselfde jaar Helm, wat toe op 'n besoek aan Mashonaland vertrek het, se plek op Molepo geneem.

Op 12 Oktober 1893 het hy in die huwelik getree met Engela, die Hofmeyrs se enigste dogter, en in 1898 het hy Helm, wat weens gesondheidsredes uit die Soutpansberg moes vertrek, se plek op Kranspoort ingeneem.⁵⁵⁾

In 1899 het mnr. Charles J. van der Merwe op Kranspoort aangekom om met 'n evangelisteskool te help. As gevolg van die Anglo-Boereoorlog wat net hierna uitgebreek het, kon daar nie met die skool begin word nie en sy kwynende gesondheid het Van der Merwe genoodsaak om in 1901 weer na die Kaapkolonie, van waar hy gekom het, terug te keer.⁵⁶⁾

54. Die Voorligter, Maart 1963, p.18.

55. Die Voorligter, Maart 1963, p.18.

56. De Kerkbode, 1903, p.475.

HOOFSTUK 10DIE TWEDE VRYHEIDSOORLOG

Met die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog in Oktober 1899 het 'n nuwe ramp die sendingwerk in Soutpansberg getref. Die Buyse het, soos in die verlede, die Republikeinse kant in die oorlog gekies. Hulle, wat so baie onder mekaar getwis het, was veral trots op die feit dat hulle nie verdeeld was oor hulle lojaliteit aan die Boeremagte nie en dat niemand van hulle, soos hulle beweer het, ooit oorgeloop het na die Engelse kant nie. Een van hulle het dit later soos volg uitgedruk: "Afrikaner het teen sy pa gestaan, maneer, maar Buys was nie een dag teen sy Afrikaner-regering nie. Ons het eenkeer gekies en klaar gekies: St. Helena of maak maar dood".¹⁾ Die Buyse het nie aktief geveg nie maar het as wadrywers, agterryers en bediendes diens gedoen.²⁾

Op die sendingstasie het alles aanvanklik sy normale gang gegaan, behalwe dat alle kommunikasie met die buitewêreld afgesny was. Veral in die Kaapkolonie is daar vir die duur van die oorlog baie min van die Hofmeyr- en Daneelgesinne verneem.³⁾ Later kon die sendelinge nie meer die buiteposte besoek nie, maar in Junie 1901 kon Daneel nog skryf: "Wij werden tot dusver onverhinderd op onze staties gelaten en vertrouwen dat het verder ook nog goed zal gaan. Hoe goed is onze God - Ja al zou Hij ons dooden zullen wij nog moeten zeggen Hij is goed".⁴⁾

1. Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal I, p.82.

2. J.H. Breytenbach: Die Geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog in Suid-Afrika 1899 - 1902 I, p.36. Kyk ook S.J. Lee: Die Pietersburgse Konsentrasiekamp, p.17.

3. M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr, p.126.

4. Brief Daneel - Sendingkommissie, 20.6.1901, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

Wat die oorlog self betref, was generaal F.A. Grobler in bevel van die Republikeinse magte noord van die Pienaarsrivier. Hy is later opgevolg deur generaal C.F. Beyers, wat na die val van Pretoria in Junie 1900 enkele kere met die Engelse magte onder generaal Plumer slaags geraak het.⁵⁾ Op 8 April 1901 het Plumer Pietersburg verower en is daar begin met die oprigting van 'n konsentrasiekamp op dié dorp. Die kamp, wat sowat 2 kilometer suidwes van die dorp geleë was, is op 11 Mei 1901 geopen en het onder leiding van kampkommandant J.E. Tucker gestaan.⁶⁾

Volgens beleid van die Britse opperbevel is vroue, kinders en bejaardes van Boerekant in Noord-Transvaal na die kamp op Pietersburg gebring. Wat die Buyse betref, het hulle egter almal wat hulle in die hande kon kry - mans, vroue en kinders - na die kamp vervoer.⁷⁾ Anders as op meeste ander plekke is dikwels van Swartes gebruik gemaak om mense na die kamp te bring. Hierdie Swartes het soms brutaal en selfs wreed opgetree en dit het baie bitterheid by sowel Boere as Kleurlinge veroorsaak.⁸⁾

Die Buyse het 'n staanplek naby die groot hek gekry. Altesaam 158 Buyse, bestaande uit 47 mans, 56 vroue en 55 kinders, is in die kamp gehuisves. Hulle moes in twee tente wat aan hulle uitgereik is en die tien waens wat aan hulle behoort het, woon. Die Buyse is as gevangenes in die kamp beskou en het baie min voorregte gehad. Hulle het geen Bybels of Gesangeboeke besit nie, maar 'n sekere Pienaar, 'n teologiese student, wat godsdiensoefeninge in die kamp gehou het, is

5. S.J. Lee: Die Pietersburgse Konsentrasiekamp, p.6.

6. S.J. Lee: Die Pietersburgse Konsentrasiekamp, p.20.

7. Al J. Venter: Coloured, A Profile of Two Million South Africans, p.277.

8. S.J. Lee: Die Pietersburgse Konsentrasiekamp, p.7.

toegelaat om ook vir die Buyse apart godsdiens te hou.⁹⁾ Coenraad Buys het op eie koste 'n skool georganiseer.¹⁰⁾

Die winter van 1901 was besonder koud en die sterftesyfer in die kamp was hoog. Vanaf 11 Mei 1901 tot 31 Januarie 1902, d.w.s. oor 'n tydperk van iets meer as agt maande, het 647 persone in die kamp gesterf. Die Buyse het nie vrygespring nie. Op 12 Augustus 1901 is die eerste Buys-kindjie dood, toe Adolph Buys in die ouderdom van een jaar en vier maande oorlede is. Daarna het gevolg Petrus Buys op 23 Augustus 1901, een jaar en agt maande oud; Piet Buys op 23 September, 35 jaar oud; Sanna Buys op 2 Oktober, een jaar oud; Doors Buys op 25 Oktober, 13 jaar oud; Cesie Buys op 4 November, 60 jaar oud; Elsje Buys op 12 November, een jaar en vier maande oud; Helena Buys (gebore Maujeps) op 29 Desember, 80 jaar oud, en 'n naamlose twee maande-oue baba, die dogter van Hendrika Buys, wat op 26 Januarie 1902 oorlede is.¹¹⁾

Volgens inwoners van die kamp wat later ondervra is, en ook volgens die amptelike Britse bronne, was malaria (koors), longontsteking (inflammasie), disenterie, masels en maagkoors verantwoordelik vir die meeste slagoffers in die kamp, terwyl swak voeding, blootstelling, die opeenhoping van mense in onhigiëniese toestande en onvoldoende mediese dienste as bydraende faktore bestempel is.¹²⁾

In die kamp was ook die sewejarige Stephanus Buys, wat gebore is terwyl sy vader Helm na Banyai-land vergesel het. Hy het die kamp

9. S.J. Lee: Die Pietersburgse Konsentrasiekamp, p.17.

10. Brief Daneel - Sendingkommissie, 28.2.1902, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

11. S.J. Lee: Die Pietersburgse Konsentrasiekamp, p.17.

12. S.J. Lee: Die Pietersburgse Konsentrasiekamp, p.21.

oorleef en jare later, in 1974, as tagtigjarige by die Pietersburgse Skakelkomitee, wat elke jaar 'n kransleggingsplegtigheid ter herdenking van die oorledenes by die Pietersburgse konsentrasiekamp reël, aansoek gedoen om by die volgende geleentheid 'n krans namens die Buysgemeenskap te lê. Aanvanklik is daar aan hom toestemming verleen maar na heftige besware, veral van die kerkraad van 'n plaaslike Hervormde gemeente, is die toestemming teruggetrek en is die Buyse gevra om hulle eie plegtigheid te reël.¹³⁾

Op 23 Januarie 1902 het Beyers die kamp met 'n Burgerkommando binnegeval. Tucker en sy personeel is aangehou en die volgende dag het Beyers met al die mans wat in die kamp gevange gehou is, 151 altesaam, vertrek. Aangesien hierdie mans nie perde gehad het nie, was hulle dikwels meer 'n las as 'n hulp vir Beyers. Sommige van hulle het later weer na die Engelse kant oorgeloop.¹⁴⁾ As gevolg van Beyers se optrede het die Engelse militêre owerheid besluit om die konsentrasiekamp by Pietersburg te sluit en is die inwoners eers na Colenso en daarna met 'n steenkooltrein na Pinetown in Natal geneem, waar hulle gebly het tot aan die einde van die oorlog in 1902. In Natal is nog 33 persone dood wat oorspronklik in die Pietersburg-kamp was, maar dis nie bekend of daar Buyse onder hulle was nie.¹⁵⁾

Met die sendelinge op Kranspoort het dit intussen ook nie meer so goed gegaan nie. Op 19 Desember 1901 is Hofmeyr en Daneel met hulle gesinne deur die Britse militêre owerheid na Pietersburg ontbied. Dit is gedoen omdat die Hofmeyrs vir Beyers as 'n vriend in hulle huis ontvang

13. Notule Pietersburgse Skakelkomitee, 18.9.1974, 23.6.1975, 14.6.1976.

14. J.F. Naudé: Vechten en Vluchten van Beyers en Kemp, p.270.

15. S.J. Lee: Die Pietersburgse Konsentrasiekamp, p.25.

het.¹⁶⁾ Volgens ds. J.F. Naudé, wat saam met Beyers op kommando was, het Hofmeyr vóór daardie tyd al moes toesien hoedat van sy familie deur Swartes weggevoer word. Twee van sy skoondogters is na Fort Edward geneem.¹⁷⁾

Tydens die reis na Pietersburg was Hofmeyr se been so pynlik dat hy die hele pad nooit van die wa afgeklim het nie.¹⁸⁾ Op Pietersburg het die sendelinge in 'n huurhuis gaan woon en volgens mev. Hofmeyr is hulle feitlik soos gevangenes behandel. "Wij kregen order, ten minste Stephanus, zijn voet niet uit 't dorp te zetten. Hoe voelen wij ons afgesloten en vergeten en welk een leven hebben wij doorleefd",¹⁹⁾ het sy aan haar broer geskryf. Ook Hofmeyr het geskryf dat dit met hulle gegaan het soos dit gewoonlik met ander gevangenes gaan. Sondagoggende het hy gewoonlik 'n kort godsdiensoefening gehou wat deur 'n paar ou bekendes bygewoon is. Sondaemiddae het hulle biduur gehou en Woensdagaande hulle opwekkingsbidstond.²⁰⁾ Daneel het later toestemming gekry om vir Swartes in die tronk en Buyse in die kamp godsdiensoefening te hou. Hulle wou ook met eredienste in die kerkgebou begin, maar dit is volstrek geweier.²¹⁾

Hofmeyr was al taamlik bejaard en baie sieklik, maar die stryd van die Boerevolk het hom diep geraak. Aan 'n vriend het hy geskryf dat hy byna voel soos 'n ou oorlogsperd wat 'n kanonskoot hoor.²²⁾

-
16. Brief Daneel - J.H. Neethling, 28.2.1902, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.
 17. J.F. Naudé: Vechten en Vluchten van Beyers en Kemp, p.317.
 18. Brief Hofmeyr - J.H. Neethling, 24.11.1902, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.
 19. Brief Cato Hofmeyr - J.H. Neethling, 18.11.1902, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.
 20. De Kerkbode, 1902, p.121.
 21. Brief Daneel - Sendingkommissie, 28.2.1902, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.
 22. J.W.L. Hofmeyr: Die Lewe van Stephanus Hofmeyr, p.79.

Tydens die oorlog moes die egpaar Hofmeyr hul oudste seun, Jan, aan die dood afgee. Hy was saam met De la Rey en Beyers op kommando en is in Oktober 1901 in die kamp op Pietersburg aan longontsteking oorlede. Hy was slegs 33 jaar oud.²³⁾

Na die oorlog is die sendelinge terug na Kranspoort. Hofmeyr het gevrees dat die oorlog die sendingwerk baie sou benadeel het en dat die stasie verwoes sou wees. Hy was egter aangenaam verras om te sien dat die evangeliste met hul werk aangegaan het en dat die stasie ongeskonde was. Daar was egter min bekerings en sommige van die lidmate het verswak in die geloof - sommige het selfs weer heidense gewoontes aangeneem. Enkele getroue evangeliste is in dié tyd dood.²⁴⁾

Wat die Swartes in die algemeen betref, het Hofmeyr die indruk gekry dat hulle, en selfs sommige evangeliste, teen die Blankes gedraai het. Die misbruik van sterk drank en beoefening van heidense danse het ook 'n nadelige uitwerking op die Swartes gehad. "Waren niet kinderen van mij in den oorlog en kaffers aan de andere zijde? Waren niet van onze kaffer-gemeenteleden onder de moordenaars van kinderen tot mijne onder blanke gemeente behorende? Waren niet gemeenteleden door mij gedoopt onder de voormannen die mijne eigene kinderen gevangen namen?"²⁵⁾ vra Hofmeyr by sy terugkeer na Kranspoort na die beëindiging van die oorlog.

Met die Buyse was dit anders gesteld. Hulle het dwarsdeur die oorlog lojaal gebly aan die Boere en was meer betroubaar as wat die sendeling

23. De Kerkbode, 1901, p.593.

24. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 18.11.1902, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

25. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 11.8.1902, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3. Kyk ook brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 24.1.1901, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.

verwag het. Volgens Hofmeyr het hulle veel gely weens hul getrouheid aan die Afrikaner en het hulle deur die oorlog baie verarm en uitge-roei geraak. Op geestelike gebied het die beproewing hulle egter goed gedoen en het dit 'n louterende uitwerking op hulle gehad.²⁶⁾

In Maart 1903 het Daneel aan die Sendingkommissie gerapporteer dat die Soutpansberg deur moeilike tye gaan en gevolglik baie ly, maar nou was daar weer verblydende vooruitgang en kort tevore is 100 persone op twee stasies gedoop.²⁷⁾ Ook Hofmeyr het van nuwe bekeerlinge melding gemaak. Terselfdertyd moes hy egter kla: "De naturellen jagen naar educatie en civilisatie, maar niet naar godsvrucht. Vooruit gaan beteekend vooral bij de meerderheid van 't opkomend geslacht, ook hier op de statie, Engels leeren, Engels praten, Engels zingen, Engelsche namen hebben, boeren verachten, met een stokje in de hand lopen, een horloge dragen, dansen, drinken, en zoo voorts ... Ik schrijf dien treurigen toestand toe aan den oorlog en het gebruik dat van naturellen gemaakt werd in den oorlog".²⁸⁾

Op 4 Julie 1903 was daar op Kranspoort weer die eerste van die vergaderings van evangeliste en ander verteenwoordigers van buiteposte. Gedurende die oorlog kon die vergaderings nie gehou word nie, maar hierna is dit jaarliks gehou en na elke vergadering is daar een of meer geestelike konferensies met lidmate op verskillende plekke gehou. Gewoonlik is daar, net soos voor die oorlog, gepraat oor geestelike diepte, redes waarom die werk nie vorder nie, hulpmiddels wat gebruik kan word, toerusting van die ampsdraers, ens.²⁹⁾

-
- 26. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 18.11.1902, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.
 - 27. Brief Daneel - Sendingkommissie, 13.3.1903, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.
 - 28. De Vereeniging, 22.9.1904, p.6.
 - 29. Notule Algemene Ringsvergadering, 4.7.1903, Transvaalse Kerkargief.

HOOFSTUK 11

DIE STREWE NA SELFSTANDIGHEID

Daar is reeds vermeld dat daar voor die oorlog 'n sterk beweging onder die Buyse ontstaan het om as 'n groep afsonderlik van die Swartes bearbei te word. Die oorlog het as 'n stimulus vir hierdie beweging gedien. Die Swartes is tydens die oorlog in 'n mate met die Engelse geassosieer terwyl die Buyse aan Boerekant gestaan het en veral ook, soos die Boere, baie ontberings moes verduur.¹⁾ Hulle het hul dus al hoe meer van die Swartes afgesonder en hulself met die Boere geïdentifiseer. Bewyse daarvoor is die talle foto's van Paul Kruger en die vernaamste Boeregeneraals wat vandag nog in hulle huise hang. Die Blankes, en by name die Afrikaners, was egter geneig om alle Nie-Blankes, of hulle nou swart of bruin was, oor dieselfde kam te skeer. Dit was buitendien nie so maklik om die Buyse te onderskei van die Swartes nie aangesien hulle baie van die Swartes se lewensgewoontes en gebruike oorgeneem het.²⁾ Dit het veroorsaak dat die Buyse al hoe meer besef het dat hulle 'n afsonderlike groep is en op hulleself aangewese is indien hulle vir hulself 'n toekoms wou skep.

Die reëling wat met Petrus se aanstelling as evangelis op Mara getref is, nl. dat die Buyse as aparte werkkring met hul eie boeke beskou word, kon nie né Petrus se dood voortgesit word nie omdat daar niemand op Mara was wat die leiding op kerklike gebied kon oorneem nie. Van 1896 af moes Daneel dus weer vir Mara as deel van Kranspoort bearbei.³⁾

-
1. Brief Hofmeyr - Sendingkommissie, 11.8.1902, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3.
 2. Brief Daneel - Sendingkommissie, 24.5.1904, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.
 3. Brief Daneel - Sendingkommissie, 10.11.1902, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

Na die oorlog was dit egter nie meer moontlik nie. Die Buyse wou nie saam met die Swartes kerk toe gaan nie en hulle wou ook nie van hul kerklike voorregte op Kranspoort gebruik maak nie, alhoewel hulle hulself nog as lidmate van die gemeente beskou het.⁴⁾ Hulle het daarop aangedring om afsonderlik bearbei te word, maar daar was weer eens verdeeldheid onder hulle oor hoe dit gedoen moes word.

Terwyl die een groep onder leiding van Andries Buys begin het met die oprigting van 'n eie skool,⁵⁾ het 'n ander groep onder leiding van Jephtha Buys op 30 November 1903 die volgende brief aan die Sendingsekreteraris, ds. J.H. Neethling, geskryf: "'T is nu al eene langen tijd dat wij geen evangelist of schoolmeester onder ons arbeidende hebben, en onze kinderen loopen maar zoo woest. Wij ondergeteekende Buijsen wenden ons tot U Wel. Eerw. om hulp in den nood. Wij zijn gewillig zoo de Hoog Eerw. Zending Com. besluit ons te helpen, de helft van het salaris, óf van evangelist, óf van schoolmeester te betalen. Wij meenen dat £9 per kwartaal toereikend zal zijn voor zulk een werker. Antwoord ons toch spoedig lieve vaders, want de nood is groot".⁶⁾ Neethling het egter toe pas die pos as sekretaris van die Sendingkommissie neergelê en sy opvolger, ds. (later prof.) J. du Plessis, het besluit om, voordat enige besluite geneem word, eers 'n besoek aan Soutpansberg te bring ten einde homself te oriënteer ten opsigte van die sendingwerk aldaar.⁷⁾

Met Du Plessis se aankoms op Kranspoort aan die begin van 1904 het Hofmeyr die Buyse ontbied. Hulle het hul harte teenoor Du Plessis

4. Brief Daneel - Sendingkommissie, 10.11.1902, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

5. Brief Daneel - Sendingkommissie, 24.12.1903, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

6. Brief J. Buys en nege ander Buyse - Sendingkommissie, 30.11.1903, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

7. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.133.

uitgepraat en gepleit dat die Sendingkommissie hulle moes help om 'n eie evangelis en onderwyser te bekom. Hulle het ook gevra dat daar 'n afsonderlike skool vir die Swart kinders op Mara gestig moes word omdat hulle bang was dat die gesamentlike skoolganery aanleiding sou gee tot gemengde huwelike tussen hulle en die Swartes.⁸⁾

Die gevolg van die samesprekings was dat die onderlinge twis bygelê is en die Sendingkommissie besluit het om Mara weer as aparte werkring te beskou. Vier van die Buyse is tot ouderlinge verkies en hulle sou as kerkraad van Mara fungeer. Coenraad Buys is aangestel as onderwyser en evangelis.⁹⁾ Daar is ook toestemming verleen vir die stigting van 'n eie skool vir die Swartes op Mara.¹⁰⁾

Coenraad het entoesiasties weggespring maar gou gevoel dat hy nie opgewasse is vir die taak nie. Aan die einde van September 1904 het hy 'n brief aan die Kommissie geskryf waarin hy kla dat sy oë te swak geword het vir die skoolhouery en dat die kinders hom onderkry. Hy vra dat die Kommissie liever 'n Blanke onderwyser moet aanstel.¹¹⁾ Hierin het hy die ondersteuning van Daneel gehad, wat van mening was dat 'n Blanke 'n groter aandeel aan die geestelike werk op Mara sou kon hê en ook nie so beïnvloed sou word deur die onderlinge twiste van die Buyse nie. Hy het egter bygevoeg dat dit iets vir die toekoms was en dat Coenraad voorlopig maar moes aangaan met die werk.¹²⁾

8. Brief Daneel - Sendingkommissie, 30.10.1912, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1. Kyk ook notule Algemene Ringsvergadering, 3.7.1910, Transvaalse Kerkargief.

9. Brief Daneel - Sendingkommissie, 6.6.1904, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

10. Brief Daneel - Sendingkommissie, 30.10.1912, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

11. Brief Coenraad Buys - Sendingkommissie, 1.9.1904, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

12. Brief Daneel - Sendingkommissie, 7.11.1904, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

Du Plessis het later volledig verslag gedoen van sy besoek aan Kranspoort en daarin vermeld watter voorreg dit vir hom was om die patriarg van Soutpansberg, Stephanus Hofmeyr, te ontmoet. "Op zijn oudendag rust hij onder de schaduw van de boomen die zijn eigen handen geplant hebben, en houdt hij noch opzicht over de kudde, die hij zoveel jaren heeft geweid. Hoofd en stem verbieden hem nog aan de kudde te arbeiden. De herderstaf is nu overgegaan in de handen van zijn schoonzoon en opvolger, Ds. Daneel, die met vlijt en getrouweheid het werk voortzet".¹³⁾

Gedurende die laaste jare van sy lewe het Hofmeyr baie las van pyn in die bene gehad. Hy het ook so hoofpyn gekry dat hy dit soms nie in die kerk kon uithou nie en buite moes gaan sit. Ná die diens het hy egter nog by siekes of blindes gaan lees en bid.¹⁴⁾

Met die Buyse het dit gelukkig nou heelwat beter gegaan. Daar was vrede op Mara en Hofmeyr het self meer gemoedsrus oor die Buyse gehad. In Februarie 1905 skryf hy in sy heel laaste brief aan "De Wekker" soos volg: "Het doel van mijn schrijven is vooral, om de hierin belangstellenden lezers van de Wekker en andere Zendingsvriende te verblijden en te bemoedigen door hen te vertellen, dat de Buysen weer een zelfstandige gemeente vormen met Koenrad Buys Evangelist, en Ds. Daneel als Consulent. Broeders, Zusters, dankt den Heer met mij dat uw arbeid voor de Buysen niet te vergeefs was".¹⁵⁾ Die Buyse was egter nog steeds nie 'n selfstandige gemeente nie maar slegs 'n aparte werkring. Die gemeente sou eers in 1945 gestig word.

13. De Kerkbode, 1904, p.190.

14. M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr, p.133.

15. Brief Hofmeyr - De Wekker, 1905, soos aangehaal deur M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr, p.132.

In dieselfde maand (Februarie 1905) het Hofmeyr ook aan mev. Neethling 'n brief geskryf: "Ja, wat zal 1905 ons baren. Misschien is dit ons jaar. Als ik op mijne dierbare Cato zie, die mijn iedere dag dierbaarder wordt, dan lijkt het mij zoo zelfzuchtig vooruit te willen gaan, en haar achter te laten, en toch, ik weet zij zal beter kunnen klaarkomen dan ik. Doch Vader weet wat 't beste zal zijn ... Ik verwacht den Heere stellig".¹⁶⁾

Vir Hofmeyr was die uurglas vinnig besig om uit te loop maar eers sou daar nog die groot droefheid van sy enigste dogter se afsterwe kom. Mev. Daneel het tydens 'n besoek aan Bethesda siek geword aan malaria en 'n paar dae later, teen dagbreek op Sondagoggend 23 Julie 1905, die tydelike met die ewige verwissel. Die skielike dood van hulle "Juffrou", wat hulle so deur en deur geken het omdat sy onder hulle groot geword het, het die Buyse diep aangegryp. Sy was maar 33 jaar oud en is op Kranspoort begrawe.¹⁷⁾

Op dieselfde dag dat Engela oorlede is, moes mev. Hofmeyr 'n geneesheer ontbied omdat Hofmeyr ernstig siek geword het. Die geneesheer het nie veel hoop vir sy lewe gehad nie omdat hy al so oud was en 'n swak hart en chroniese brongitis gehad het. Op Woensdag 26 Julie 1905, net drie dae na sy dogter, het die getroue sendingpionier ontslaap. Hy was 66 jaar oud en is, volgens sy begeerte, net soos sy dogter op Kranspoort begrawe.¹⁸⁾ In die notule van die Algemene Sendingkommissie van die Kaapse kerk staan opgeteken: "Hy was de eerste buitenlandsche zendeling onzer Kerk van Afrikaanschen bloede, en was van den aanvang

16. Brief Hofmeyr - mev. Neethling, 14.2.1905, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/3. Kyk ook M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr, p.130.

17. Brief Daneel - Sendingkommissie, 26.7.1905, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

18. M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr, p.136.

van zijn werk in 1865 tot het einde zijns levens bezielde met warme geesdrift en onverdroten ijver voor de zendingssaak. Vriendelijk van inborst, ferm van karakter, wijs van beleid, maakte hij op blanken zoowel als op heidenen, den indruk van een man Gods te zijn. Zijn nagedachtenis zal nog lang blijven voortleven niet alleen aan de Zoutpansbergen, waar zijn grondig werk hem tot duurzaam gedenkteken strekt, maar in de Kerk die hij met zoveel getrouwheid diende, en onder het Afrikaansche volk dat hij zoo vurig beminde".¹⁹⁾

Mev. Hofmeyr, wat haar eggenoot en dogter feitlik gelyktydig verloor het, sou hulle met meer as 27 jaar oorleef. Sy is op Sondag 19 Februarie 1933 in die ouderdom van 90 jaar en 7 maande oorlede. Die kappie en voorskoot van "Ou Juffrou" was vir baie jare mode onder die Buys- en Bantoevroue van die omgewing.²⁰⁾

Die dood van sy eggenote en skoonvader het Daneel alleen met sy bejaarde skoonmoeder op Kranspoort gelaat. Hy was egter reeds 'n ervare man wat in die laaste jare van Hofmeyr se lewe meeste van die verantwoordelikheid van die sending gedra het.

Op Mara het alles betreklik rustig daaraan toegegaan. Daar was kleinere probleme, soos toe Coenraad van die skoolkinders toegelaat het om in sy huis te dans, maar oor die algemeen het alles vlot verloop.²¹⁾

In 1906 het Daneel daarin geslaag om 'n staatsubsidie vir die skool op Mara te kry. Dit het meegebring dat daar hulp vir Coenraad verkry en die skoolwerk beter georganiseer kon word.²²⁾

19. Notule Algemene Sendingkommissie Kaapse Kerk, 14.2.1906, Kaapse Kerkargief, S5/1/3/1.

20. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.158.

21. Brief Daneel - Sendingkommissie, 10.7.1906, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

22. Notule Buitelandse Sendingkommissie, 2.6.1906, Kaapse Kerkargief, S5/1/3/1.

Aan die einde van 1908 het 'n aantal Buyse, met die goedkeuring van Daneel, 'n versoekskrif aan die Kommissie gestuur waarin hulle vra vir 'n blanke onderwyser.²³⁾ Die Kommissie het hulle versoek toegestaan en aan die begin van 1909 is mnr. Jozef Jooste van Petrusville aangestel as evangelis-onderwyser op Mara. Die Buyse het vir hom 'n huis net suid van die huidige skoolgebou opgerig en onderneem om £50 per jaar tot sy salaris by te dra.²⁴⁾

In die middel van 1910 is daar weer 'n "Ringvergadering" gehou. Op hierdie vergadering, wat te Makapansgat gehou is, het Daneel gekla dat die Buyse hulself afsonder en nie met die res van die sending in Soutpansberg wil saamwerk nie.²⁵⁾ Dit was 'n klagte wat 'n hele paar jaar telkens gehoor sou word.

Later in dieselfde jaar het die Algemene Sendingsekretaris, ds. A.C. Murray, Soutpansberg besoek en drie konferensies toegesprek wat besonder geseënd was. Die eerste was op Ramphela in die Bethesdagebied, waar omtrent 500 mense teenwoordig was; die tweede was 'n week later by Molepo, waar 1 250 mense die opelugdiens bygewoon het, en die derde was nog 'n week later by Kranspoort, waar daar sowat 200 mense byeen was. Ná die konferensies was daar heelwat mense wat van geestelike verkwikking getuig het, waaronder ook die Buyse wat veral aan die laaste konferensie deelgeneem het.²⁶⁾ In Murray se verslag oor die konferensies wat hy later aan "De Kerkbode" gestuur het, maak hy melding van die deelname van die Buyse aan die konferensies en vertel hy ook van 'n besoek aan Mara, waar die jong broeder Jozef Jooste met

23. Notule Buitelandse Sendingkommissie, 10.2.1909, Kaapse Kerkargief, S5/1/3/1.

24. Notule Buitelandse Sendingkommissie, 20.3.1909, Kaapse Kerkargief, S5/1/3/1.

25. Notule Algemene Ringsvergadering, 3.7.1910, Transvaalse Kerkargief.

26. De Kerkbode, 1911, pp.269,270,284.

seën arbei.²⁷⁾ Hy meld verder dat die Buyse uit sowat 30 huisge-
sinne bestaan wat almal Hollands as huistaal besig, maar dat hulle
in die tyd wat verby is baie in hulle Christelike lewe agteruitgegaan
het. Hy hoop dat dit voortaan met hulle beter sal gaan "zoodat zij
een bron van zegen mogen worden voor de omliggende duizentallen
van heidenen".²⁸⁾

Van hierdie laaste wens van Murray het daar ongelukkig nie veel tereg
gekom nie, want juis in hierdie tyd het daar moeilikheid ontstaan
tussen die Buyse en hulle Swart arbeiders, wat as plakkers op die
plase gewoon het. Daneel was van mening dat hierdie Swartes deel
was van Mara en dus as sodanig bearbei moes word, maar die Buyse het
geagiteer vir afsonderlike skole en eredienste.²⁹⁾ Soos reeds vermeld,
is die skool vir Swartes in 1906 gestig maar die eredienste is nog ge-
samentlik gehou. Nou het die Swartes egter kom vra dat daar vir hulle
apart eredienste gereël moes word. Hulle het beweer dat die Buyse op
hulle neersien, hulle met Nagmaalsgeleenthede onbroederlik behandel
en hulle ontuis in die eredienste laat voel.³⁰⁾ Daneel het aan hulle
versoek voldoen maar die eredienste was skaars aan die gang of enkele
van die Buyse, wat in onvrede met Coenraad en sy aanhangers geleef
het, het begin om die eredienste van die Swartes by te woon. Die ou
vetes tussen die Buyse het weer opnuut opgevlam en die Swartes is
verkwalik omdat hulle Buyse by hul eredienste toegelaat het.³¹⁾

Dit alles het Jooste, wat buitendien nie baie gewild of gelukkig op

27. De Kerkbode, 1911, p.284.

28. De Kerkbode, 1911, p.284.

29. Brief Daneel - Sendingkommissie, 30.10.1912, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

30. Brief Daneel - Sendingkommissie, 30.10.1912, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

31. Brief Daneel - Sendingkommissie, 30.10.1912, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

Mara was nie, moedeloos gemaak, en terwyl hy aan die einde van 1910 met vakansie op sy geboortedorp was, het hy aan die Sending-kommissie laat weet dat hy om gesondheidsredes besluit het om nie na Mara terug te keer nie.³²⁾

Alhoewel baie onwillig moes Coenraad weer van die begin van 1911 af sy plek voor die klas inneem en het hy voortgegaan om die kinders op sy manier te onderrig.³³⁾

Die rusies tussen die Buyse en hul Swart arbeiders het al hewiger geword en dit het spoedig vir Daneel duidelik geword dat die twee groepe nooit weer as een gemeente of werkkring bearbei sou kon word nie. Hy het dus aan die Kommissie voorgestel dat daar vir die Swartes op Mara nie net afsonderlike eredienste gehou moes word nie maar dat hulle as 'n aparte gemeente georganiseer moes word.³⁴⁾ Hieroor was die Buyse ook ontevrede. Na hulle mening moes die Swartes deel bly van die gemeente Kranspoort sodat ontevrede Buyse nie kon aansluit by 'n Swart gemeente op Mara nie. Die hele voorstel van Daneel is gesien as "net maar 'n strik om hulle na die kafferdom terug te voer".³⁵⁾ Die Buyse was vasbeslote om nie met die Swartes te vermeng nie en selfs in hierdie tyd het hulle nog verwyd: "Ou Meneer het ons nie vooruit gehelp nie daar hy 'n Mosoetoe met 'n Buys getrou het".³⁶⁾ Dit het verwys na die huwelik wat Hofmeyr in 1884 voltrek het.

Die Buyse was so vasberade om hulself te handhaaf dat hulle nie eers

-
- 32. Brief J. Jooste - Sendingkommissie, 15.5.1911, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/4.
 - 33. Brief Coenraad Buys - Daneel, 1.6.1911, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.
 - 34. Brief Daneel - Sendingkommissie, 14.5.1913, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.
 - 35. Notule Algemene Ringsvergadering, 11.4.1915, Transvaalse Kerkargief.
 - 36. Notule Algemene Ringsvergadering, 11.4.1915, Transvaalse Kerkargief.

die Swartes op hul plase of in die omliggende krale wou besoek met die oog op sendingwerk nie. Waar die Buys-evangeliste in die verlede die mense was wat die Evangelie na die heidendom in groot dele van Noord-Transvaal en selfs tot oor die Limpoporivier uitgedra het, sou daar van nou af op die Ringsittings gerapporteer moes word dat die gemeente Mara niks vir die sending doen nie.³⁷⁾

As gevolg van die teenstand van die Buyse het Daneel afgesien van sy plan om die Swartes op Mara in 'n eie gemeente te organiseer, en tot op hede word dié Swartes as deel van Kranspoort bearbei. Die skooltjie vir Swart kinders op Mara het deur al die jare bly voortbestaan en word ewe-eens van Kranspoort af bestuur.

Aan die begin van 1912 is mnr. J. Welgemoed aangestel as onderwyser-evangelis op Mara. Hy het deeglike werk gedoen wat sowel die skool as die katekisasie betref, maar al die moeilikhede het hom ook ontmoedig en hy het na 'n ander betrekking begin soek. "J. Welgemoed is nie meer so wel gemoed nie",³⁸⁾ het Daneel lakonies opgemerk. Welgemoed het Buysdorp aan die einde van 1915 verlaat.

Hy is op 11 April 1916 opgevolg deur eerw. F.J. Botha, wat aan die einde van die vorige jaar sy studies aan die Sendinginstituut op Wellington voltooi het. Botha was baie gewild onder die Buyse en sy werk was geseënd. Ongelukkig was sy verblyf op Mara van korte duur want hy het hom tot die sending in Noord-Rhodesië (Zambië) geroepe gevoel en in April 1917 daarheen vertrek.³⁹⁾

37. Notule Algemene Ringsvergadering, 4.7.1915, Transvaalse Kerkargief. Kyk ook notule Ring van Pretoria (N.G. Sendingkerk in S.A.), 1976, Ringsargief.

38. Brief Daneel - Sendingkommissie, 17.1.1916, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

39. Brief F.J. Botha - Sendingkommissie, 2.12.1916, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

Botha is op sy beurt opgevolg deur H.J. Grobler, wat ewe-eens aan die Sendinginstituut studeer het. Nadat hy 'n jaar sonder vaste werkkring was, het hy op 16 Januarie 1917 op Mara aangekom.⁴⁰⁾

Die Buyse, wat nog altyd gevoel het dat Daneel nie genoeg onderskeid tussen hulle en die Swartes maak nie, was egter nou vasberade om hul eie geordende sendeling te kry. In Maart 1917 het hulle deur middel van Daneel 'n versoek om 'n eie leraar aan die Sendingkommissie gerig.⁴¹⁾ Toe die versoek nie toegestaan is nie het hulle eers op 17 November 1917⁴²⁾ en weer op 14 Januarie 1918 'n ultimatum aan die Sendingkommissie gestuur waarin hulle dreig om van die kerk af te skei indien daar nie aan hulle versoek voldoen word nie.⁴³⁾

In daardie stadium was daar net 71 lidmate onder die Buyse en 13 onder die Swartes wat op Mara gewoon het, terwyl 15 Buyse elders heengetrek het en 23 onder sensuur was. Daar was altesaam sowat 500 siele op Mara wat bearbei kon word⁴⁴⁾ en dit was dus logies dat daar nie aan die eis van die Buyse voldoen kon word nie. Vir die Buyse het dit egter nie om getalle gegaan nie. Hulle wou tot elke prys op hul eie wees en wou nie langer saam met die Swartes bearbei word nie. "De Buyse dwingen om wit te worden, of gereken te word wit te zijn en dat is de moeilijkheid",⁴⁵⁾ het Daneel geskryf. Hy het ook meege-deel dat hy verneem het dat hulle in korrespondensie met 'n ander

40. Brief H.J. Grobler - Sendingkommissie, 14.12.1916, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/2.

41. Brief Daneel - Sendingkommissie, 16.3.1917, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

42. Brief Josef Buys en nog 17 Buyse - Sendingkommissie, 17.11.1917, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

43. Brief Josef, Jeremia en Simon Buys - Sendingkommissie, 14.1.1918, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

44. Brief Daneel - Sendingkommissie, 30.10.1912, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

45. Brief Daneel - Sendingkommissie, 30.10.1912, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

Kerkgenootskap was. Daar het egter niks van gekom nie, veral omdat die Buyse onderling so verdeeld oor die hele aangeleentheid was.⁴⁶⁾

Grobler het nog aangehou met die skoolhouery, maar was duidelik nie gelukkig op Mara nie. Aan die begin van 1918 het hy aan die Kommissie geskryf dat hy nie ná die vakansie na sy werk sou terugkeer nie.

"De Buysen zijn de oorzaak", het hy aangevoer, "want zij hebben gezegd dat zij niet omgeven indien zij mij in het aangezicht slaan door hun verkeerde besluiten, en zij waren ook niet meer dezelfde tegenover mij als vroeger, en dit net omdat ik hen erop gewezen heb dat zij verkeerd zijn met hun besluiten".⁴⁷⁾

Met die onderwyspos vakant en niemand om vir die kinders skool te hou nie, kon die Buyse nie bekostig om aan te dring op hulle eise nie en op 16 April 1919 het Daneel aan die Sendingkommissie geskryf dat die Buyse afgesien het van hulle eis om 'n sendeling en vra dat daar weer aan hulle 'n evangelis-onderwyser soos Botha of Grobler gestuur word.⁴⁸⁾ Die pos is dadelik geadverteer maar dit was nie moontlik om gou 'n geskikte persoon te vind nie.⁴⁹⁾

Aan die begin van 1920 het die sendingwerk in die Soutpansberg die verantwoordelikheid van die Transvaalse Kerk geword en is daar op die vergadering van die Sinodale Sendingkommissie van die Transvaalse Sinode wat op 11 Maart 1920 gehou is aan ds. B.H. Swart van Pietersburg en die Sendingsekretaris opdrag gegee om na 'n opvolger vir Botha te seek. Dit blyk dat die Buyse nou gewillig was om £60 (R120) per jaar

46. Brief Daneel - Sendingkommissie, 30.10.1912, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

47. Brief H.J. Grobler - Sendingkommissie, 16.1.1918, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/2.

48. Brief Daneel - Sendingkommissie, 16.4.1919, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

49. Brief Daneel - Sendingkommissie, 16.6.1919, Kaapse Kerkargief, S5/15/8/1.

tot die salaris van die evangelis-onderwyser by te dra. Die susters van die Pietersburgtak van die Transvaalse Vrouesendingvereniging het 'n verdere £10 per jaar belowe, terwyl die res van die salaris deur die staat en die Sendingkommissie bygedra sou word.⁵⁰⁾ Dit sou egter meer as 'n jaar duur voordat die vakature gevul kon word. Mnr. J.C. Smuts het teen die einde van 1921 op Buysdorp aangekom. Evangelis Coenraad Buys was nou al baie oud en kon nie meer veel verrig nie sodat Smuts nou alleen alle geestelike werk op Mara behartig het. Hy was egter 'n baie getroue arbeider wat nie net skool gehou het nie, maar ook die Buyse besoek het en sommige van die eredienste waargeneem het. Sy eggenote het die vrouebiduur waargeneem. Gedurende die Smutse se verblyf was daar vrede op Mara en bemoedigende vordering in skool sowel as kerk.⁵¹⁾

50. Notule Sinodale Sendingkommissie (Transvaal), 11.3.1920, Transvaalse Kerkargief.

51. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.167.

HOOFSTUK 12OORDRAG AAN TRANSVAAL

Dit is interessant om daarop te let dat ten spyte van die feit dat Swartes teen Blankes in die Anglo-Boereoorlog gebruik is veral in Noord-Transvaal, die belangstelling van die Blankes in die sending in werklikheid toegeneem het. Kort na die oorlog skryf Hofmeyr aan sy skoonsuster op Lydenburg: "De bezoeken die over ons land komen, doen mij denken aan Zacharia 13, zie versen 8 en 9. Een groot deel uitgeroeid, een klein oorblijfsel overgelaten, en dat klein oorblijfsel nog in het vuur gelouterd, beproefd. Wat mij zeer bemoedigd is de veerkracht van ons volk, op geestelijk en kerklijk gebied: Twee jaar geleden mocht geen klok geluid worden, op dorpen, of in kampen. Pas is de oorlog voorbij, of 't is weder Cathechesatie, aanneeming, doopen, nachtmaal, Algemene Kerkvergadering, enz. enz. enz.". ¹⁾ Hierna vertel hy hoe hy uitgenooi is om 'n klompie vroue op Pietersburg toe te spreek: "Hier, in Zoutpansberg waar in 1865 zoo veel antipatie tegen het Zendingswerk, en vrouwenbiduren was, regeert nu een anderen geest". ²⁾ In sy laaste brief, wat hy nie voltooi het nie, skryf Hofmeyr aan ds. A.P. Burger: "Hoe beschaamd en verslagen moet de Booze zich gevoelen, als hij nu na zoo 'n oorlog, en te midden van zoo veel ellende na den oorlog, gewaar wordt dat de Heere nog in 't midden van de braambosch is, en dat die nog niet verteerd is". ³⁾

In September 1900 het genl. Beyers met 'n deel van sy kommando van

-
1. Brief Hofmeyr - H. Neethling, 1903, soos aangehaal deur M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr, pp.126,127.
 2. M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr, p.128.
 3. De Vereeniging, 24.8.1905, p.3.

Lydenburg na Waterberg deur die Soutpansberg getrek en onder die indruk gekom van die groot aantal ongekerstendes in die Soutpansberg-gebied. "Wat op de meesten echter den diepste indruk had gemaakt was de toestand dier duizenden heidenen, die onbearbeid en onbekend met Gods Woord leven en sterven en dat in ons eigen land. Wij gevoelden, dat, hoewel onze kerk niet onverschillig is over deze zaak, wij noch niet gedaan hadden, wat wij hadden kunnen doen en moesten gedaan hebben. Wij kwamen tot de overtuiging, dat wij als een volk, zoo gezegend van den Heer met de schatten deze wereld, en met het heerlijk licht des evangelies, onzen plicht verzuimd hadden en niet ijverig genoeg waren geweest om 's Koning's bevel, 'predikt het evangelie aan alle kreaturen', te gehoorzamen",⁴⁾ skryf J.F. Naudé wat saam met Beyers op kommando was.

Op 5 Oktober 1900 is tydens 'n vergadering wat ná die aanddiens in die laer by Buyskop naby Warmbad gehou is, formeel besluit om 'n vereniging, De Commando's Dank Zending Vereeniging, te stig om sendingwerk in Noord-Transvaal te bevorder. 'n Reglement is opgestel en ná die oorlog, op 6 Oktober 1902, is 'n verdere vergadering gehou om aan die besluit van 1900 uitvoering te gee.⁵⁾ Alles het vlot verloop en in die Transvaalse kerkblad "De Vereeniging" van 16 Junie 1904 kon mev. Mathilde Beyers, wat toe sekretaresse van die vereniging was, aankondig: "Met groote blijdschap maken wij bekend, dat deze Vereeniging er in geslaagd is den Eerw. Hendrik Hofmeyr met zijne werkkring geheel voor hare rekening te krijgen, en wel onder toezicht van de Algemeene Zending Commissie der Ned. Herv. of Geref. Kerk.

4. J.F. Naudé: Vechten en Vluchten van Beyers en Kemp, p.169.

5. De Vereeniging, 5.9.1907, p.71. Kyk ook De Vereeniging, 30.12.1903, pp.5,6.

't Werk is alreeds begonnen te Maleppo en elders, en dus één lichtje meer aangestoken in de donkere Zoutpansbergen".⁶⁾

Molepo, waarvan hierbo melding gemaak word, was die hoofstad van kaptein Molepo en was sowat 30 kilometer suidoos van Pietersburg geleë. Reeds vroeg in die tagtigerjare het Stephanus Hofmeyr baie van daardie volk gedoop. Later het dit 'n buitepos geword wat dikwels deur hom besoek is. Kaptein Molepo sou self nie die Evangelie aanneem nie maar was altyd vriendelik, hulpvaardig en vredeliewend. Omdat sy mense graag 'n Blanke sendeling wou hê, het Helm hom aan die einde van Oktober 1891 op Molepo gevestig. Na Helm se vertrek na Banyailand op 21 Junie 1892 het Daneel op Molepo kom woon. Met Hofmeyr op Kranspoort en Daneel op Molepo het hulle al die buiteposte onder hulle verdeel. Daneel het met groot vrug op Molepo gewerk en toe hy in 1898 na Kranspoort moes verhuis, was die gemeente ietwat ontevrede. Vir 'n tyd lank was daar toe geen sendeling op Molepo nie, totdat eerw. Hendrik Hofmeyr, 'n seun van Stephanus Hofmeyr, op 30 Augustus 1903 georden en na Molepo gestuur is.⁷⁾ Dit is hierdie werk van Hendrik Hofmeyr wat deur die Commando's Dank Zending Vereeniging oorgeneem is. Aangesien dit 'n Transvaalse onderneming was, is die toesig daarvoor opgedra aan die Algemene Sendingkommissie van die Ned. Herv. of Geref. Kerk van Transvaal. Hierdie Kommissie is pas vantevore deur die Sinode van 1903 van die Transvaalse Kerk in die lewe geroep.⁸⁾

Ná die oorname van Molepo en die aankoms van Hendrik Hofmeyr het die vraag ontstaan of die Kaapse Kerk nie al sy werksaamhede in Transvaal,

6. De Vereeniging, 16.6.1904, p.9.

7. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, pp.99,174.

8. Acta Synodi N.H. of G. Kerk van S.A., 1903, p.141.

d.w.s. die sendingwerk in Soutpansberg en Saulspoort, aan die Transvaalse Kerk moes oordra nie. Die Sendingkommissie van die Kaapse Kerk het gevolglik in 1906 hul sendingstasies in Transvaal aangebied vir oorname deur die N.H. of G. Kerk van Transvaal.⁹⁾ Die Sinodale Sendingkommissie van die Transvaalse Kerk het die aanbod op 9 Oktober 1906 oorweeg, besluit dat dit baie wenslik is dat die werk oorgeneem word en die aangeleentheid verwys na die volgende Sinodesitting.¹⁰⁾ Dit is egter nie op die Sinode van 1909 bespreek nie.

Op die Sinodale Sendingkommissievergadering van 22 Mei 1918 is daar weer 'n brief van die Sendingkommissie van die Kaapse Kerk gestuur "waarin zij verzoekt dat wij al haar werk in Transvaal overnemen zullen".¹¹⁾ Hierdie keer het die Kommissie nie daarvoor kans gesien nie. Hulle het hul erkentlikheid uitgespreek vir wat die moederkerk al die jare in Transvaal gedoen het maar aangevoer dat so 'n nuwe verantwoordelikheid 'n nadelige uitwerking sou hê op die pogings van die Transvaalse Kerk om die duisende onbearbeide Swartes in die provinsie te bereik.¹²⁾

Die Kaapse Sendingkommissie het die saak egter nie daar gelaat nie. Op hul vergadering van 20 Augustus 1918 het die skriba opdrag gekry om weer die Transvaalse Sendingkommissie te nader met die oog op oordrag van die werk,¹³⁾ en in Februarie 1919 het hulle aangebied om, indien die Transvaalse Kerk die werk sou oorneem, nog vir 'n aantal jare of 'n glyskaal tot die werk by te dra en uiteindelik ook al die

9. Notule Algemene Sendingkommissie (Kaap), 2.6.1906, Kaapse Kerkargief, S5/1/3/1.

10. Notule Sinodale Sendingkommissie (Transvaal), 9.10.1906, Transvaalse Kerkargief.

11. Notule Sinodale Sendingkommissie (Transvaal), 22.5.1918, Transvaalse Kerkargief.

12. Notule Sinodale Sendingkommissie (Transvaal), 22.5.1918, Transvaalse Kerkargief.

13. Notule Algemene Sendingkommissie (Kaap), 20.8.1918, Kaapse Kerkargief, S5/1/3/1.

sendingelendomme aan die Transvaalse Kerk oor te dra.¹⁴⁾ Hierdie keer was die Transvaalse Sinodale Sendingkommissie gunstiger gestem en het hulle besluit om die oorname by die Sinode aan te beveel.¹⁵⁾ Die Sinode van die Ned. Herv. of Geref. Kerk van Transvaal wat in April 1919 vergader het, het die oorname bespreek en besluit om die finale beslissing hieroor aan sy Sinodale Kommissie in oorleg met die Sinodale Sendingkommissie oor te laat.¹⁶⁾ Na verdere onderhandelinge tussen al die betrokke Kommissies is daar uiteindelik 'n ooreenkoms bereik. Volgens die ooreenkoms sou die bestuur van alle sendingwerk van die Kaapse Kerk in Transvaal op 1 Januarie 1920 oorgedra word na die Transvaalse Sinodale Sendingkommissie. Die totale koste van die instandhouding van die stasies Kranspoort, Saulspoort, Bethesda, Moheme en Seleka het destyds £1 355 per jaar beloop. Hiervan sou die Kaapse Kerk die eerste jaar £1 000 bydra en daarna sou die toekenning van die Kaapse Kerk elke jaar met £100 verminder word totdat dit na tien jaar heeltemal sou ophou. Die sendingelendomme Kranspoort, Bethesda en Saulspoort sou na vyf jaar aan die Transvaalse Kerk oorgedra word.¹⁷⁾ Die Kaapse Sinode het die ooreenkoms in Oktober 1919 goedgekeur¹⁸⁾ en die werk is volgens plan aan die begin van die volgende jaar oorgedra.

Vir die Kaapse Kerk was die oordrag nie maklik nie. "De heiligste herhinneringen zijn verbonden aan dit werk",¹⁹⁾ het die redakteur van

-
14. Notule Algemene Sendingkommissie (Kaap), 3.2.1919, Kaapse Kerkargief, S5/1/3/1.
 15. Notule Sinodale Sendingkommissie (Transvaal), 4.3.1919, Transvaalse Kerkargief.
 16. Acta Synodi N.H. of G. Kerk van S.A., 1919, p.65.
 17. Notule Algemene Sendingkommissie (Kaap), 1919, p.318, Kaapse Kerkargief, S5/1/3/1. Kyk ook Notule Sinodale Sendingkommissie (Transvaal), 1919, p.6, Transvaalse Kerkargief.
 18. Acta Synodi N.G. Kerk in S.A., 1919, p.71.
 19. De Kerkbode, 1919, p.1009.

De Kerkbode geskryf. "Deze arbeid toch was de eerste die de kerk verrichte onder de heidenen ... en het zal wel niet zonder gemoedsaandoening zijn, om dit werk aan de dochterkerk over te geven".²⁰⁾

'n Brief wat as beroepsbrief moes dien, is aan al die betrokke sendelinge, waaronder Daneel, gestuur, wat almal geantwoord het dat hulle gewillig was om in diens van die Transvaalse Kerk te tree.²¹⁾ So het die bearbeiding van die Buyse die verantwoordelikheid van die Transvaalse Kerk geword.

'n Belangrike oorweging by die oordrag was die moontlike stigting van "een nationale inboorlingen Gereformeerde kerk"²²⁾ in Transvaal. Dit het natuurlik 'n konsolidasie van die twee moederkerke se werk noodsaaklik gemaak. Die Sinodale Sendingkommissie het dan ook dadelik ná die oordrag hieraan aandag gegee. Op hul vergadering van 14 September 1921 het hulle besluit om te vra dat die volgende onderwerp op die Sinodale Sendingkonferensie bespreek moes word: "Is de tijd voor een zelfstandige Zending Kerk in de Transvaal aangebroken?"²³⁾ Die konferensie wat op 19 Maart 1925 gehou is, het egter besluit: "Hoe wenslik ookal, die tijd daartoe nog nie ryp is nie".²⁴⁾ Die saak het egter weer ter sprake gekom op die Sinode van die Ned. Herv. of Geref. Kerk wat in 1928 vergader het en daar word besluit: "Die Sinode verklaar hom in beginsel ten gunste van die stigting van 'n afsonderlike Sendingkerk ..."²⁵⁾ Dit is verder aan die Kommissie

20. De Kerkbode, 1919, p.1009.

21. De Kerkbode, 1920, p.367. Kyk ook Notule Sinodale Kommissie (Transvaal), 1919, p.24.

22. Notule Sinodale Sendingkommissie (Transvaal), 14.9.1921, Transvaalse Kerkargief.

23. Notule Sinodale Sendingkommissie (Transvaal), 14.9.1921, Transvaalse Kerkargief.

24. Notule Sendingkonferensie, 19.3.1925, p.91. Transvaalse Kerkargief.

25. Acta Synodi N.H. of G. Kerk van S.A., 1928, p.62.

van Revisie en die Sinodale Sendingkommissie opgedra om 'n konsep-grondwet vir die Sendingkerk voor te berei.²⁶⁾ Hierdie grondwet is, met enkele wysigings, deur die Sinode van 1931 goedgekeur,²⁷⁾ en op 2 Maart 1932 het die afgevaardigdes van al die Sendinggemeentes, waaronder Kranspoort, waarvan die Buyse nog altyd deel was, in die Sendingkerk te Vrededorp, Johannesburg byeengekom. Dr. G.B.A. Gerdener, voorsitter van die Sinodale Sendingkommissie, het die leiding geneem. Hy het namens die Ned. Herv. of Geref. Kerk van Suid-Afrika die grondwet aan die nuwe Kerk oorhandig en hulle die seën van die Here toegebid. Eerw. P.H.A. Fouche is as moderator en ds. J.W. Daneel as assessor van die Nederduitse Gereformeerde Sendingkerk van Suid-Afrika gekies. Aanvanklik is gevoel dat die naam van die Kerk die Nederduitse Gereformeerde Bantoekekerk van Suid-Afrika moes wees, maar die naam is gewysig omdat heelwat Kleurlinglidmate in Johannesburg, Pretoria en Mara tot die nuwe Kerk sou behoort.²⁸⁾

Die Buyse sou egter net tot 1958 deel van hierdie Kerk wees want, soos later vermeld sal word, is hulle in daardie jaar saam met ander Kleurlinggemeentes weer oorgedra aan die Nederduitse Gereformeerde Sendingkerk in Suid-Afrika, wat die Kerk van die Kleurlinge in die Kaap is.

26. Acta Synodi N.H. of G. Kerk van S.A., 1928, p.62. Kyk ook De Kerkbode, 1930, p.240.

27. Acta Synodi N.H. of G. Kerk van S.A., 1931, pp.46,61,123,171.

28. Acta Synodi N.G. Sendingkerk van S.A., 1932, p.1. Transvaalse Kerkargief.

HOOFSTUK 13

BESTENDIGE VORDERING

Die eredienste op Mara is gehou in die skoolgeboutjie wat teen die einde van die vorige eeu op Buysdorp gebou is. Die geboutjie met sy sooimure en rietdak was aan die begin van die twintigerjare al nie net baie bouvallig nie maar ook totaal ontoereikend vir kerkgebruik.¹⁾ Daar is dus planne beraam vir die oprigting van 'n kerkgebou, en dit was veral die energieke onderwyser Smuts wat hier die leiding geneem het. Die oprigting van so 'n gebou was egter nie 'n maklike taak nie, want eerstens was daar geen geld beskikbaar nie en verder sou alle boumateriaal, behalwe die stene wat op die terrein gemaak kon word, 100 kilometer ver van Pietersburg af per ossewa aangery moes word.²⁾ Dat hulle in die omstandighede nog so ruim beplan het, nl. vir 'n kerkgebou met byna 500 sitplekke, 'n konsistorie, moederkamer en kloktoring, met 'n sinkdak en gotiese vensters, spreek van hul entoesiasme en deursettingsvermoë.

Nadat besluit is dat gebou sou word namate daar geld beskikbaar was, is daar aan die begin van 1922 met die bouwerk begin. Alles het volgens plan verloop en op 29 Oktober 1922 is die hoeksteen van die nuwe kerkgebou onder blyke van groot belangstelling deur Daneel gelê.³⁾ Op die hoeksteen staan: "Ned. Herv. of Geref. Kerk, Mara. Hoeksteen gelê deur ds. J.W. Daneel, 29.10.1922. Opgerig deur die Buysfamilie". Mara was toe nog en sou ook nog vir 'n hele aantal jare, deel van die

1. De Kerkbode, Jan. - Jun. 1926, p.744.

2. Meegedeel deur Louis en Michael Buys (albei ouderlinge), 13.6.1976.

3. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.167.

Sendinggemeente Kranspoort wees. Die woorde op die hoeksteen is 'n aanduiding van die mate waarin die Buyse hulle met die Blanke kerk geassosieer het en hulle gedistansieer het van die Swartes van die Sendinggemeente waaraan hulle behoort het.

Teen die helfte van 1923 het evangelis Coenraad Buys, wat toe al oud was en so swak dat hy nie meer kon loop nie, gevra dat die kerkraad hom op 'n wa moes laai en die bouwerk aan die kerk moes gaan wys. Nadat aan sy versoek voldoen is en hy sy tevredenheid en dankbaarheid oor die vordering uitgespreek het, het hy gesê dat die Here hom nou maar kon wegneem.⁴⁾ Kort daarna, op 2 Augustus 1923, is hy oorlede en op Buysdorp begrawe.⁵⁾

Dit het vier jaar geneem om die kerkgebou te voltooi, en eers op Vrydag 23 April 1926 kon die gebou feestelik in gebruik geneem word. "Wat 'n heuglike dag vir die Buyse, wat 'n gewoel en 'n klaarmakery ... Hulle is besig om drie beeste te slag vir die feesvierende menigte",⁶⁾ het ds. B.H. Swart later in "Die Kerkbode" geskryf. Die middag om drie-uur het 'n skare van sowat 600 binne en buite die skoolgebou, wat ook as kerk gebruik is, vergader. Daar het Daneel 'n afskeidswoord gespreek en eerw. C.L. Brink 'n gebed gedoen. Hiervandaan is die skare in 'n lang tou in rye van vier na die nuwe kerk. Die optog is gelei deur die oudste ouderling, Josef Buys, met die Bybel in sy hande. Hy is gevolg deur die sendelinge, kerkraad en gemeente. Daneel het die deur ontsluit en met die ingaan het die skare Psalm 146:1 gesing. Eerw. Hendrik Hofmeyr het die rede gelewer na aanleiding van Lukas 19:46, "Mijn huis is een huis des gebeds". Hierna het ds. B.H. Swart die wydingsgebed gedoen en is daar 'n kollekte opgeneem.⁷⁾

4. Meegedeel deur Louis en Michael Buys, 13.6.1976.

5. Inligting op sy grafsteen te Buysdorp.

6. De Kerkbode, Jan. - Jun. 1926, pp.743,744.

7. De Kerkbode, Jan. - Jun. 1926, p.745.

Mev. Hofmeyr, die weduwee van Stephanus Hofmeyr, kon weens hoë ouderdom nie die verrigtinge bywoon nie maar het 'n boodskap gestuur wat aan die teenwoordiges voorgelees is. Daarin het sy die Buyse gelukgewens, die seën van die Allerhoogste toegebid en hulle opgeroep tot voortdurende toewyding aan die Here.⁸⁾

Op Vrydagaand, Saterdag en Sondag is daar spesiale dienste asook 'n konferensie met die lidmate gehou. By laasgenoemde geleentheid is die wens weer uitgespreek dat die Here die werk te Mara ryklik mag seën en dat die Buyse 'n middel in Gods hand mag wees om ook vir die heidene rondom tot seën te wees.⁹⁾

Die kerkgebou het £500 gekos en die mooi preekstoel, wat tans nog gebruik word, is plaaslik deur ene mnr. Kruger gemaak vir £25.

Al die verrigtinge tydens die inwydingsnaweek is gereël deur onderwyser Smuts, wat ook die inisiatief geneem het met die oprigting van die kerkgebou. Hy en sy eggenote het in die beknpte en toe al bouvallige huisie gewoon wat in 1909 vir Jozef Jooste deur die Buyse gebou is.¹⁰⁾

Die Buyswerkkring het met die inwyding van die kerkgebou uit 60 be-lydende lidmate en 250 siele bestaan. Die kerkraadslede was Jeftha Buys, Jeremia Buys, Andries Buys, Josef Buys, Jan Buys en Elias Nelson.¹¹⁾

Die Buyse moes hulle hande so diep in hul sakke steek om die kerkgebou opgerig te kry dat hulle agtergeraak het met hulle bydraes vir die

8. De Kerkbode, Jan. - Jun. 1926, p.745.

9. De Kerkbode, Jan. - Jun. 1926, p.745.

10. De Kerkbode, Jan. - Jun. 1926, p.743.

11. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.168.

salaris van hulle evangelis-onderwyser. Smuts was genoodsaak om in Maart 1926 'n brief aan die Sinodale Sendingkommissie te skryf en te vra of die Kommissie nie hulle geldelike bydrae vir die werk op Mara kan verhoog nie aangesien die Buyse nie meer hul verpligtinge kon nakom nie. Die Kommissie het hierop geantwoord dat, "dit aan die gemeente duidelik gemaak moet word: Na 60 jaar van evangelisasie moes die stasie instaat gewees het om die geringe verantwoordelikheid te dra".¹²⁾

Die dood van die vrome en nederige Coenraad Buys het 'n leemte op Mara gelaat. Sy plek as geestelike leier van sy mense is later nie-amptelik deur Andries Buys ingeneem. Hy was 'n seun van die evangelis Andries wat in die vorige eeu so 'n belangrike rol in die Soutpansbergse sending gespeel het. Klein Andries en sy broer Alexander Buys, wat dus albei kleinseuns van Michael was, was in die twintiger- en dertigerjare die onbetwiste leiers op Mara. Andries was die hoofouderling en geestelike leier, en Alexander was die voorsitter van die Buyskomitee wat alle aangeleenthede op die plaas gereël het.¹³⁾ Dit was hierdie selfde Alexander wat touleier was toe ou Michael na Pretoria is om Paul Kruger oor die verkryging van 'n eie grondgebied vir die Buyse te spreek. Hy het vertel dat Kruger destyds aan hulle gesê het: "Julle het agteruit geboer. Maar ek sien die bloed van ons broers op jou voorkop. Daarom moet julle basters vorentoe boer. Moenie soos kaffers word nie".¹⁴⁾ Hy het dan ook sy hele lewe lank daarna gestrewe om die Buyse te bevry van die invloed van die Swartes. Selfs op sy sterfbed het die 72-jarige

12. Notule Sinodale Sendingkommissie, 4.3.1926, Transvaalse Kerkargief.

13. Meegedeel deur Louis en Michael Buys, 13.6.1976.

14. Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal I, p.81.

Alexander nog vasgeklou aan hierdie ideaal. Hy het in 1944 in sy huis op Mara aan malaria gesterf eerder as om na die Elim-sending-hospitaal te gaan om behandeling te ontvang. Elim, so het hy geglo, is 'n hospitaal vir Swartes en hy sou sy voet nie daarin sit nie.¹⁵⁾

Alhoewel Alexander Buys self baie donker van kleur was, was hy baie trots op die feit dat sy mense die eerste met Blanke bloed was wat hulle in Transvaal gevestig het, en hy het in sy gesprekke met besoekers altyd daarna verwys. Hy het ook beweer dat die plase wat deur hulle bewoon word die eerste was wat in die omgewing van die Soutpansberg opgemeet en geproklameer is.¹⁶⁾

Alexander Buys is deur Ben Buys as voorsitter van die Buyskomitee opgevolg, en daarna het eers Coenraad Buys en toe Josef Buys die pos beklee totdat evangelis Daniël Buys aan die begin van die veertigerjare voorsitter geword het.¹⁷⁾

Sowat 'n jaar na die inwyding van die kerkgebou het die finansiële posisie van die Buyse weer toegelaat dat daar gedink kon word aan die oprigting van 'n nuwe woonhuis vir die onderwyser. Daneel het hierin die inisiatief geneem en ook eiehandig met die bouwerk gehelp. Die huis is opgerig baie naby die bestaande huis, wat gesloop is nadat die Smutse oorgetrek het.¹⁸⁾ Die huis was egter skaars betrek of daar ontstaan in 1928 'n gerug dat Smuts sy pos sal moet neerlê omdat hy nie as onderwyser gekwalifiseerd is nie. Die gerug het paniek op Buysdorp veroorsaak maar gelukkig kon die sendingsekretaris, nadat hy met die onderwysdepartement in verbinding was, aan Daneel die versekering gee dat die storie van alle waarheid ontbloot was.¹⁹⁾

15. Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal II, p.62.

16. Al J. Venter: Coloured, A Profile of Two Million South Africans, p.277.

17. Meegedeel deur evangelis Daniël Buys, 2.8.1976.

18. Meegedeel deur Louis en Michael Buys, 13.6.1976.

19. Notule Sinodale Sendingkommissie, 4.9.1928, Transvaalse Kerkargief.

In die twintiger- en dertigerjare het baie van die Buyse die plaas verlaat, sommige om 'n beter heenkome te soek terwyl andere verbied is om op die plaas te bly woon omdat hulle met Swartes getrou het. Baie van hulle het in Johannesburg en Pretoria beland terwyl ander in omliggende dorpe soos Messina, Louis Trichardt en Pietersburg gaan woon het. Dit is nie bekend of hulle hulself op geestelike gebied in die stede kon handhaaf nie. Baie van hulle het egter vir die kerk verlore gegaan. Eers in 1959 het Andrew Buys diaken in die wyk Vrededorp van die Sendinggemeente Witwatersrand geword,²⁰⁾ en nog later was Ben Buys die eerste Buys wat op die kerkraad van die Sendinggemeente Pretoria verkies is.²¹⁾ Op die plattelandse dorpe het dit egter beter gegaan. Op Pietersburg en Louis Trichardt het mense soos Jan Buys en Hendrik Stephanus Buys, wat albei met Swart vroue getroud is, leiers geword in die Bantoe gemeentes waarby hulle aangesluit het en het hulle veel vir dié gemeentes beteken.²²⁾

In die vroeë dertigerjare het dr. Louis Leipoldt Mara in sy hoedanigheid as skoolgeneesheer besoek en die volgende bevindinge neergeskryf: "From an anthropological and ethnological point of view the Buys people are perhaps the most interesting group of human hybrids existing in the Union, and it always seemed strange to me that no attempt had been made, privately or officially, to investigate them. A scientific investigation, completely conducted by experts, of this interesting group should yield data of considerable importance. The tribe is still concentrated within a comparatively small area. Although many of the seniors are dead there is still abundant evidence of the

20. Notule Kerkraad N.G. Sendinggemeente Witwatersrand, 7.2.1959, Transvaalse Kerkargief.

21. Notule Kerkraad N.G. Sendinggemeente Pretoria, 8.5.1964, Transvaalse Kerkargief.

22. Hierdie twee Buyse wat albei vir baie jare ouderlinge in die Swart gemeente op Pietersburg was, het saam met ander Buyse met die stigting van die Kleurlinggemeente op Pietersburg in 1973 oorgekom na laasgenoemde gemeente.

fact that the Buys people are of European descent. Quadroons and octoroon types are not difficult to distinguish among them. Among the children especially, recessives to the pure European type may be found".²³⁾

Leipoldt het verder gevoel dat sekere verskynsels onder die Buyse, soos hulle uitstekende vermoë om by die omgewing aan te pas en hulle inherente immuniteit teen endemiese siektes, asook sekere van hulle fisiese en verstandelike eienskappe, bestudeer moes word. Hy vertel dat hy 'n seun ontmoet het met 'n intelligensiekwosiënt van meer as 140, "an unusually high figure for a youth who had had no chance of improving his mind by schooling or by contact with apperceptive masses".²⁴⁾

Smuts was die laaste van die evangelis-onderwysers op Mara. Na sy vertrek in 1933 is die skool deur die Transvaalse onderwysdepartement oorgeneem en is mnr. J.L. Terre Blanché as hoof aangestel. Hy is in 1938 opgevolg deur mnr. A.A. Grundlingh. Grundlingh het in 1942 plek gemaak vir mnr. P. van der Merwe wie se eggenote, mev. F. van der Merwe, heelwat van die gewoontes van die Buyse opgeteken het.²⁵⁾

Die feit dat die onderwysers op Mara belang gestel en verantwoordelikheid aanvaar het vir 'n gedeelte van die geestelike werk onder die Buyse het die pligte van Daneel aansienlik verminder en hy kon meer aandag aan die Swart heidendom van die omgewing gee. Hy was egter nog die sendeling van die Buyse en het noue kontak met hulle gehou

23. Al J. Venter: Coloured, A Profile of Two Million South Africans, p.277.

24. Al J. Venter: Coloured, A Profile of Two Million South Africans, p.277.

25. Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal I, p.111 en II, pp. 23,60,96,136.

deur gereeld eredienste en bidure waar te neem en die sakramente te bedien. Sy kragte het egter geleidelik afgeneem. In 1928 was hy ernstig siek aan maagkoors en herhaalde malaria-aanvalle het sy liggaam afgetakel, maar hy kon tog in diens van die kerk bly tot sewentigjarige ouderdom. Met sy aftrede is daarop gewys dat hy diep spore in die Ned. Geref. Sendingkerk getrap het en 'n leidende aandeel in die ontstaan en ontwikkeling van die kerk gehad het. Van die sendingstasie het hy 'n ware lushof gemaak en die vrugteboorde, groente- en blomtuinte het getuig van die sendeling se onvermoeide ywer, praktiese aanleg, behendigheid en deursettingsvermoë.²⁶⁾

Daneel het aan die einde van April 1935 demissie ontvang, en gedurende September en Oktober het die egpaar van die verskillende buiteposte en ook van Mara afskeid geneem. Op 25 Oktober 1935 het hulle met groot droefheid afskeid geneem van Kranspoort, wat sedert 1898 Daneel se tuiste was. Toe hy in Soutpansberg aangekom het, het hy een gemeente met 400 lidmate aangetref; by sy vertrek was daar drie gemeentes (Kranspoort, Bethesda en Pietersburg) met nie minder as 4 000 lidmate nie. Na sy aftrede het die egpaar op Kleinmond gaan woon en op 16 Julie 1940 is Daneel in die Volkshospitaal in Kaapstad oorlede en op Stellenbosch begrawe.²⁷⁾

Na die vertrek van Daneel was die pos Kranspoort vir 'n hele paar maande vakant. Die Sendingkommissie het besin of daar weer 'n predikant, soos Daneel, of 'n sendeling vir die stasie beroep moes word.²⁸⁾ Nadat besluit is dat enige geordende beroep kon word, is eerw. W.M.A. van Coller

26. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.169.

27. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.170.

28. Notule Sinodale Sendingkommissie, 1935, p.17, Transvaalse Kerkargief.

deur die kerkraad van Kranspoort beroep uit 'n groslys wat deur die Sendingkommissie aan die kerkraad voorsien is.

William Martin Austin van Coller is op 5 Oktober 1903 op Utrecht gebore. Hy het in 1928 sy kursus aan die Sendinginstituut op Wellington voltooi, 'n rukkie geestelike werk op die Lichtenburgse delwerye gedoen en in 1931 'n beroep na die Sendinggemeente Vryheid aangeneem. Hy is op Sondag 7 Februarie 1937 op Kranspoort bevestig. Sy dienstyd het byna nege jaar geduur totdat hy op 24 November 1945 sy demissie ontvang en op sy plaas naby die soutpan gaan boer het. Na sy aftrede het hy nog deelyds die sendingwerk op Kranspoort behartig totdat sy opvolger 'n jaar later bevestig is.²⁹⁾

Voor sy bevestiging het Van Coller al vir 'n paar maande op Kranspoort gehelp en in 1936 het hy begin om 'n eie doop- en lidmateregister vir Mara aan te lê, alhoewel Mara nog nie 'n afsonderlike gemeente was nie. Dié is eers in 1945 gestig.³⁰⁾

Van Coller het hom veral beywer vir die oprigting van 'n nuwe pastorie op Kranspoort. Die huis waarin Daneel al die jare gewoon het, is in 1895 vir Helm gebou en was reeds baie bouvallig. Van die huis waarin Hofmeyr gewoon het, was daar lankal niks meer oor nie. Met die hulp van die Sinodale Sendingkommissie is daar in 1941 'n nuwe pastorie op Kranspoort gebou en is die bestaande woning gesloop.³¹⁾ Die fondamente van die kliphuis van Hofmeyr, sowat 35 meter agter die huidige woning, kan tans nog op Kranspoort gesien word, terwyl daar van Helm en Daneel se woning net die stoeplaveisel nog sigbaar is.

29. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.207.

30. Doopregister Mara, 1936, Transvaalse Kerkargief.

31. W.L. Maree: Lig in Soutpansberg, p.208.

HOOFSTUK 14DIE STIGTING EN BEARBEIDING VAN DIE GEMEENTE

In September 1939 het die Tweede Wêreldoorlog uitgebreek. Hierdie oorlog sou ook in die verre Noord-Transvaalse bosveld nie ongemerk verbygaan nie. Vir die Buyse, soos vir baie ander Kleurlinge, was daar 'n sekere romantiek aan soldaatwees verbonde en heelwat van die jongmans, soos Gabriël en Stephanus Buys, het by die Kaapse Korps aangesluit.¹⁾ Anders as in die Eerste Wêreldoorlog, toe die Kaapse Korps met die slag van Square Hill soveel roem verwerf het, was die Kleurlingkorps in die Tweede Wêreldoorlog 'n nie-vegtende eenheid. Hulle het diens gedoen as motorbestuurders, kokke, seelui, werktuigkundiges, ens.,²⁾ en die Buyse het in hierdie hoedanighede diens gedoen in Noord-Afrika en Italië. Enkeles is met die slag van Tobruk gevange geneem en het die res van die oorlog as krygsgevangenes deurgebring.

Op die tuisfront het sake rustig hul gang gegaan. Van Collier het voortgegaan met die geestelike bearbeiding van die Buyse maar die verderwende invloed van die oorlog het hom ook in dié gemeenskap laat geld. Drankmisbruik en onsedelikheid het onrusbarend toegeneem en die geestelike lewe van die Buyse ondermyn.³⁾

In April 1944 het die Sinodale Sendingkommissie 'n brief van ene mnr. W.H. van Wyk⁴⁾ behandel. Hierin vra Van Wyk dat die kerk

1. Meegedeel deur Stephanus en Gabriël Buys, 17.6.1976.

2. Al J. Venter: Coloured, A Profile of Two Million South Africans, p.257.

3. Notule Ring van Kranspoort, 1945, Transvaalse Kerkargief.

4. Hy is waarskynlik dieselfde Willem van Wyk wat in 1944 'n artikel oor die nageslag van Coenraad de Buys geskryf het. Kyk Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal I, p.79.

meer moet doen vir die geestelike behoeftes van die Buyse. Die brief is na Van Coller vir aandag en optrede verwys.⁵⁾

'n Week of wat later het die Sinode van die Ned. Herv. of Geref. Kerk in Pretoria vergader. Op hierdie vergadering is die volgende voorstel van eerw. T.C. Esterhuizen, wat die gemeente Johannesburg-Wes as ouderling verteenwoordig het, en ds. W.C. Bouwer van Brixton deur die Sinode goedgekeur: "Die H.E. Sinode dra dit op aan die Sinodale Sendingkommissie om oor te gaan tot die meer intensiewe bearbeiding van die Buyse te Mara mits vrywillige bydraes daartoe gevind kan word".⁶⁾ Esterhuizen was destyds leraar van die Kleurlinggemeente Witwatersrand, en die geestelike nood op Mara is waarskynlik onder sy aandag gebring deur Buyse wat in sy gemeente gewoon het.

Die bearbeiding van die Buyse moes taamlik wye belangstelling geniet het, want toe die Sinodale Sendingkommissie in Augustus 1944, 'n paar maande ná die Sinode vergader, kon die Sendingsekretaris rapporteer dat daar verskeie persone en liggame is wat belang stel in die geestelike welsyn van die Buyse en dat daar reeds £205 vir die doel ingesamel is. Die Sendingkommissie het hierop besluit om dit aan ds. R.J. Raath, destyds van Nylstroom, op te dra om met die Ringskommissie van Pietersburg (moederkerk), die Buyse en ander Kleurlinge, die Ringskommissie van die Sendingring van Kranspoort en die betrokke sendeling en sy kerkraad te onderhandel en aanbevelings te doen in verband met die stigting van 'n afsonderlike gemeente vir die Buyse. Die Sendingsekretaris het onderneem om die gemeentes Brixton en Johannesburg-Wes om finansiële steun te nader.⁷⁾

5. Notule Sinodale Sendingkommissie, 12.4.1944, p.250, Transvaalse Kerkargief.

6. Acta Synodi N.H. of G. Kerk van S.A., 1944, p.356.

7. Notule Sinodale Sendingkommissie, 23.8.1944, p.7, Transvaalse Kerkargief.

Na die onderhandelings het die Ringskommissie van die Sendingring nie gras onder sy voete laat groei nie, want reeds op 1 Februarie 1945 is die Ned. Geref. Sendinggemeente Mara amptelik in dié kerkgebou op Buysdorp gestig. Die gemeente sou deel wees van die Sendingring van Kranspoort en die leraar van Kranspoort, eerw. W.M.A. van Coller is as konsulent aangewys. Die grense was dieselfde as dié van die Blanke gemeentes Pietersburg, Soekmekaar, Laeveld, Louis Trichardt en Messina. As ouderlinge is aangewys Daniël Buys, Hermaans Buys, Japie Adams en Jeremia Buys, en as diakens Josef Buys, Andries Buys, Louis Buys en Stephanus Buys.⁸⁾

Die totstandkoming van 'n eie gemeente was die vervulling van 'n lang gekoesterde ideaal van die Buyse en daar was rede tot groot blydschap op Buysdorp. Dit was dan ook met 'n groot mate van trots dat ouderling Daniël Buys die gemeente Mara in Augustus 1945 op die Ringsitting verteenwoordig het.⁹⁾ Die gemeente was nou gestig, maar geldelik het hulle noustrop getrek want nadat die gemeente sy eerste finansiële jaar agter die rug gehad het, is daar by die Ringsvergadering op Nylstroom gerapporteer dat die bydraes van die lidmate £9-13-6 en die kollektes by die erediens £2-16-0 vir die jaar beloop het.¹⁰⁾

Die blote feit dat die gemeente gestig is, het natuurlik niks gedoen aan die dringende behoefte om beter bearbeiding van die Buyse nie. Die Sinodale Sendingkommissie was dus baie gretig dat die gemeente Mara so gou moontlik sy eie leraar moet kry. Hiervoor het die gemeentes Brixton en Johannesburg-Wes elk £50 per jaar belowe; die

8. Die Kerkbode, Jan. - Jun. 1945, p.248.

9. Notule Ring van Kranspoort, 1945, Transvaalse Kerkargief.

10. Notule Ring van Kranspoort, 1946, Transvaalse Kerkargief.

Sendingkommissie sou 'n deel bydra, terwyl daar van die Buyse verwag is om wat nog ontbreek, aan te vul en ook 'n pastorie te voorsien.¹¹⁾

Die eerste haakplek was juis die voorsiening van die pastorie want die Buyse kon nie die nodige geld bymekaar kry om die huis te bou nie. Die probleem is egter opgelos toe die Sinodale Sendingkommissie besluit het om al die boumateriaal, met uitsondering van die stene, wat plaaslik gemaak kon word, aan die kerkraad te skenk.¹²⁾ Onder die leiding van die bekwame en ywerige mnr. Manus van Niekerk, wat toe assistent-onderwyser op Mara was, is daar begin met die oprigting van 'n klein maar netjiese pastorie net onderkant die kerkgebou.

Daar is besluit dat die kerkraad intussen sou voortgaan om te beroep, veral aangesien Van Coller op 24 November 1945 afgetree het en daar nou niemand in die Soutpansbergse omgewing was wat enige amptelike verpligtinge kon nakom nie.¹³⁾ Nadat die kerkraad verskeie kere beroep het uit 'n tweetal name van Kleurlingleraars wat deur die Sinodale Sendingkommissie voorsien was, het dit duidelik geword dat die Kaapse Kleurlingpredikante nie kans gesien het om hulle hier in die verre noorde te vestig nie.¹⁴⁾ Omdat daar nie genoeg fondse was om 'n Blanke leraar te beroep nie het die Sinodale Sendingkommissie ten einde raad probeer om iemand te kry om tydelik op Mara te help. Verskeie persone, o.a. eerw. Rhooide, wat pas afgetree het as sendeling van Nylstroom, is sonder sukses genader.¹⁵⁾

-
11. Notule Sinodale Sendingkommissie, 21.3.1945, p.28, Transvaalse Kerkargief.
 12. Notule Sinodale Sendingkommissie, 21.8.1945, p.51, Transvaalse Kerkargief.
 13. Notule Sinodale Sendingkommissie, 21.8.1945, p.51, Transvaalse Kerkargief.
 14. Notule Sinodale Sendingkommissie, 26.3.1946, p.80, Transvaalse Kerkargief.
 15. Notule Sinodale Sendingkommissie, 22.8.1946, p.93, Transvaalse Kerkargief.

Gelukkig is die vakature op Kranspoort weer op 27 Oktober 1946 gevul toe eerw. L.C. van der Merwe daar bevestig is. Lucas Cornelis van der Merwe is op 10 Desember 1902 naby Lydenburg gebore en het aan die einde van 1927 aan die Sendinginstituut afgestudeer. Nadat hy eers in die destydse Noord-Rhodesië sendingwerk gedoen het, het hy verskeie sendinggemeentes in die Oos-Transvaal bedien totdat hy in 1945 'n beroep na Johannesburg aanvaar het. Hiervandaan het hy 'n jaar later na Kranspoort verhuis.¹⁶⁾ Met sy bevestiging op Kranspoort het hy ook Mara as konsulentgemeente bygekry. Hy het een middagdiens per maand vir die Buyse gehou en verder alle amptelike take verrig, soos om die sakramente te bedien en kerkraadsvergaderings te lei.¹⁷⁾ Hy was streng maar regverdig teenoor die Buyse en hulle het hom allerweë as geestelike leier aanvaar. Onder sy leiding is die sendingkerkie vir die Swartes op Mara in 1955 vervang met 'n nuwe. Van der Merwe het op 23 November 1969 sy emeritaat aanvaar, waarna hy hom op Middelburg, Transvaal, gevestig het. Hy is op 18 Julie 1976 oorlede.¹⁸⁾

Daar was nou wel geen leraar op Mara nie maar die Buyse was bevoorreg om oor onderwysers te beskik wat belang gestel het in hulle sieleheil. Skoolhoof Van der Merwe het Buysdorp aan die einde van 1943 verlaat en is opgevolg deur 'n kleinseun van Stephanus Hofmeyr. Hy was mnr. J.A.S. Hofmeyr, wat in Julie 1945 diens op Mara aanvaar het. Hofmeyr het nie alleen die skoolwerk met ywer verrig nie maar ook op kerklike gebied sy plek volgestaan en dikwels eredienste op Mara gelei. Hy het veral baie in die jongmense belang gestel en op die Ringsitting

16. Die Voorligter, Oktober 1976, p.28.

17. Notule Ring van Kranspoort, 1947, Transvaalse Kerkargief.

18. Die Voorligter, Oktober 1976, p.28.

van 1946 is daar met waardering kennis geneem van sy toegewyde arbeid.¹⁹⁾ Hy het hoof van die skool gebly tot Desember 1956, en van tyd tot tyd het sy eggenote ook op Mara onderwys gegee.

Nadat alle pogings om 'n leraar vir Mara te kry, misluk het, het die Ringskommissie van die Ring van Kranspoort op die gedagte gekom om een van die Buyse as evangelis te laat oplei sodat hy onder sy eie mense kon gaan werk.²⁰⁾ Met die oog hierop het die Kommissie onder leiding van eerw. C.L. Brink van Bethesda aan die begin van 1947 'n besoek aan ouderling Daniël Buys op Mara gebring om te hoor of hy bereid sou wees om hom as evangelis te laat oplei. Vir die 43-jarige Daniël was dit geen maklike besluit nie, maar teen die einde van daardie jaar was hy daarvan oortuig dat hy in dié opsig 'n roeping van die Here ontvang het. Hy is aan die begin van 1948 na die Teologiese Skool Stofberg naby Viljoenskroon, terwyl sy eggenote Harriët en drie kinders op Buysdorp agtergebly het. Aan die begin van 1949 is Harriët ook na Stofberg, waar sy as huisbediende gaan werk het om die pot aan die kook te hou. Ten spyte van 'n ernstige siekbed wat hom lank in die hospitaal gehou het, het Daniël daarin geslaag om die kursus binne drie jaar te voltooi en aan die einde van 1950 het hy sy evangelistesertifikaat ontvang.²¹⁾

Met die Nagmaalviering in Februarie 1951 is Daniël Buys as evangelis van Mara bevestig en het hy dadelik met sy werk begin. Hy het geblyk die regte man op die regte plek te wees. Hy sowel as sy eggenote het die agting van die Buyse geniet en hulle het hul taak met nougesetheid en toewyding verrig. Harriët het verantwoordelikheid vir die vrouewerk

19. Notule Ring van Kranspoort, 1946, Transvaalse Kerkargief.

20. Notule Ring van Kranspoort, 1946, Transvaalse Kerkargief.

21. Meegedeel deur evangelis Daniël Buys, 2.8.1976. Die sertifikaat is in sy besit.

aanvaar terwyl Daniël, behalwe vir sy besoekwerk, kerkisasie vir die jongmense gehou het en byna al die eredienste en bidure waargeneem het. Selfs van die Blanke skoolpersoneel het later getuig dat hulle seën ontvang het onder die dienste van evangelis Daniël Buys.²²⁾

Aan die begin van 1950, terwyl Daniël Buys nog gestudeer het, het die sendeling op Kranspoort 'n brief aan die Sinodale Sendingkommissie gerig waarin hy gemeld het dat sy arbeid onder die Swartes só toegeneem het dat hy nie ook nog geestelike werk onder die Buyse kon doen nie. Die Sinodale Sendingkommissie het toe aan ds. Kotie Retief, 'n emeritusleraar, gevra om op Mara te gaan help.²³⁾ Retief het in die middel van 1950 vir twee maande in die pastorie op Buysdorp gaan woon, die hele gemeente besoek en veral ook aandag gegee aan die siekes. By die Ring is daar vermeld dat Retief se arbeid 'n geestelike opflikkering in die gemeente meegebring het en die Sinodale Sendingkommissie het ook met dankbaarheid kennis geneem van die vrug op Retief se werk.²⁴⁾

Ná Retief het eerw. F.C. Drescher vir 'n rukkie onder die Buyse gewerk maar hy is gou weer weg en die Sinodale Sendingkommissie het besluit om die Sinode van 1951 te vra om te begroot vir die salaris van 'n leraar vir Mara. Die Sinode het egter, miskien omdat Daniël toe reeds onder die Buyse werksaam was, bloot van die punt kennis geneem.²⁵⁾

Toe die Ring van Kranspoort op 11 Augustus 1951 op Potgietersrus

22. Meegedeel deur mnr. Z. de Beer, 12.7.1976.

23. Notule Sinodale Sendingkommissie, 14.3.1950, p.225, Transvaalse Kerkargief.

24. Notule Sinodale Sendingkommissie, 15.8.1950, p.238, Transvaalse Kerkargief.

25. Acta Synodi, N.H. of G. Kerk van S.A., 1951, pp.66,452.

byeenkom, kon ouderling Stephanus Buys, wat Mara verteenwoordig het, meedeel dat Mara uit 125 belydende lidmate bestaan.²⁶⁾ Dit was waarskynlik die meeste lidmate wat die gemeente ooit gehad het. Daar was sowat 100 lidmate met die stigting van die gemeente en daarna het die getalle gewissel tussen 80 en 110. Na 1951 het die lidmatetal weer afgeneem en in 1977 het Mara uit 117 belydende lidmate bestaan.²⁷⁾

Die Ringsitting van 1951 was ook die laaste van die Ring van Kranspoort waarop die gemeente Mara sitting sou hê, want in Augustus van daardie jaar het die Sinode van die Sendingkerk besluit dat die Kleurlinggemeentes in Transvaal se belange beter behartig sou kon word indien hulle in een Ring saamgegroepeer sou word. Gevolglik is die Ring van Transvaal, wat bestaan het uit die vier Kleurlinggemeentes Witwatersrand, Pretoria, Lichtenburg en Mara, nog by dieselfde Sinodesitting in die lewe geroep.²⁸⁾ Hierdie nuwe Ring het vir die eerste keer op 26 September 1952 in Johannesburg vergader en vanselfsprekend is nie die leraar van Kranspoort nie maar die leraar van Witwatersrand tot konsulent van Mara benoem.²⁹⁾ Dit was egter maar 'n benoeming in naam, want vanweë die groot afstand het die amptelike konsulent gewoonlik maar die leraar van Kranspoort gevra om die konsulentwerk op Mara te behartig.

Aan die begin van Februarie 1954 het prop. J.C. Vermeulen op Mara aangekom om geestelike werk onder die Buyse te kom doen. Hy het aan

26. Notule Ring van Kranspoort, 1951, Transvaalse Kerkargief.

27. Notule Ring van Pretoria (Kleurlingring), 1976, Transvaalse Kerkargief.

28. Acta Synodi N.G. Sendingkerk van S.A. (Bantoekekerk), 1951, pp.2, 134.

29. Notule Ring van Transvaal (Kleurlingring), 1952, Transvaalse Kerkargief.

die einde van 1953 aan die Kweekskool te Stellenbosch afgestudeer en vanweë sy voorneme om onder die Kleurlinge te gaan werk, is hy deur die Sinodale Sendingkommissie gevra om tydelik op Mara te help. Hy het op Buysdorp ingewoon by die plaaslike polisiekonstabel sersant Jordaan, wat die pastorie van die kerkraad gehuur het. Vermeulen het die lidmate besoek en hulle veral aangespoor om 'n hoër geestelike en sedelike lewenspeil te handhaaf.

Die kerkgebou het ook dringende aandag nodig gehad. Die kerkbanke is die vorige jaar herstel maar veral die houtvensters was so te sê deur die rysmiere opgevrete en moes vervang word. Vermeulen het hierin die leiding geneem en is later spesiaal gevra om langer op Buysdorp te bly totdat die herstelwerk aan die kerk afgehandel is.³⁰⁾

Dit was deur die jare nog altyd die gebruik in die gemeente dat daar tydens eredienste uit die Hollandse Bybel gelees word en uit die Hollandse Gesangboek gesing word, alhoewel die preke toe al vir baie jare in Afrikaans gelewer is. Op 'n wenk van Vermeulen het die Sondagskool- en katkisasieklas op 28 Maart 1954 'n Afrikaanse kanselbybel aan die kerkraad beskenk, en van daardie datum af was die Skriflesing van die kansel af in Afrikaans. By geleentheid van die eeufeesviering van sendingwerk in Soutpansberg is daar op 17 Maart 1963 'n tweede kanselbybel aan die gemeente geskenk, hierdie keer deur ds. J.F. Naude, wat dit namens die Bybelgenootskap van Suid-Afrika oorhandig het.³¹⁾ Die gemeente het nog voortgegaan om in Hollands te sing, totdat die Sionsgesange van die Kleurlingkerk in 1958 ingevoer is. Vermeulen

30. Meegedeel deur ds. J.C. Vermeulen, 28.6.1976.

31. Inligting voor in kanselbybels.

het Mara aan die einde van Augustus 1954 verlaat toe hy 'n beroep na die Sendinggemeente Standerton aanvaar het.

Tydens die Ringsitting van September 1954 het eerw. D.J. Senekal, wat toe leraar van die Kleurlinggemeente Pretoria was, dit as sy oortuiging uitgespreek dat die Kleurlinggemeentes in Transvaal tuis-
hoort by die Kaapse Ned. Geref. Sendingkerk.³²⁾ Die Ring het hierdie mening onderskryf en die Sinode versoek om die Ring van Transvaal oor te dra aan die Ned. Geref. Sendingkerk in Suid-Afrika. Die Sinode, wat in 1956 op Belfast vergader het, het eenparig besluit om aan die versoek te voldoen en dit aan sy Sinodale Kommissie opgedra om die besluit uit te voer.³³⁾ Nadat 'n paar haakplekke in die grondwet van die Kleurlingkerk uitgestryk is, kon die Sinode van die Ned. Geref. Sendingkerk in Suid-Afrika (Kleurlinge) in 1958 daarvan kennis neem dat die Ring van Transvaal, waaronder die gemeente Mara, op 14 Augustus 1958 in Johannesburg aan dié kerk oorgedra is.³⁴⁾ So het die Buyse ná byna 100 jaar weer deel geword van 'n Kaapse Sinode.

Skoolhoof Hofmeyr het Buysdorp aan die einde van 1956 verlaat. Daarna was die hoofpos vir 'n jaar lank vakant, totdat mnr. Z. de Beer aan die begin van 1957 daar aangestel is. Benewens die hoof was daar drie assistente, almal Blankes, aan die skool verbonde maar die onderwysdepartement het juis in hierdie tyd besluit dat Kleurlingskole sover moontlik deur Kleurlingonderwysers beman moes word.³⁵⁾ Die

32. Notule Ring van Transvaal (Kleurlingring), 1954, Transvaalse Kerkargief.

33. Acta Synodi N.G. Sendingkerk van S.A. (Bantoekekerk), 1956, pp.6,123.

34. Acta Synodi N.G. Sendingkerk in S.A. (Kleurlingkerk), 1958, pp.12,13.

35. Brief Hoofinspekteur Departement van Kleurlingonderwys - J.A. Lombard, 3.7.1977.

assistente is gevolglik almal in die loop van 1957 na ander skole gesekondeer en Kleurlingonderwysers, waaronder ene Coenraad Buys 'n seun van Mara, is in hulle plekke aangestel. Toe De Beer die skool aan die einde van die eerste kwartaal van 1958 verlaat het, het Coenraad Buys waarnemende hoof geword totdat mnr. D.R. Baker in Januarie 1961 as hoof aangestel is. Baker het egter net 'n jaar op Mara gebly en in 1963 en 1964 het mnr. G.E. Olifant as hoof waargeneem.³⁶⁾ Die onderwysers het egter geen verantwoordelikeid gehad nie, met die gevolg dat die skool agteruitgegaan het. So het dit byvoorbeeld gebeur dat daar op 'n Maandag geen onderwyser by die skool opgedaag het nie en die skoonmaker van die skool die kinders vir die dag moes besig hou.³⁷⁾

Dit alles het groot ontsteltenis onder die Buysse veroorsaak en evangelis Daniël Buys, wat ook voorsitter van die Buyskomitee was, het dringende versoek tot die departement gerig om iets aan die toestand te doen.³⁸⁾ Die gevolg was dat mnr. S.S. Ernest aan die begin van 1965 na Mara gesekondeer is om as hoof waar te neem. Aan die begin van 1968 is hy as permanente hoof aangestel. Ernest, 'n Kleurling wat ook Indiërbloed in sy are het, was 'n bekwame onderwyser en skoolhoof. Ongelukkig het hy nie aan die N.G. Kerk behoort nie en ook nie groot belangstelling vir die godsdiens gehad nie, sodat die groot geestelike invloed wat die skool al die jare op die kinders en die hele gemeenskap gehad het, verlore gegaan het. Aan die begin van 1974 is Ernest deur die Buyskomitee beskuldig van sekere wanpraktyke en gevra om die plaas te verlaat.³⁹⁾ Hy is opgevolg

36. Skooljoernaal Marase Kleurlinglaerskool, 1958, 1961, 1963.

37. Meegedeel deur mnr. S.S. Ernest.

38. Meegedeel deur evangelis Daniël Buys.

39. Notule Buyskomitee, 31.1.1974.

deur mnr. J. Makola, wat tans die pastorie van die kerkraad huur en lank assistent-onderwyser op Mara was.⁴⁰⁾

Gedurende 1963 is die honderdjarige bestaan van sendingwerk van die Ned. Geref. Kerk in die Soutpansberg op luisterryke wyse gevier. Op Kranspoort is daar 'n gedenknaald opgerig en op Louis Trichardt is 'n nuwe kerkgebou aan die Swart gemeente geskenk en ingewy. Die Buyse, deur wie se inisiatief die sendingwerk begin is, het vanselfsprekend 'n aandeel aan die fees gehad. Daniël Buys het die feesgangers namens die Buyse toegesprek, terwyl sy eggenote Harriët 'n krans op MacKidd se graf gelê het. By geleentheid het daar ook 'n koor van Mara opgetree.⁴¹⁾

Na eerw. L.C. van der Merwe se aftrede in November 1969 is ds. (later prof.) F.S. Malan van Johannesburg na Kranspoort beroep. Hy het die beroep aanvaar en is op 1 April 1970 as leraar van Kranspoort bevestig. Omdat Mara en Kranspoort nie meer gemeentes van dieselfde kerk was nie, was Malan nie so nou aan die Buyse verbonde as sy voorgangers nie. Die konsulente wat die Ring van tyd tot tyd aangewys het, soos di. F.J. van Loggerenberg en J.C. Vermeulen van Pretoria en H.A. Rust van Witwatersrand-Oos, het Mara meer dikwels besoek en ook die meeste van die amptelike werk gedoen. Malan het egter elke Woensdagmiddag Bybelstudie vir die Buyse gaan hou, katkisasieklasse waargeneem en dan en wan ook eredienste gelei. Hy het ook belangstelling getoon vir die skool op Buysdorp, wat hy dikwels besoek het.⁴²⁾

40. Meegedeel deur mnr. J. Makola, 13.6.1976.

41. Eeufeesbrochure: 'n Eeu van Genade 1863 - 1963, Transvaalse Kerkargief.

42. Notule Kerkraad van Mara, 11.12.71, p.28.

Vanweë sy taktvolle optrede en innemende geaardheid het die Buyse hoë agting vir hom gehad maar ongelukkig het hy Kranspoort weer op 17 Oktober 1972 verlaat om dosent aan die Teologiese Skool Stofberg op Turfloop te word.⁴³⁾

Aan die begin van die sewentigerjare was dit duidelik dat die kerkgebou weer aandag nodig het. Die noordelike en oostelike mure was erg gebars, die dak het gelek en daar is ook gevoel dat die kerk van 'n plafon voorsien behoort te word. Na ondersoek het dit geblyk dat die herstelwerk sowat R4 000 sou beloop. Hiervan het die Buyskomitee R1 780 bygedra en die kerkraad R1 700, terwyl die Buysfamilie aan die Rand en Pretoria vir die ontbrekende R600 ingestaan het. Die herstelde kerkgebou is oor die naweek van 2 tot 4 September 1972 feestelik ingewy onder leiding van die konsulent, ds. H.A. Rust. Die verrigtinge het saamgeval met die herdenking van die hoeksteenlegging van die kerkgebou 50 jaar gelede. Evangelis Daniël Buys het 'n nuwe hoeksteen langs die oue gelê en daarna is die deure van die herstelde kerk deur sy eggenote Harriët oopgesluit. Die inwydingsrede is gelewer deur ds. F.S. Malan van Kranspoort. Saterdagmiddag 3 September was daar 'n filmvertoning en die volgende oggend het die gemeente Nagmaal gevier onder leiding van ds. L.C. van der Merwe. Sowat 400 Buyse van oor die hele Transvaal het die verrigtinge bygewoon.⁴⁴⁾

By al die vrolikheid was daar egter ook 'n toon van weemoed, want evangelis Daniël Buys het besluit om by dieselfde geleentheid sy emeritaat te aanvaar. Na 'n diens tyd van 21 jaar in die gemeente het

43. Jaarboek van die N.G. Kerke, 1977, p.257.

44. Notule Kerkraad van Mara, 2.9.1972, p.48.

sy gesondheid veel te wense oorgelaat en is hy van sy ampsverpligtinge onthef. Sy eggenote het egter voortgegaan met die organisasie van die vrouewerk.⁴⁵⁾

Die oorspronklike vier gemeentes van die Ring van Transvaal het teen 1970 aangegroei tot 15. Die Sinode van die Sendingkerk het gevolglik op sy vergadering in Oktober 1970 besluit dat wanneer die Ring die tyd daarvoor ryp ag, dit in twee kon verdeel.⁴⁶⁾

Dit het in 1972 gebeur toe die sestiende gemeente, Oos-Transvaal, gestig is en die Ring van Transvaal verdeel het in die Ring van Witwatersrand en die Ring van Pretoria. Mara het sedert dié datum onder laasgenoemde Ring resorteer.

Die feit dat daar 16 gemeentes in Transvaal was, het egter nie beteken dat alle gebiede in Transvaal binne die grense van 'n Kleurlinggemeente geval het nie, en dit het gebeur dat Kleurlinge op sommige plekke nie bearbei is nie omdat hulle buite die grense van enige gemeente gewoon het. Om dié probleem op te los, het die Ring van Transvaal reeds op 'n vergadering in 1971 besluit om die grense van gemeentes so te wysig dat die hele Transvaal binne die grense van bestaande gemeentes sal val. Op aandrang van die Ring het die kerkraad van Mara op 26 Junie 1971 goedkeuring verleen dat sy grense só verander mag word dat die volgende landdrosdistrikte binne die grense van die gemeente val: Zoutpansberg, Messina, Sibasa, Letaba, Pietersburg en Potgietersrus.⁴⁷⁾ Dit het beteken dat die hele Transvaalse gebied van Naboomspruit in die suide tot Beitbrug in die noorde, en van Phalaborwa in die ooste tot die Botswanagrens in die

45. Notule Kerkraad van Mara, 24.6.1972, p.35.

46. Acta Synodi N.G. Kerk in S.A. (Kleurlingkerk), 1970, p.289.

47. Notule Kerkraad van Mara, 26.6.1971, p.26.

weste binne die grense van Mara geval het.

Aanvanklik het dit nie baie saak gemaak presies waar die grense van Mara was nie, want verreweg die meeste Kleurlinge in Noord-Transvaal het op Mara gewoon. Met die loop van jare het die Kleurlinggemeenskappe op ander dorpe, en by name op Pietersburg, egter al groter geword en moes daar plan gemaak word om hulle ook kerklik te bearbei.

Die Kleurlinge op Pietersburg, waaronder heelwat Buyse, het aanvanklik ingeskakel by die Swart gemeente op Pietersburg en sommige het, soos reeds aangetoon, leiers in dié gemeente geword. Onder leiding van die destydse sendeling op Pietersburg, ds. O.J. Olivier, is daar egter in 1968 besluit om aparte eredienste vir die Kleurlinge op die dorp te hou. Die man wat hiervoor verantwoordelikheid aanvaar het was 'n plaaslike boukontrakteur, mnr. J. Oosthuizen, wat ook ouderling in die moedergemeente was. Die gesinne van Elias Buys en Emma da Gama (gebore Buys) was die kern van hierdie groepie Kleurlinge en die eredienste is ook aanvanklik in Elias Buys se huis gehou. Later het Oosthuizen daarin geslaag om 'n ou huis van die stadsraad van Pietersburg in die Kleurlingwoonbuurt te bekom en hy het dit op eie koste ingerig as aanbiddingslokaal. Die werk het vinnig gegroei en in April 1970 is Pietersburg ingedeel as 'n wyk van Mara en is daar vier kerkraadslede uit Pietersburg, waarvan twee Buyse was, op die kerkraad van Mara verkies. Dit het meegebring dat die kerkraad van Mara meteens byna verdubbel het.⁴⁸⁾

Aan die begin van 1972 het die Ringsendingkommissie van die Ring van Pietersburg (Moederkerk) besluit dat die gemeente Mara weens die groei

48. Notule Kerkraad van Mara, 8.4.1970, p.17.

op Pietersburg so groot geword het dat 'n eie leraar vir die gemeente verkry moes word. Daar is by die Sinode van Noord-Transvaal (Moederkerk), wat in April 1972 vergader het, aansoek om finansiële steun gedoen en die Sinode het 'n subsidie van R3 600 per jaar vir die pos goedgekeur.⁴⁹⁾ Die res van die geld is deur die Ringe van Pietersburg en Louis Trichardt (Moederkerk) voorsien, terwyl van die gemeente Mara self 'n bydrae van R650 per jaar verwag is. Aangesien Pietersburg reeds byna net soveel lidmate as Buysdorp gehad het en ook nog aanmerklik sou groei, is besluit dat die leraar op Pietersburg sou woon. Eindelik was alles gefinaliseer en op 28 September 1972 kon die kerkraad van Mara oorgaan tot die beroeping van 'n eie leraar. Dit was die vervulling van 'n ideaal vir meer as 70 jaar.⁵⁰⁾

Ds. J.A. Lombard van die Ned. Geref. Kerk Pietersburg-Noord is beroep, en nadat hy die beroep aanvaar het, is hy op 27 Januarie 1973 op plegtige wyse in die kerkgebou op Buysdorp in sy amp bevestig. Die rede is ook hier deur ds. F.S. Malan gelewer, terwyl die amptelike bevestiging deur die konsulent, ds. H.A. Rust, gedoen is. Na die bevestiging van sy eie leraar kon die kerkraad van Mara die gemeentelike werk op 'n vaster voet organiseer. Wyke is ingedeel, 'n jaarprogram is opgestel, 'n rooster waarvolgens die eredienste deur die kerkraadslede en die leraar gelei sou word, is uitgewerk en 'n koevertstelsel waarvolgens lidmate hul dankoffers sou gee, is ontwerp. Die leraar het ook as skriba en kassier van die gemeente opgetree, terwyl sy eggenote verantwoordelikheid vir die vrouewerksaamhede op Buysdorp en Pietersburg aanvaar het. Pietersburg het ook spoedig sy eie jeugvereniging

49. Acta Synodi N.G. Kerk Sinode van Noord-Transvaal, 1972, pp.278,1266.

50. Notule Kerkraad van Mara, 28.9.1972, pp.51,52.

gehad. Sondagskole is opnuut op albei plekke georganiseer en daar is 'n aanvang gemaak met katekisasieklasse op albei plekke.⁵¹⁾

Dit het egter gou geblyk onprakties te wees om Buysdorp en Pietersburg as een gemeente te bearbei. Die eerste probleem was van finansiële aard omdat albei groepe graag beheer oor hulle eie fondse wou behou. Die kerklike behoeftes van die plattelandse Buysdorp was ook heeltemal anders as dié van die stedelike Pietersburg, en die twee groepe, wat sowat 100 kilometer uitmekaar woon, het ook niks met mekaar in gemeen gehad nie. Bowendien kon kerkraadsvergaderings oor dié afstand net met groot moeite gehou word. Gevolglik het die kerkraad op 26 Mei 1973 eenparig besluit om die Ring van Pretoria te vra om die Pietersburgwyk af te stig as selfstandige gemeente.⁵²⁾ Nadat aan alle formaliteite voldoen is en die Ring sy goedkeuring verleen het, is die gemeente Pietersburg op 29 Julie 1973 van Mara afgestig. Pietersburg se grense het die landdrostdistrikte Pietersburg, Potgietersrus en Letaba omsluit, sodat Mara met die distrikte Zoutpansberg, Messina en Sibasa oorgebly het.⁵³⁾

Met die stigting van die Pietersburggemeente het die Kerkraad van Mara 'n bedrag van R340 as bruidskat geskenk. Die twee kerkrade het ook 'n ooreenkoms aangegaan waarvolgens die twee gemeentes in kombinasie sou tree en deur een leraar bearbei sou word. Ingevolge hierdie ooreenkoms is Lombard op 14 Oktober 1973 ook as leraar van Pietersburg bevestig.⁵⁴⁾

51. Notule Kerkraad van Mara, 10.2.1973, pp.58,59.

52. Notule Kerkraad van Mara, 26.5.1973, p.62.

53. Notule Ring van Pretoria (Kleurlingring), 1973, Transvaalse Kerkargief.

54. Jaarboek van die N.G. Kerke, 1976, p.E1 62.

HOOFSTUK 15

DIE BUYSE VANDAG

Die grondgebied waarop die Buys tans woon, is nog presies dieselfde as dié wat Paul Kruger in 1888 aan Michael Buys gegee het vir die stam om op te woon. Die vier plase wat, soos reeds vermeld is, saam Mara genoem word, bestaan uit 'n noordelike bergagtige gedeelte en 'n suidelike gedeelte wat meer gelyk is. Die noordelike gedeelte is teen die hange van die Soutpansberg geleë en vanwee die hoë jaarlikse reënval van tot 700mm. is dit bedek met 'n groot verskeidenheid bome, struikgewasse en gras. Die gebroke topografie werk egter beperkend in op die grootskaalse verbouing van gewasse. Die reënval in die suidelike gedeelte wissel tussen 400 en 500mm. per jaar. Die veld is hier oorwegend soet en indien dit oordeelkundig beheer word, vergelyk dit goed met van die beste soetveld in Suid-Afrika.¹⁾ Dit is dus uiters geskik vir weiding.

Die plaas is onontwikkel en enige pogings wat aangewend word om dit te ontwikkel, ondervind die hardnekkige teenstand van sommige van die invloedrykste lede van die stam wat vas glo dat die plaas van hulle weggeneem sal word sodra dit ontwikkel is.²⁾ Gedeeltes van die plaas word verhuur aan Blanke boere³⁾ wat dit vir weiding gebruik en die enigste gedeelte wat bewerk word, is die sowat 400 hektaar in die middel van Mara, waar stamlede wat daarom vra elk sowat 10 hektaar ontvang waarop hulle gewasse (gewoonlik mielies) mag verbou.⁴⁾

-
1. A.J. Pienaar en D.J.G. Smith (Dept. Landbou-Tegniese Dienste): Sosio-Ekonomiese Onderzoek van Noord-Transvaal, pp.21,22,28,29,74.
 2. Notule Buyskomitee, 4.9.1976.
 3. Notule Buyskomitee, 8.8.1973.
 4. Meegedeel deur Simeon Buys (Sekretaris van die Buyskomitee), 12.6.1977.

Die Buyse kies elke drie jaar uit eie geledere 'n komitee van vyf lede wat die leiding neem in alle sake wat die stam raak. Wanneer daar oor geldelike aspekte gepraat word, vergader die komitee onder die voorsitterskap van die landdros van Louis Trichardt, maar ander sake word afgehandel onder die leiding van 'n eie voorsitter. Die komitee, wat die Buys-komitee genoem word, bestaan tans (1977) uit Gideon Buys (voorsitter), Simeon Buys (sekretaris), Andries Buys, Gabriël Buys en Gilbert Lawrence. Die komitee vergader so dikwels as wat nodig is en meesal gaan dit oor die toekenning van woonpersele. Wanneer een van die stamlede 'n eie huis wil bou, moet hy of sy voor die komitee verskyn en aansoek doen om 'n woonperseel. As daar bewys kan word dat een van sy ouers Swart is, of as hy of sy self met 'n Swarte getroud is of saamleef, word die aansoek summier van die hand gewys. Slegs stamlede mag aansoek doen en persoonlike dokumente soos geboorte- en huweliksertifikate moet voorgelê word. Indien alles in orde gevind word, word 'n terrein van 100 by 100 treë afgetree en aan die aansoeker toegeken.⁵⁾ Suksesvolle applikanté mag verder aansoek doen om grond vir plantdoeleindes. Die huise en persele van stamlede wat te sterwe kom, word aan een van hulle kinders toegeken slegs as die kinders ook aan al die nodige vereistes voldoen. Buyse wat persele besit en dan met Swartes trou of saamleef, moet die plaas verlaat. Ongetroude Buys-vroue met of sonder kinders mag ook aansoek doen om persele en dit word slegs geweier indien onomstootlik bewys kan word dat die buite-egtelike kinders se vaders Swart is - iets wat selde moontlik is.⁶⁾

Stamlede wat verblyfplek op die plaas het, mag soveel beeste as wat hulle wil op die gesamentlike weiveld aanhou. Elkeen is egter

5. Notule Buyskomitee, 23.11.1974.

6. Meegedeel deur Evangelis Daniël Buys, 2.8.1976.

verantwoordelik vir sy eie beeste. Die komitee moet dikwels klagtes aanhoor van beeste wat in iemand anders se landerye beland. In sulke gevalle ondersoek die komitee die skade en die eienaar van die beeste word aangesê om vergoeding te betaal.⁷⁾ Elke inwoner mag soveel hout as wat hy vir eie gebruik nodig het op die plaas bymekaar maak, maar niemand mag hout verkoop nie.⁸⁾

Ander sake waaraan die Buyskomitee aandag gee, is die aanlê van water⁹⁾ en die instandhouding van paaie. Daar loop twee watervore oor die plaas en vanuit dié vore mag water gelei word. Dit mag egter nie opgegaar word nie. Die paaie op die plaas is haas onbegaanbaar omdat die komitee die reëling het dat elke inwoner die stuk pad wat voor sy perseel verbyloop, moet onderhou,¹⁰⁾ en dit word natuurlik nie gedoen nie.

Die Buyskomitee beskik oor heelwat fondse. In 1976 het hulle 'n totaal van R28 000 op belegging gehad.¹¹⁾ Dit is oor die jare bymekaargemaak uit die huurgeld wat die Blanke boere betaal. Uit hierdie fonds het die komitee in 1976 'n mooi gemeenskapsaal op Buysdorp laat bou en uit dankbaarheid vir die grond wat hulle besit, is die saal na President Kruger vernoem. Daar is ook 'n beursfonds gestig en Buyse wat verder wil studeer kan hier om hulp aanklop.¹²⁾

Die skool, kerk, saal en poskantoor is naby mekaar in die middel van Mara opgerig. Dit is sowat drie kilometer van die Vivo-Louis Trichardt-pad geleë en kan maklik bereik word met die mooi teerpad wat in 1972

-
7. Notule Buyskomitee, 22.3.1974.
 8. Notule Buyskomitee, 22.3.1974.
 9. Notule Buyskomitee, 1.4.1974.
 10. Notule Buyskomitee, 30.4.1977.
 11. Meegedeel deur die Landdros van Louis Trichardt (D.C. van Jaarsveld) wat by geleentheid voorsitter van die Buyskomitee is, 15.7.1976.
 12. Notule Beursfondskomitee, 23.3.1976. Hierdie komitee behartig alle beursaansoeke en het die landdros as voorsitter en die skoolhoof as sekretaris.

gebou is. Verderaan is daar ook 'n winkel, maar dié behoort aan 'n Indiër omdat die Buyse nog altyd rusie maak oor wie van hulle die winkel mag besit.¹³⁾

Die posmeesteres is 'n Buysvrou. Sy word deur die komitee aangestel maar deur die departement van Poswese besoldig. Elke keer wanneer daar 'n nuwe posmeesteres aangestel word, word sy deur die komitee gewaarsku om nie dienste op skuld te verskaf nie en ook nie telefoon-gesprekke af te luister of die inhoud van telegramme met andere te bespreek nie.¹⁴⁾

Die skool beskik oor 98 leerlinge en die personeel bestaan uit 'n hoof en drie assistente. Die kinders ontvang onderrig van graad een tot standaard ses. Slegs leerlinge wat as Kleurlinge geregistreer is, word in die skool toegelaat. Kinders wat om die een of ander rede nie geregistreer is nie of nie kan bewys dat hulle Kleurlinge is nie, is nie welkom nie en word verwys na die Bantoeskool op die plaas. Daar is sulke kinders wat nie na die Swart skool wil gaan nie en dan sonder enige formele onderrig op die plaas grootword. Omdat die reëling bestaan dat buite-egtelike kinders volgens die ras van die moeder geklassifiseer word, kry sulke kinders van Swart vaders meesal Kleurlingdokumente en word hulle wel op skool toegelaat. So word hierdie kinders deel van die gemeenskap, en dit dra by tot die verswaring van die Buyse.¹⁵⁾

Die ou sooi- en strooidakhuisies wat oral op die steiltes en verspreid op die plaas gebou is, is in die laaste paar dekades vervang met

13. Meegedeel deur Gilbert Lawrence (lid van die Buyskomitee), 12.1.1975.

14. Notule Buyskomitee, 28.4.1976.

15. Meegedeel deur J. Makola (skoolhoof), 13.6.1976.

moderne baksteenwonings. Die huise is ook modern gemeubileer en in die voorhuis staan daar, onderkant die foto's van die Boeregeneraals en die Voortrekkermonument, 'n duur hoëtroustel wat nie maklik afgeskakel word nie. Rondom die meeste huise is daar 'n paar vrugtebome met 'n troppie Boerbokke wat eenkant loop en wei. Dis nie maklik om by die huise te kom nie, want as gevolg van die skuins hellings verspoel die paadjies elke somer en daar word nie moeite gedoen om dit te herstel nie.

Die Buyse is oor die algemeen sindelike mense wat daarvan hou om in skoon en netjiese huise te woon. Diegene wat hulle vertroue geniet, word met gasvryheid en opoffering van hulle kant ontvang. Teenoor vreemdelinge, en veral joernaliste, is hulle agterdogtig. Hulle beweer dat joernaliste, soos Sarah Gertrude Millin,¹⁶⁾ onware berigte oor hulle die wêreld ingestuur het,¹⁷⁾ en hulle vergeet sulke dinge nie maklik nie.

Omdat hulle almal familie van mekaar is, weet hulle alles van mekaar, en aangesien hulle boonop naby mekaar woon, is dit te verstane dat hulle voortdurend in rusie met mekaar lewe. In wese is die Buyse egter gemoedlike mense met 'n fyn humorsin. Diegene wat hulle goed leer ken, ontwikkel 'n gevoel van deernis teenoor hulle en dis maklik om aan hulle geheg te raak.

Vyf-en-dertig jaar gelede het Leipoldt bevind dat die Buyse uitsonderlik groot is en oor 'n goedgebalanseerde liggaamsbou beskik.¹⁸⁾

16. Millin het in 1950 'n roman met die titel *King of the Bastards* oor die lewe van Coenraad de Buys geskryf.

17. Meegedeel deur evangelis Daniël Buys, 2.8.1976.

18. Al J. Venter: *Coloured, A Profile of Two Million South Africans*, p.277.

Dit is vandag nog net so waar en is sekerlik 'n eienskap wat hulle van hul voorvader, Coenraad de Buys, oorgeërf het. Die Buyse het in aansienlike mate met mekaar ondertrou. Van die 56 gesinne op Mara is daar 47 waarvan die ouerpare nog albei leef. In 34 van hierdie gevalle bestaan die ouerpare uit lede van die Buysstam wat met mekaar getroud is of met mekaar saamlewe.¹⁹⁾ Ten spyte van die mate waarin hulle ondertrou is, is daar min merkbare fisiese of verstandelike afwykings by die Buyse te bespeur.

Huwelike en begrafnisse is belangrike gebeurtenisse op Mara en word in die reël deur man en muis bygewoon. Veral met begrafnisse is die invloed van die heidendom van die verlede nog merkbaar. Die nag voor die begrafnis word daar die heel nag by die lyk gewaak. Dit is 'n gewoonte wat ook by sommige Europese volke voorkom (vergelyk die Engelse "wake"), maar blykbaar het die Buyse dit by Swart voorouers oorgeneem wat bang was dat mense dele van die lyk vir toorgoed sou verwyder. Hierdie wakery by 'n lyk het al by geleentheid ontaard in 'n drinkparty.²⁰⁾ Die graf van die oorledene mag ook, volgens tradisie van die Buyse, nie gegrawe word voor die dag van die begrafnis nie. Moontlik stam dit ook uit 'n vroeëre vrees dat daar met die graf gepeuter sal word. So onlangs as die begin van 1976 het dit gebeur dat 'n gesin ná 'n partytjie die bene van die vleis wat op die partytjie genuttig is by die graf van 'n voorouer gaan begrawe het. Dit is egter net billik om te sê dat hierdie daad groot ontsteltenis by die Buyse veroorsaak het en dat die betrokke persone kwaai berispe is.²¹⁾

Wanneer 'n Buysdogter in die huwelik wil tree moet die jongman

19. Gemeenteregister N.G. Sendinggemeente Mara, 1976.

20. Notule Kerkraad van Mara, 15.11.1975, p.78.

21. Notule Kerkraad van Mara, 7.2.1976, p.79.

toestemming vra, nie net van die bruid se ouers nie, maar van haar hele familie wat vir hierdie doel byeengeroep word. Die jongman word dan uitgevra oor sy agtergrond en moet veral kan bewys dat hy 'n Kleurling is. Wanneer alles in orde bevind word, word toestemming tot die huwelik verleen op voorwaarde dat daar 'n bedrag geld, gewoonlik sowat R25, aan die familie betaal word. Hierdie geld word gebruik vir die huweliksonthaal. Wanneer die huwelik om een of ander rede nie plaasvind nie, word die geld aan die jongman terugbetaal.

Sommige Buyse handhaaf gebruike wat vroeër by Blankes voorgekom het. As die dood in die huis is, word die portrette omgedraai en rouklere aangetrek, en as die weer swaar is, word die spieëls toegegooi.

Behalwe die tweedrag en jaloesie wat dikwels alle inisiatief doodsmoor, is drankmisbruik 'n ander kanker wat in die gemeenskap groei. Volgens 'n opname wat in Augustus 1976 deur die kerkraad gemaak is, was daar op dié datum 28 probleemdrinkers op Mara. Terselfdertyd was daar sewe vroue wat drank gestook of aangehou en op onwettige wyse verkoop het.²²⁾ Onder hierdie groepe is daar helaas ook getroue kerkgangers. Die Buyskomitee is besorg oor hierdie toedrag van sake en het al die hulp van die polisie ingeroep om die onwettige verkoop van drank te probeer bekamp.²³⁾

Dan is daar nog die groot tragedie van die Buyse: onsedelikheid. Ten spyte van die jarelange fanatiese stryd van die Buyse om so Blank moontlik te bly en los te kom van alle kontak met Swartes, is die Buyse vandag swarter as ooit tevore. Terwyl hulle angsvallig daarteen gewaak het dat 'n Buys met 'n Swarte trou, het hulle jong dogters geboorte geskenk aan buite-egtelike kinders waarvan die vaders in baie gevalle

22. Opname deur Kerkraad van Mara gemaak in Augustus 1976.

23. Notule Buyskomitee, 23.7.1976.

swart was. "Ons meisiekinders gee niks om nie en dis hulle skuld dat die Buyse vandag so swart is",²⁴⁾ het evangelis Daniël Buys by geleentheid gesê. Hierdie buite-egtelike kinders is deur hul moeders as Buyse geregistreer en grootgemaak, en alhoewel daar Buyse is wat baie lig van kleur is, is daar ook diegene op Mara wat uiterlik in geen opsig onderskei kan word van die Swartes van die omgewing nie.

Natuurlik is dit ook nie waar dat alle buite-egtelike kinders se vaders Swart was nie. Van die vroegste jare af is daar ook sulke kinders van Blankes gebore. Die Glades en die Knights se stamvaders was Engelse van die omgewing; die Cohens, wat vandag nog op Buysdorp woon, kom van die Joodse smous wat die gebied met sy handelware besoek het; die Da Gamas het Portugese bloed in hul are; die Kabas en die Salems se stamvaders was Indiërhandelaars en, les bes, die Du Plessis's en die Slabbertse is die nakomelinge van stoere Afrikaners. Sommige buite-egtelike babas is gewoonweg Buys gedoop, maar ander moeders het aan hulle kinders die name en vanne van die vaders gegee - dikwels sonder dat die vaders daarvan bewus was. Helm en Daneel het egter geen geheim gemaak van die oorsprong van baie van die kinders nie, en opmerkings soos "Kind van een Blanke", "Hoerkind" en "Onegte Kind", kom in die doopregister voor.²⁵⁾

Vandag het die meeste buite-egtelike kinders wat gebore word Kleurlingvaders. Die aantal buite-egtelike geboortes onder die Buyse is egter ongelooflik hoog. Van die 14 babas wat in 1975 in Mara gedoop is, is tien buite-egtelik gebore.²⁶⁾ Daar is in die verlede gesê dat die

24. Meegedeel deur evangelis Daniël Buys, 2.8.1976.

25. Doopregister Mara, 1907, 1913, 1914, 1932, 1934. Kyk ook Doopregister Rehoboth-Spelonken, 1910, 1912, Transvaalse Kerkargief.

26. Doopregister Mara, 1975. Daar word nie meer in die Doopregister aangeteken dat die kinders buite-egtelik gebore is nie maar die name van die vaders word verswyg.

Buyse hulle dogters na die stede stuur met die opdrag om ontug met 'n Blanke te pleeg sodat die stam weer verwit kan word.²⁷⁾ Daar kan egter tans geen gronde vir so 'n bewering gevind word nie.

Die name wat Buysouers aan hulle kinders gee, verskil miskien nie veel van dié wat ander ouers gee nie, maar is tog interessant omdat daar drie duidelike tendense te onderskei is. Die een groep ouers gee aan hulle kinders gewoonweg familiename. Coenraad, Sarina, Doors, Elsie, Michael, Gabriël, Josef en Petrus kom van die vroegste tye af voor en word tans nog by herhaling gebruik. Daar was en is egter ook diegene wat hulle kinders vernoem na mense vir wie hulle bewondering koester of gebeurtenisse waarmee hulle te make gekry het. Beyers Buys is in die sestigjare in 'n motorongeluk oorlede, Kruger Buys is koster van Mara, Stephanus Buys het onlangs as ouderling afgetree, Trane Buys is tydens die griepepidemie gebore, en Niel Armstrong Buys toe die eerste man in 1969 op die maan geland het. 'n Mens kan seker ook nie die Da Gama-ouers verkwalik wat hulle kind Vasco laat doop het nie. Die jonger geslag Buyse hou daarvan om aan hulle kinders deftige name te gee. Dikwels is dit buite-egtelike kinders wat sulke name kry - miskien om te vergoed vir die gebrek aan 'n vader. Pearly, Sharon, Eugène, Shane, Chantel en Gershwin is maar enkele van die Buyskinders wat in die jongste dekades gebore is.²⁸⁾

Behalwe die Buyse woon daar ook nog altyd 'n aantal Swartes op Mara. Hulle is die arbeiders wat die landerye en tuine bewerk, en die meeste Buyse het ook Swart bediendes in hulle huise. Daar was 'n tyd toe die beste en grootste deel van die Buys-grond deur Swartes bewoon is,²⁹⁾

27. Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal II, p.63.

28. Doopregister Mara, 1893,1918,1969,1975.

29. Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal I, p.115.

maar dit is nie meer so nie. Die reëling wat tans geld, is dat stamlede Bantoe-arbeiders vir eie gebruik mag werf. Die Swartes mag vir so lank as wat hulle vir die betrokke stamlid werk, op die plaas woon. Sodra die diens beëindig word, moet die Swartes die plaas verlaat. Geeneen van die Buyse mag 'n Swarte in diens neem wat by iemand anders op die plaas in diens is of was nie.³⁰⁾ Swartes word nie in die kerk toegelaat nie. Aan die begin van 1977 wou die moderatuur van die N.G. Kerk in Afrika (Noord-Transvaal) 'n besoek aan Mara bring maar die kerkraad het eenparig geweier dat daar aan die Swart lede van die moderatuur in die kerkgebou tee bedien word.³¹⁾ By geleentheid het Swart kinderoppassers saam met Buys-kindere 'n filmvertoning bygewoon. Hieroor was daar ontevredenheid in die gemeenskap.³²⁾

Op drie huisgesinne na behoort almal op Mara aan die Ned. Geref. Kerk. Dit beteken nie dat alle volwassenes belydende lidmate is nie. Volgens gegewens wat in 1977 aan die Ring verstrekkend is, het die gemeente aan die begin van 1977 uit 117 belydende lidmate bestaan terwyl die sieletal van die gemeente 372 beloop het. In die betrokke jaar was daar 62 kindere in die Sondagskool en 18 in die katekisasieklas, terwyl die Sustersvereniging uit 37 lede bestaan het.³³⁾ Die leraar en sy eggenote besoek die gemeente minstens twee keer per maand en tydens die leraar se afwesigheid word die eredienste en bidure deur ouderlinge waargeneem. Die inkomste van die gemeente vir die boekjaar 1976-1977 het gemiddeld R13,91 per lidmaat beloop.³⁴⁾

30. Meegedeel deur Simeon Buys.

31. Notule Kerkraad van Mara, 5.2.1977.

32. Tydens 'n filmvertoning op Buysdorp op 8.5.1976 was daar twee Swart kinderoppassers in die saal. Verskeie van die Buyse het hieroor beswaard gevoel.

33. Notule Ring van Pretoria (Kleurlingring), 1977, Ringsargief.

34. Notule Ring van Pretoria (Kleurlingring), 1977, Ringsargief.

Daar word twee eredienste per Sondag gehou en twee bidure elke week - op Woensdagmiddae en vroeg Sondagoggende. Die susters vergader ook elke week.

Die gemeente is in drie wyke verdeel, elk met sy eie ouderling en diaken. Op kerkraadsvergaderings word daar benewens die behandeling van gewone administratiewe aangeleenthede ook heelwat gepraat oor twiste tussen lidmate en die toepassing van kerklike tug. Op byna elke kerkraadsvergadering word een of twee lidmate vir 'n korter of langer tyd onder sensuur geplaas en byna altyd vir 'n oortreding van die sewende gebod.³⁵⁾

Oor die Buyse se lojaliteit aan die Ned. Geref. Kerk en hulle liefde vir die Christelike godsdiens kan daar geen twyfel bestaan nie. Toe enkele persone van ander kerke in 1973 op Mara wou kom woon, het die kerkraad die Buyskomitee versoek om alleen lidmate van die N.G. Kerk op die plaas toe te laat.³⁶⁾ Later het lede van 'n Blanke sektekerk vir die kinders op Mara probeer Sondagskool hou. Ook in dié geval het die kerkraad die Buyskomitee versoek om op te tree.³⁷⁾

Die inwoners van Mara se liefde vir die godsdiens blyk ook uit hulle betreklik getroue kerkbesoek. Selfs al is die leraar nie teenwoordig nie word die eredienste goed bygewoon. Dit het al gebeur dat daar by 'n Nagmaalsgeleentheid drie lidmate laat weet het dat hulle siek by die huis was, vier ander was onder sensuur en die res was almal by die Nagmaal teenwoordig.³⁸⁾

35. Notule Kerkraad van Mara, 26.2.1972, p.30. Kyk ook Notules van Kerkraadsvergaderings op 2.2.1974, p.67; 5.6.1974, p.69; 9.2.1975, p.75; 7.2.1976, p.79.

36. Notule Kerkraad van Mara, 10.2.1973, p.60. Kyk ook Notule Kerkraad van Mara, 11.12.1971, p.28.

37. Notule Kerkraad van Mara, 11.11.1973, p.65.

38. Dit was die geval met die Nagmaalsviering op 10.2.1974.

Die kerksang van die gemeente verdien besondere vermelding. Nadat 'n gesangvers opgegee is, sit ouderling Michael Buys die wysie in, sing dan so min of meer die eerste versreël alleen, waarna die res van die gemeente inval en almal saam uit volle bors in stemme sing. Enkele vroue sing 'n diskant, vër bo die ander uit, met 'n skreestem wat deur murg en been dring. Die Buyse sing baie stadig en soms word daar tyd gehou deur effens met die liggaam heen en weer te wieg. Vir minstens twee van die bekende gesange wat gewoonlik in die Afrikaanse Kerke gesing word, het die Buyse unieke wysies. Volgens oorlewering is dié wysies so deur die stamvader Coenraad Buys gesing en aan hulle oorgedra.³⁹⁾ Hier volg die eerste verse met die melodie wat op Mara gesing word:

OP BERGE EN IN DALE

Op ber-ge en in da-le En o-wer-al is God

In hut-te en in sa-le, Of waar ons swerf is God

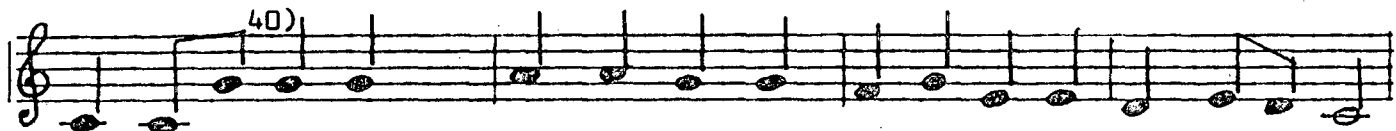
Wa-ar my ge-dag-tes swe - we Of styg ook daar is God.

Om-laag en hoog ver-he-we, Ja o-wer-al is God.

39. Meegedeel deur evangelis Daniël Buys, 2.8.1976.

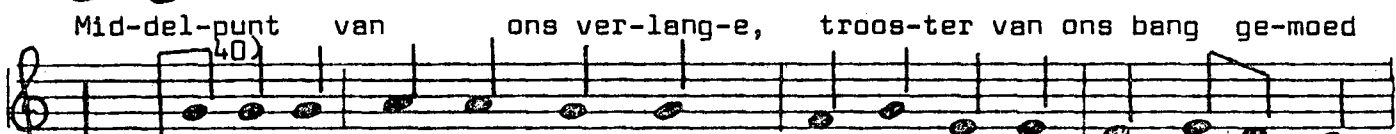
MIDDELPUNT VAN ONS VERLANGE

40)

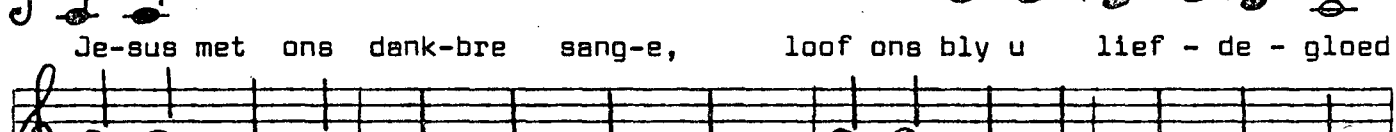

Mid-del-punt van ons ver-lang-e, troos-ter van ons bang ge-moed

40)

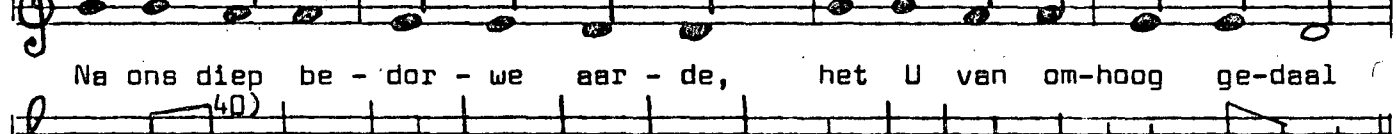

Je-sus met ons dank-bre sang-e, loof ons bly u lief - de - gloed

Na ons diep be - dor - we aar - de, het U van om-hoog ge-daal

40)

en met bloed van eew-ge waar-de al ons son-de-skuld be-taal. 41)

40. Hierdie maat klink waarskynlik soos volg:

Mid-del - punt van

Die ekstra "sleepnoot" is kenmerkend van die sang van die Buyse.

41. Opgeteken deur mev. H. Lombard, 7.8.1976.

Wat is die toekoms van die Buyse? Indien hulle hul onderlinge geskille sou kon bylê en saam sou kon werk aan die ontwikkeling van die plaas is daar geen rede waarom die Buyse hulleself nie in die toekoms sal kan handhaaf en selfs vooruit sal kan gaan nie. Die gemeenskap bestaan egter in 'n groot mate uit bejaarde mense⁴²⁾ en dit lyk nie asof die jonger geslag in die plaas belang stel nie. As dié wat nog daar bly nie 'n hoë sedelike lewenspeil handhaaf nie bestaan die moontlikheid dat die stam later geassimileer kan word deur die Swartes van wie hulle nog altyd vasberade was om af te skei.

Die Buyse het 'n besondere sendingroeping gehad en hulle het hul grootste uur belewe toe hulle aan dié roeping getrou was. Toe hulle hul sendingtaak begin verwaarloos het, het hulle ook as gemeenskap agteruitgegaan, en hierin lê dalk 'n les opgesluit vir alle Christene in Suid-Afrika. Miskien sal die Buyse weer 'n toekoms hê as hulle aandag gee aan hul oorspronklike opdrag, en miskien sal die twee Buyse, James en Andrew, wat tans aan die Universiteit van Wes-Kaapland in die teologie studeer hul stamgenote hiertoe kan inspireer. Dan sal die gebed wat ds. A.C. Murray reeds in 1911 vir die Buyse gebid het, waar word: "zoodat zij een bron van zegen mogen worden voor de omliggende duizentallen van heidenen".⁴³⁾

42. Volgens die Gemeenteregister van Mara, 1976, is 63% van Mara se lidmate ouer as 40 jaar.

43. Die Kerkbode, 1911, p.284.

BRONNELYSBOEKE

- Agar-Hamilton, J.: The Native Policy of the Voortrekkers, 1836-1858. Cape Town, 1928.
- Blommaert, W. en Wiid, J.A.: Die Joernaal van Dirk Gysbert van Reenen (Die Van Riebeeckgenootskap). Kaapstad, 1937.
- Botha, C. Graham: Die Kaapse Hugenote. Kaapstad, 1939.
- Breytenbach, J.H.: Die Geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog in Suid-Afrika, 1899 - 1902. I. Pretoria, 1969.
- Bulpin, T.V.: Lost Trails of the Transvaal. Tweede Uitgawe. Kaapstad, 1969.
- De Villiers, G.C.: Geslagsregisters van die Ou Kaapse Families, omgewerk, hersien en aangevul deur C. Pama I. Kaapstad, 1966.
- Dreyer, A.: Kruisgesante in Suid-Afrika. Kaapstad, 1927.
- Du Plessis, J.: Het Leven van Andrew Murray. Kaapstad, 1920.
- Engelbrecht, S.P.: Die Nederduitsch Hervormde Gemeente Pietersburg, 1852-1952. Pretoria, 1952.
- Eybers, G.W.: Select Constitutional Documents Illustrating South African History, 1795-1910. London, 1918.
- Gayre of Gayre, R.: The Origin of the Zimbabwean Civilisation. Salisbury, 1972.
- Gerdener, G.B.A.: Reguit Koers Gehou. Kaapstad, 1951.
- Grobbelaar, J.A.B.: Wyle Eerw. Stephanus Hofmeyr. Ongepubliseerde B.D.-verhandeling. Pretoria, 1950.
- Heese, J.A.: Die Herkoms van die Afrikaner, 1657-1867. Kaapstad, 1971.
- Hofmeyr, J.W.L.: Die Lewe van Stephanus Hofmeyr. Kaapstad, 1932.
- Hofmeyr, S.: Twintig Jaren in Zoutpansberg. Kaapstad, 1890.
- Kruger, D.W.(red.): Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek I en II. Kaapstad, 1972.
- Lichtenstein, Henry: Travels in Southern Africa (The Van Riebeeck Society). Cape Town, 1928.
- Louw, A.A.: Die Mōrester in Mashonaland. Stellenbosch, 1954.
- Malherbe, D.F. du T.: Stamregister van die Suid-Afrikaanse Volk. Stellenbosch, 1966.
- Maree, W.L.: Lig in Soutpansberg. Pretoria, 1962.

- Maree, W.L.: Uit Duisternis Geroep. Pretoria, 1966.
- M.N.: Het Leven van Stephanus Hofmeyr. Wellington, 1907.
- Mönnig, H.O.: The Pedi. Pretoria, 1967.
- Naudé, J.F.: Vechten en Vluchten van Beyers en Kemp. Rotterdam, 1903.
- Paravicini di Capelli, W.B.E.: Reize in de Binnen-landen van Zuid-Africa. Geredigeer deur dr. W.J. de Kock (Die Van Riebeeck-genootskap 46). Kaapstad, 1965.
- Preller, Gustav S.: Sketse en Opstelle. Pretoria, 1928.
- Pretorius, H.S. en Kruger, D.W.: Voortrekker Argiefstukke. Pretoria, ongedateerd.
- Punt, W.H.J.: Louis Trichardt se Laaste Skof. Pretoria, 1953.
- Scannell, J.P.(red.): Afrikaanse Kernensiklopedie. Bloemfontein, 1965.
- Schoeman, A.E.: Coenraad de Buys, the First Transvaler. Pretoria, 1938.
- Scholtz, G.D.: Die Geskiedenis van die Nederduitse Hervormde of Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika, 1842-1885. Kaapstad, 1955.
- Spilhaus, M. Whiting: South Africa in the Making, 1652-1806. Cape Town, 1966.
- Theal, G.M.: History and Ethnography of Africa South of the Zambezi III. London, 1910.
- Theal, G.M.: History of South Africa from 1795-1872 IV. London, 1919.
- Theal, G.M.: History of South Africa from 1873-1884 VI. London, 1919.
- Trichardt, Louis: Dagboek, 1836-1838 (geredigeer deur Gustav S. Preller). Kaapstad, 1938.
- Van der Merwe, W.J.: Sendinggenade in Mashonaland. Kaapstad, 1952.
- Van der Walt, A.J.H., Wiid, J.A. en Geyer, A.L.: Geskiedenis van Suid-Afrika. Tweede Uitgawe. Kaapstad, ongedateerd.
- Van Heerde, G.L.: Die Dag van Kleine Dinge. Kaapstad, 1956.
- Van Oordt, J.F.: Paul Kruger en de Opkomst der Zuid-Afrikaansche Republiek. Pretoria, ongedateerd.
- Van Rooyen, T.S.: Die Verhouding tussen die Boere, Engelse en Naturelle in die Geskiedenis van Oos-Transvaal tot 1882. (Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis, 1951, Deel I).
- Vedder, H.: Die Voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika. Windhoek, 1937.
- Venter, Al J.: Coloured, A Profile of Two Million South Africans. Cape Town, 1974.
- Walker, E.A.: The Great Trek. London, 1934.

ARGIEFSTUKKE

Kaapse Kerkargief

Die Soutpansbergversameling.

Doopregisters:

Ned. Geref. Kerk, Kaapstad.

Ned. Geref. Kerk, Swellendam.

Huweliksregisters:

Ned. Geref. Kerk, Stellenbosch.

Notules:

Sinode van die Ned. Geref. Kerk in Suid-Afrika (Blank).

Sinode van die Ned. Geref. Sendingkerk in Suid-Afrika (Kleurling).

Ned. Geref. Ring van Transvaal (Kleurling).

Ned. Geref. Ring van Pretoria (Kleurling).

Ringskommissie van die Ring van Transvaal (Kleurling).

Ringskommissie van die Ring van Pretoria (Kleurling).

Algemene Sinodale Kommissie (Kaapland).

Buitelandse Sendingkommissie (Kaapland).

Algemene Sendingkommissie (Kaapland).

Transvaalse Kerkargief

Nagelate Stukke van eerw. H. Hofmeyr.

Doopregisters:

Ned. Geref. Sendinggemeente, Kranspoort.

Ned. Geref. Sendingwerkkring, Rehoboth-Spelonken.

Huweliksregister:

Ned. Geref. Sendinggemeente, Kranspoort.

Notules:

Sinode van Noord-Transvaal van die Ned. Geref. Kerk (Blank).

Sinode van die Ned. Herv. of Geref. Kerk van Suid-Afrika (Blank).

Sinode van die Ned. Geref. Sendingkerk van Suid-Afrika (Swart).

Ned. Geref. Ring van Kranspoort (Swart).

Ringskommissie van die Ring van Kranspoort (Swart).

Algemene Ringsvergadering van Evangeliste en Werkkragte in Soutpansberg.

Kerkraad van die Ned. Geref. Sendinggemeente, Pretoria.

Kerkraad van die Ned. Geref. Sendinggemeente, Witwatersrand.

Sinodale Sendingkommissie (Transvaal).

Ringsargief

Notules:

Ned. Geref. Ring van Pietersburg (Blank).

Ned. Geref. Ring van Louis Trichardt (Blank).

Ringskommissie van die Ring van Pietersburg (Blank).

Ringsendingkommissie van die Ring van Pietersburg (Blank).

Gemeenteargief

Doopregister N.G. Sendinggemeente, Mara.

Gemeenteregister, Mara.

Notule Kerkraad van Mara.

Transvaalse Argief

Briewe van ds. D. van der Hoff en komdt.-genl. M.W. Pretorius.

Briewe van Landdros Vercueil aan waarnemende pres. W.C.J. van Rensburg.

Notule van die Volksraad van die Zuid-Afrikaansche Republiek.

Ander Notules en Briewe

Notule van die Beursfondskomitee, Mara.
 Notule van die Buyskomitee, Mara.
 Notule van die Pietersburgse Skakelkomitee.
 Joernaal van die Marase Kleurlinglaerskool.
 Brief van die Hoofinspekteur van die Departement van Kleurling-
 onderwys aan ds. J.A. Lombard.

TYDSKRIFTE, BROSJURES EN KOERANTE

Die Burger
 De Christen
 De Gereformeerde Kerkbode
 Die Huisgenoot
 Die Kerkbode
 Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal
 De Vereeniging
 De Volksvriend
 Die Voorligter
 De Wekker
 De Zendingsbode
 Jaarboek van die Nederduitse Gereformeerde Kerke
 in Eeu van Genade 1863-1963. Brosjure uitgegee deur die Sinodale
 Sendingkommissie van Transvaal. Transvaalse Kerkargief.
 Lee, S.J.: Die Pietersburgse Konsentrasiekamp. Afgerolde brosjure
 uitgegee deur die Pietersburgse Skakelkomitee. Pietersburg, 1972.
 Piensar, A.J. en Smith, D.J.G.: Sosio-Ekonomiese Onderzoek van
 Noord-Transvaal. Afgerolde brosjure uitgegee deur die Departement
 van Landbou-Tegniese Dienste. Pretoria, 1963.

ONDERHOUDE GEVOER

Met die volgende persone is onderhoude gevoer:

Evangelis Daniël Buys, Mara.
 Mnr. Gabriël Buys, Mara.
 Mnr. Louis Buys, Mara.
 Mnr. Michael Buys, Mara.
 Mnr. Simeon Buys, Mara.
 Mnr. Stephanus Buys, Mara.
 Mnr. Z. de Beer, Pietersburg.
 Mnr. E.E. Ernest, Pretoria.
 Die Landdros van Louis Trichardt, mnr. D.C. van Jaarsveld.
 Mnr. Gilbert Lawrence, Mara.
 Mnr. J. Makola, Mara.
 Ds. J.C. Vermeulen, Pretoria.